

ВСТУП

ВОЛЯ, ВІРА, УКРАЇНА... Споконвічне гасло козаків, їх орієнтир в житті. Саме ці чесноти є основою такого явища, яким стало для України і для всього світу козацтво.

Козацтво – це душа українського народу. Так було завжди, так є сьогодні, так буде в майбутньому. Козацтво залишило Україні величезну історико-культурну спадщину, ті чесноти, якими ми користуємося і на яких нині базується духовний фундамент української нації.

Козацтво залишило нам в спадок такі явища, як козацька педагогіка, козацька медицина, козацьке військове мистецтво, козацькі пісні, перекази, танці. Всі ці явища полягли в основу сучасного українського життя. Так наприклад сучасна багатоступенева система освіти була перше в Європі створена за часів козацтва, безпосередньо гетьмана Петра Конашевича Сагайдачного, коли на землях Запорозької Січі була створена низка Січових шкіл, де навчалися діти козаків. Була створена мережа бурс, і як вершина освіт, в Україні діяли декілька академій, зокрема Острозька Академія і відкрита за часів Сагайдачного, Києво-Могилянська Академія. Козацька педагогіка є джерелом не тільки сучасної української педагогіки, але і світової. На вченні українського видатного педагога Василя Сухомлинського вибудовані педагогічні концепції видатних країн світу. Це все не може відбуватися на пустому місці, без традицій, які збереглися і передаються в народі.

Козацька медицина зазнала світової слави. Сьогодні бажаючи здоров'я в Україні, люди кажуть: «Бажаємо міцного козацького здоров'я». Ми навіть не замислюємося, що прикметник «козацький» в Україні є аналогом «ідеальний», «найкращий». Свого часу, ще видатний лікар Пирогов, під час війни дивувався, як козацькі лікарі могли оперувати поранених в умовах бою, і ті виживали та знову ставали в стрій. Все це наша спадщина, яка живе і понині. Україна завжди мала і має лікарів світового рівня.

Поряд із цим, Україна і український народ довів усьому світу, що вміє захищати свою Волю і свою Землю. Весь український народ повстав проти агресії російських окупантів, немов збудившись від багатолітнього сну. Чи можливо це без споконвічних традицій, які дримають в народі? Та пробудившись, цей народ вже не зупинити на шляху захисту своєї землі, держави, волі і правди. Ті дива героїзму, які показують українські воїни в російсько-українській війні, наводять на думку, що козацька традиція не вмерла, а відродилася в сучасній українській армії, територіальній обороні, добровольчих підрозділах, волонтерах та всіх українцях, які стійко і мужньо боронять свою землю від агресора. Немов би ті легенди

про видатних козаків-воїнів відродилися сьогодні. Але, згадаймо, Україна має багатостолітню історію військових традицій, які були проявлені в часи Давньої Русі, Київської Русі, часи Великого князівства Литовського, часи козаччини. Навіть в часи окупації України московитами, від російських царів до СРСР, саме українці становили основу військ московської імперії та СРСР. Батько російської артилерії??? – Костенецький, полтавчанин козацького роду.

Україна і український народ склали і зберегли понад 29 тисяч(!) народних пісень. Причому цей арсенал постійно поповнюється. Це показує, що українці – творча і співуча нація. Наш український козацький танок гопак знаний у всьому світі. Причому він став модним і його танцюють не лише українці, а й інші народи. Багато рухів з гопака та інших українських народних танців запозичено іншими народами в свої культури.

Українці мають цілу низку своїх бойових мистецтв: спас, бойовий гопак, боротьба на поясах, боротьба навхрест та інше. Тільки за часів козацтва, зі свідчень дослідників бойової культури Ростислава Дрозда та Костянтина Рижова, нараховувалося близько двадцяти видів боротьби. Причому, прийоми боротьби передавалися у спадок в родах, що свідчить про існування традиції бойового мистецтва і боротьби в Україні. Все це зберегло козацтво і до нашого часу.

Козацтво зберегло, ще одну традицію, яка до наших часів не є вивченою. Це – козацьке характерництво. Про характерників з часів Запорозької Січі збереглися багато легенд і переказів, записаних Д. Яворницьким, Я. Новицьким, А. Кащенком. Про характерників писали поети, письменники. Характерників вважали чаклунами, знахарями, лікарями, відунами. Аналізуючи легенди, перекази, свідчення про козацьких характерників можна сказати, що вони володіли сакральними таємницями можливостей людини, такими як: гіпноз, масовий гіпноз, телекінез, телепатія, бачення майбутнього і минулого, перетворення на неживі предмети, на тварин і птахів, вміння довгий час знаходитися під водою, переміщуватися за короткий час на далекі відстані та ін., тобто володіли здібностями, які були і є недоступними більшості з людей. В збірнику описані ці здібності, а також історичні та сучасні свідчення про характерників.

В часи окупації України російською імперією та СРСР тема характерників замовчувалася, а в деякі часи навіть забороненою, тому про відкрите вивчення цього явища не могло бути і мови. Вивчення козацького характерництва на науковому рівні почалося з часі здобуття Україною державної Незалежності у 1991 році. Варто відзначити дослідників Т. Каляндрука, В. Пилата, О. Притулу, Д. Богуша, які вивели це явище

на науково-практичний рівень дослідництва, не лише, як історичну спадщину, але і як спосіб сучасного розвитку людини. Основи характерницької науки лягли в бойові мистецтва Спас та Бойовий Гопак.

Донедавна традицію характерництва в Україні, яка мала систему передачі по Роду, несли козаки-старійшини Українського козацтва А. Бондаренко, А.П. Безклубий, Г.В. Фортуна та ін. Після їх смерті традиція передалася їхнім учням.

Сучасні дослідники і носії традиції козацького характерництва в Україні несуть це знання, розвиваючи його і надаючи допомогу своїми знаннями в розвитку Української держави та українського суспільства. Це козацький лікар І.В. Дудка. Ті, хто бачили його вміння лікувати енергією, управляти стихіями природи на відстані, розуміли, що можливості людини не мають меж. Носіями і дослідниками козацького характерництва є вчені-дослідники і діячі козацтва Т. Каляндрук, О. Притула, В. Пилат. Варта уваги модель вивчення характерництва, запропонована Д. Богушем, А. Скульським, які роблять акцент на розвитку енергетичної складової людини.

Варто зазначити, що характерні знання передані А. Безклубим, А. Бондаренком, М. Нікіфоровим, О. Нікіфоровим, І. Дудкою, Г. Фортуною, лягли в основу оздоровчих систем «Дев'ять Сил» та «Характер», розроблених О. Притулою та також запропонованою ним «Семифакторною системою здоров'я і розвитку людини», що базується на семи факторах, які враховували характерники в системі навчання своїм знанням – фізичний, фізіологічний, психологічний, енергетичний, духовний, соціальний, родовий. Всі ці фактори взаємопов'язані і правильне та гармонійне їх поєднання веде до більш ефективного розвитку людини і покращення якості її життя.

Багаторічні дослідження характерництва, які проводилися в Україні надають висновок, що характерництво не тільки сакральна історія нашого народу, а й є реальним явищем у сучасному житті та має носіїв цієї традиції. Тому можна зазначити, що козацьке характерництво є сакральною культурною традицією українського народу і може претендувати на визнання його, як елемент НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ.

Анатолій Конох,

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та методики фізичної культури
і спорту Запорізького національного університету,
голова наукової ради ГО «Всеукраїнська федерація «Спас»*

Характерництво запорозьких козаків як легендарна і сакральна сторінка історії українського народу: від минулого до сучасності

Дослідження характерництва як унікального явища української національної бойової культури з точки зору етнології, психофізіології, фізичної культури та інших наук

Для подальшого розвитку України як незалежної держави, здоров'я нації, розвитку Української держави у світовому співтоваристві, як одну зі стратегічно важливих сфер її буття, треба розглядати такий важливий чинник, як історична спадщина українського народу. Вона може бути перенесена в сьогоденне життя з точки зору комплексного розуміння історичного спадку наступними чинниками – психічним, соціальним і фізичним. Проблематика відродження, удосконалення і розвитку системи національної освіти в т.ч. і фізичного виховання набувають першочергового значення. Для ефективного і повноцінного розв'язання спектру освітніх та оздоровчих завдань, доцільно вдатися до вивіреного віками універсального за сутністю способу – відродження національних традицій, їх повноцінного наукового дослідження, впровадження у практичну діяльність у виховній роботі серед сучасної молоді.

Характерництво запорозьких козаків – явище, овіяне народними легендами й оспіване піснями, завжди сприймається у народній творчості як щось утаємничене, сакральне. Народні легенди приписують козакам-характерникам надлюдські якості, надзвичайні можливості, порівнюючи характерників з чаклунами. Проте, в сучасній українській науці, це явище життя запорозького козацтва і українського народу розглянуте лише частково, а на історичному ґрунті – лише на рівні запису усних народних переказів, легенд, тощо. Науково з точки зору етнології, психофізіології, анатомії, фізичної культури та інших наук поняття «характерництво» не знайшло свого розгляду. На нашу думку цьому є декілька причин: політично-світоглядні, малоінформованість і втаємниченість самого характерництва, мала зацікавленість цим явищем науковців.

Політично-світоглядні причини малої зацікавленості і невивченості явища «характерництва» полягають в тому, що у всі історичні часи саме поняття козаччини або було заборонене в державі, або просто замовчувалося. Так, в період існування України в складі Російської імперії з часів Катерини II і до часів революції 1917 року, саме поняття

українського, запорозького козацтва або було заборонене, як символ вільного існування українського народу, або підтримувалося малочисельними фанатами-істориками, такими як Д. Яворницький, Я. Новицький та ін.

Мал. 1. Скульптура козака-характерника (автор О. Бадьо)

В роки радянської влади ставлення до питання українського козацтва, було в більшості негативне, оскільки в роки існування Української Народної Республіки (УНР) образ козацтва почав поєднуватися з образом борця за вільну незалежну Українську державу і радянська влада уособлювала козацтво, як символ українського націоналізму. В цих умовах про фундаментальне вивчення різних сторін і явищ в українському козацтві, у тому числі й характерництва не могло бути і мови. Явище козацтва проскакувало лише в елементах української національної культури (народні танці, хорові співи) та поодиноких письменників П. Панча, З. Тулуб, В. Малика та ін. Сам матеріалістичний підхід у радянській науці природньо ігнорував вивчення явища «характерництва», оскільки останнє, за нашими дослідженнями, виходить за мірки матеріалістичного світосприйняття.

Другою причиною невивченості характерництва є малоінформованість, втаємниченість цього явища. Характерництво стало ніби сакральною легендою в житті українського народу. Узагальнюючи легенди і перекази про характерників, можна сказати, що в народному образі характерники жили завжди осторонь від суспільного життя, але мали невидимий вплив

на суспільство. Характерники передавали свої знання втаємничено і вибірково. Очевидно, зважаючи на «цехову» традицію в Україні, на кшталт корпоративних товариств типу «кобзарських цехів», характерники також існували, як закрите товариство і передавали свої знання за корпоративним принципом.

Виходячи з першої причини, серед науковців явище характерництва не набуло великої зацікавленості. По-перше, у науці кар'єрний ріст вченого залежить від суспільного замовлення, чи замовлення держави. Ідеології Російської імперії, а пізніше СРСР не сприяли повному і широкому підтриманню історичної спадщини українського народу. Як вже зазначалося вище, сам матеріалістичний підхід не міг пояснити явища, якими за переказами володіли характерники: телепатією, телекінезом тощо. З цієї причини в Україні, у часи її існування в складі СРСР, сам підхід вивчення будь-якого явища, який не відповідав марксистсько-ленінському підходу, був заборонений і міг навіть нести загрозу існуванню вчених, які стояли на зовсім інших засадах.

З цих причин явище «характерництва» стало обабіч наукового вивчення і не отримало достойного наукового визнання, не кажучи вже про розвиток наукових шкіл на основі цих сакральних знань українського народу.

Спробуємо розглянути характерництво, проаналізувавши його походження, прояви в історії і сучасності, його витоки і перспективи вивчення, розвиток на сучасному етапі і в майбутньому.

Говорячи про поняття «характерництво», слід розглянути історичні аспекти, факти прояву цього явища в історії нашої країни. В наш час до нас дійшла низка легенд, переказів про характерників, які записані та передані видатними краєзнавцями, істориками Я. Новицьким, Д. Яворницьким, А. Кащенком та ін.

Для більш повного розуміння явища «характерництва», його значення в житті запорозького козацтва, українського народу в цілому, слід вирішити наступні завдання. По-перше, визначити значення використання традиції «характерництва» в історичній спадщині українського народу. І, по-друге, узагальнити досвід сучасного практичного відродження характерництва і впровадження його в систему національно-патріотичного виховання, впровадження характерницьких практик в українську національну систему фізичного виховання.

Тема козаків-характерників в українському літературному просторі підіймалась не раз. Більшість оповідей та легенд про характерників було

записано в Україні лише у XIX ст., хоча саме явище давнє, а перші згадки про них трапляються ще в літописах, що стосуються другої половини XVI сторіччя. До творення образу характерника долучилися відомі українські письменники, такі як: Дмитро Яворницький («Історія запорозьких козаків»), Євген Гребінка («Чайковський»), Пантелеймон Куліш («Чорна рада»), Адріан Кащенко («Оповідання про Славне Військо Запорозьке Низове») та багато інших. Серед сучасних авторів: Василь Чумаченко, Анатолій Скульський, Тарас Каляндрук, Юрій Фігурний тощо.

Для визначення наукового розуміння явища «характерництва» і подальшого його дослідження, слід зробити визначення самого терміну «характерник», його історичне, етимологічне, фактичне походження. Згадки істориків про характерників, авторів художніх творів, розуміння поняття «характерництва» сучасними адептами, які декларують розуміння цього поняття.

Слід зазначити, як говорилося вже вище, що в українській народній усній і писемній творчості явище «характерництва» – це явище утаємничене, оспіване в легендах, переказах. Одними з найвідоміших істориків, які в своїх творах зібрали і описали про саме існування характерництва в козацькому середовищі були Я. Новицький, Д. Яворницький. Причому, перший зумів зібрати і записати легенди та перекази про характерників, які збереглися в народі ще в XIX ст.

Так, у своїх записах Я. Новицький наводить цілу низку легенд і переказів про характерників. У переказах і розповідях Я. Новицький наводить приклади, коли характерників називали хиромордниками, галдовниками, колдунами. Залишається історичною таємницею, що це, чи просто синоніми, чи певна «спеціалізація» характерника. Відкриття цієї таємниці може бути через окреме наукове дослідження цих назв.

Слід зазначити, що в описі народних розповідей, які записав Я. Новицький, про козацьких ватажків Івана Сірка, Семена Палія, Петра Калнишевського, останні наділені якостями характерників. Так, наприклад, в переказі про Івана Сірка, він наділений здібністю вивідувати всі думки свого ворога, його рука володіла магичною силою, що запорожці декілька років возили її з собою, як реліквію і не програвали битв. Щодо сили руки Івана Сірка, то знаходимо переказ в упорядника народних легенд Запорозького краю, академіка В. А. Чабаненка. Наведемо текст: «..Він сильний такий був, що його як хто шаблею ударить по руці, так і кожні не розруба, – тільки синє буде. Не то що кулею, а шаблею».

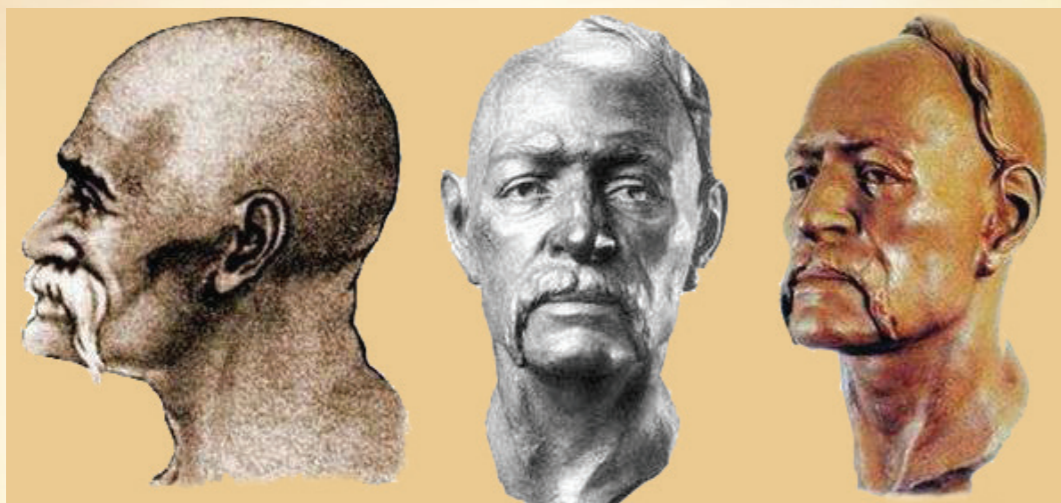

Фото 1. Кошовий атаман Війська Запорозького Іван Сірко (графічна та скульптурна реконструкції Г. Лебидинської)

Звісно, на переказах і легендах важко будувати реальний історичний фактаж, але, все-таки, народні перекази засновані на якихось подіях. Розглядаючи й аналізуючи цей переказ, мимоволі надходить отожднення можливостей Івана Сірка-характерника з можливостями сучасних індійських йогів, суфійських дервішів, майстрів китайського мистецтва ці-гун. Українське козацьке бойове мистецтво «Спас» має в своєму арсеналі розділ «Кремінь». Це система вправ, яка має за мету виховати у козака-бійця, якості тіла, коли сильні удари по ньому не шкодять організму, а навпаки, загартовують, у тому числі вищі прояви майстерності в мистецтві «Кремінь» мають у деяких випадках місце утримання тілом впливу холодної зброї.

У роботі Я. Новицького знаходимо ще одну назву-епітет характерника, яким його прозвали татари – шайтан, або урус-шайтан. З цього постає, ще одне історичне запитання щодо сутності характерництва. Враховуючи фанатичну прихильність Івана Сірка до праволавної християнської віри, народна пам'ять наділяє його так званими «бісовськими» епітетами. Що це? Прояви нечистої диявольської сили, чи таємні знання козацької традиції православного християнства, які були недсяжні пересічній людині середньовіччя. На це запитання слід спробувати відповісти окремим науковим дослідженням з точки зору сучасних уявлень, релігійних догматів християнства, а також світоглядних основ запорозького козацтва та досягнень сучасної науки.

Щодо визначення постаті Івана Сірка, як козака-характерника, слід зазначити про декілька білих плям у вивченні цього питання. Автор висловлює велику подяку фахівцю історичній, магістру історії, заступнику директора Нікопольського краєзнавчого музею з наукової роботи

Мирославу Петровичу Жуковському за надану інформацію, зібрану автором в експедиції під час зйомок телевізійної програми «Козацька звитяга». Надані факти описані тільки в періодичній пресі й не визначені в наукових дослідженнях.

По-перше, в 1967 році після розкопок останків кошового отамана Івана Сірка, його череп одразу був терміново перевезений для досліджень спочатку до Дніпропетровська, а потім до АН СРСР у Москву. Виявивши велику зацікавленість, КДБ СРСР під ретельним наглядом спостерігало дослідження черепа і реставрацію образу.

Останки Івана Сірка були перепоховані біля підніжжя кургану Сторожова Могила за 1300 м на північ від села Капулівка Нікопольського району. Тільки у 2000 році череп Івана Сірка перенесли в місце його поховання.

Цікавим є факт, що опис кістяка останків І. Д. Сірка свідчать про досить незвичну на той час антропологію кошового отамана: високий зріст на ті часи – 182-183 см (на той час середній зріст пересічного українського козака був в межах 150-155 см. Руде волосся (за останками оселедця, що зберігся).

Дослідження показали, що Іван Сірко мав за життя вісім переломів кінцівок, що для звичайної людини не дало б можливості рухатися. З такими вадами опису можливостей і бойових перемог кошового отамана виявляється несумісним, але історичні факти свідчать про зовсім інше.

Череп Івана Сірка
Дніпропетровський
державний історичний
музей ім. Д.І. Яворницького
Акт прийому №48/вр.хр.
від 22.08.97р.

Фото 2. Череп Івана Сірка

Фото 3. Останки чуба (оселедця) І. Д. Сірка

Ще однією з таємниць І. Д. Сірка, про який не має жодних відкритих наукових досліджень є той факт, що його мозок з роками не висих, а затвердів. Немає відкритої інформації чи проводилися дослідження

складових мозку І. Д. Сірка, чи зовсім такі дослідження не проводилися, нам це не відомо.

Головний мозок похований разом з останками кошового отамана. Проте з точки зору анатомії клітини мозку людини, більш ніж на 90% складаються з води (зв'язаної, внутрішньоклітинної). При припиненні життя людини, припиняється водопостачання в організм. Тіло починає всихати. Висихає і головний мозок у померлого. Яким чином головний мозок кошового отамана міг затвердіти і муміфікуватися? Постає питання, з чого, з яких компонентів складався головний мозок Івана Сірка? Недослідженість цього факту ставить більше запитань ніж відповідей. З вищесказаного можна висловити гіпотезу, що, можливо, мозок Івана Сірка мав складові відмінні від складових середньої людини. Може, в цьому і криється таємниця його надзвичайних здібностей, які приписують характернику народні легенди. Ще одна версія, яку висловив під час експедиції автора до місця поховання Івана Сірка один з священників. Можливо затверділий мозок Івана Сірка слід розглядати як мощі, що збереглися після смерті отамана. З точки зору християнства слід розглядати Івана Сірка, як святого. Але в православній церкві існує ціла процедура визнання людини святым, а саме цим питанням ніхто з священників не цікавився і не займався.

Однією із версій, яку також слід враховувати в дослідженні, що, можливо, запорозькі козаки володіли певною технологією муміфікування елементів тіла. Ця версія не знаходить свого історичного фактичного підґрунтя, але однозначним є факт, що запорожці ставилися з величезною повагою до Івана Сірка, і його ім'я мало величезний авторитет для козацтва навіть після його смерті, і цей авторитет зберігся в народній пам'яті і донині.

Мал 2. Іван Дмитрович Сірко (можливий портрет)

Мал 3. Місце перепоховання Івана Дмитровича Сірка (Художник Олег Маслов) (біля с. Капулівка, Нікопольського району Дніпропетровської області)

Фото 4.
Кінцівки кістяка І. Д. Сірка

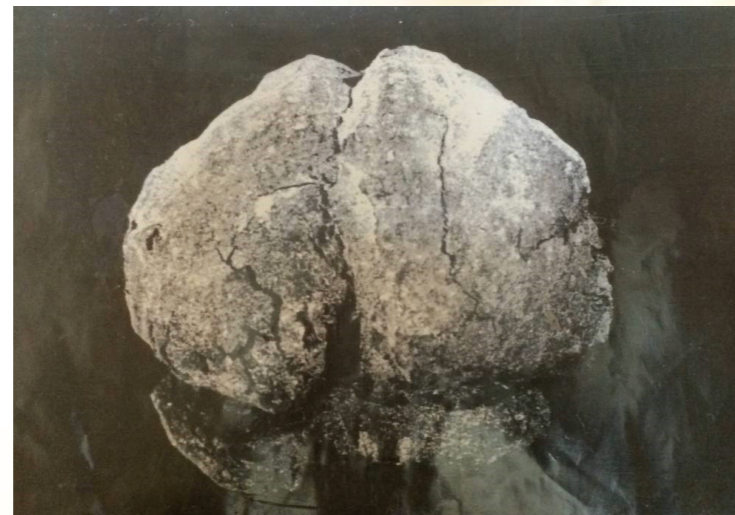
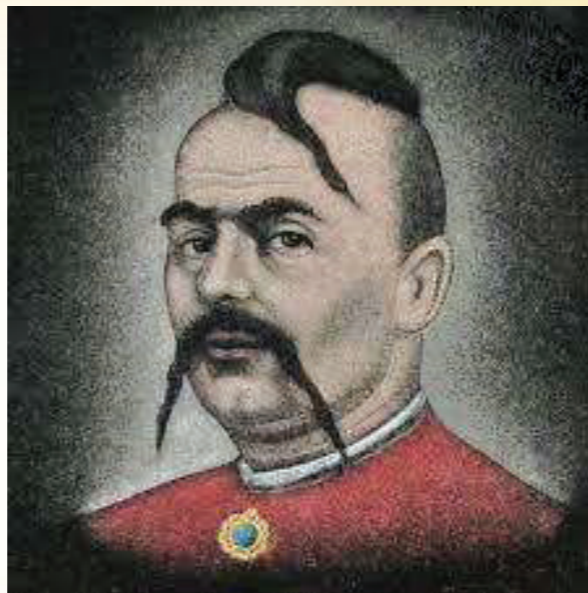

Фото 5.
Останки мозку І. Д. Сірка

Народні перекази наділяли деяких характерників надприродною силою. Так, про козацького отамана Семена Палія записані легенди, які говорять про його надлюдську силу. Народні перекази про Івана Сірка та про Семена Палія наділяють їх обох якостями, що вони перемогли в бою нечисту силу, застреливши чорта чи лукавого. Отже, характерник у народній уяві постає ще й борцем з нечистою силою, здатним її перемогти.

Цікавим є розуміння поняття характерництва сучасних дослідників цього явища. Слід завважити про досить нешироке дослідження характерництва в сучасній Україні. Однією з найбільш фундаментальних історично-аналітичних праць є книга Тараса Каляндрука «Загадки козацьких характерників» та «Таємниці українських бойових мистецтв». У своїх працях автор розглядає походження характерництва з часів існування арійської цивілізації і проводить фактаж неперервного зв'язку традиції характерництва до наших часів.

Мал. 4.
Козацький отаман
Семен Палій

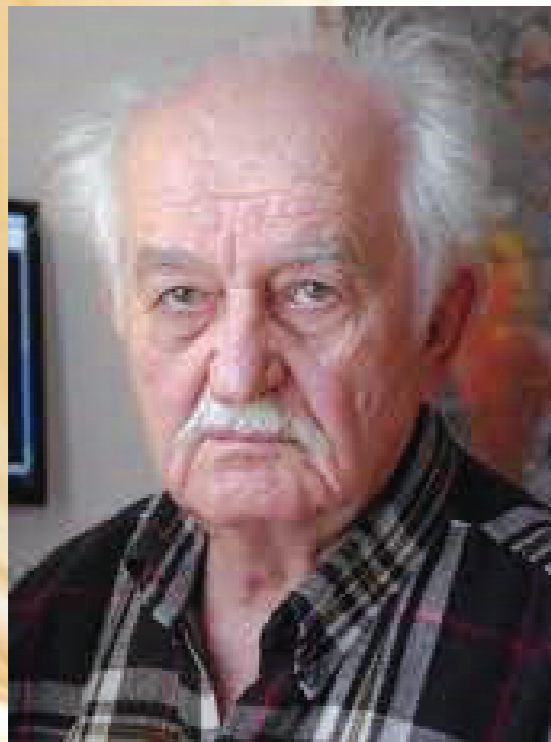

Фото 6.
Анатолій Скульський,
родовий носій традиції Спас
вирішення неординарних завдань, які звичайними методами не мають рішення.

У роки незалежної України з'явилися адепти-практики відродження характерництва, які декларують своє родове відношення до характерництва, ототожнюючи його з українською національною психокультурою, характерним бойовим мистецтвом Спас. Так, вийшли в друк книги за спостереженнями і дослідженнями характерництва і Спасу Анатолія Скульського. У своїх роботах дослідник розповідає про свою родову традицію Спасу. Робить визначення Спасу, як системи трансової культури у країнського народу. За визначенням А. Скульського, Спас – особливий стан психіки, в яке свідомо входить людина для розкриття своїх надприродних (сенсетивних) здібностей з метою

У свою чергу один з носіїв традиції Спасу в Україні, як бойового звичаю Леонід Петрович Безклубий (один з вчителів автора Спасу) стверджував: «Спас, це для того, щоб заблокованих природою розблокувати». Тут бачимо майже однакову суть завдання Спасу, як мистецтва характерників.

Анатолій Скульський стверджує, що так звані Великим Спасом володіли гетьмани Петро Конашевич Сагайдачний, Дорошенко, герої народних повстанських рухів Северин Наливайко, Іван Богун, Максим Залізник, Устим Кармалюк, кошовий отаман Іван Сірко.

За козацькими переказами характерники виконували у козацькому товаристві роль не тільки духовних наставників, але і практичну роль, наприклад, розвідницьку діяльність чи роль служби безпеки. Так, історія донесла до нас факти про неймовірного козацького розвідника за часів гетьманування Богдана Хмельницького Василя Верещаги.

Василь Верещага був українським розвідником, який протягом трьох років надсилав Богдану Хмельницькому шифровані донесення з Варшави. Спійманий польською контррозвідкою, Василь Верещага зумів втекти з неприступної фортеці Мальборк. До нього фактів втечі з такої в'язниці не було зафіксовано. Навряд, що можливо було це зробити звичайній пересічній людині без спеціальної підготовки чи здібностей.

Для повного розуміння явища «характерництва» необхідно надати наукове визначення цього поняття.

Саме слово «характерник» може походити від «слова «характер». Цьому може бути підтвердження, що козаки називали явище характерництва «характерством», «характерний козак».

В академічному тлумачному словнику української мови є визначення, що характер – це «Сукупність стійких психічних властивостей людини, її особистих рис, що виявляються у поведінці й діяльності; вдача. Під характером розуміють психічну індивідуальність людини з усією її своєрідністю, що проявляється в ставленні людини до навколишнього середовища і до самої себе...».

У цьому ж словнику знаходимо визначення самого слова «характерник»:

1. заст. Чаклун, чарівник (у 1 знач.). – Дід мій був запорожець... Удався він високий, здоровий та ще в додаток був і великий характерник: знався з відьмами, з чортами (Олекса Стороженко, I, 1957, 81); [Мусій:] Дивимось, аж то не наш в'язень, а щось неподобне... Дак що ж, коли він сам казав, що він характерник!.. Бо як глянули до в'язниці, то був там козак, а то вже стала дівчина... (Борис Грінченко, II, 1963, 569).

2. перен., розм. Те саме, що чарівник 2. Видно, він очарував її, характерник чорнобровий!.. Вона мало що пам'ятає з того часу про той вечір (Панас Мирний, I, 1954, 218); А спів Садовського! А Саксаганський-маг! Два характерники, Панас той і Микола, Що народилися в розложистих степах (Максим Рильський, Поеми, 1957, 276).

Як бачимо, в академічному тлумачному словнику поняття «характерник» недостатньо визначене, виходячи з вищесказаного. Це підтверджує нашу думку щодо недостатнього наукового вивчення поняття «характерництва». В той же час у словнику є посилання на твори письменників і радянських часів (М. Рильський). Отже, це питання насамперед хвилювало авторів художніх творів, які в своїх роботах створювали образ характерника, спираючись на народні джерела творчості, що знову ж підтверджує нашу думку про малу наукову вивченість і дослідження характерництва.

Існує версія походження слова «характерник» у прибічників українсько-санскритської теорії, що корінь походження назви і термінів в українській мові варто шукати у прадавній індо-арійській мові – санскриті.

Український дослідник давньої індо-арійської мови – санскриту, Василь Кобилюх стверджує про тісний зв'язок української мови і санскриту. У своїх працях вчений доводить, що українська мова формувалася у Х–IV тисячоліттях до нашої ери. Тому, походження найважливіших слів варто шукати саме у санскриті, а не у німецькій, турецькій, грецькій чи інших мовах світу, які виникли значно пізніше. Найбільшим свідченням того, що праукраїнська мова поширилася по всій земній кулі є топоніми (які у нас постійно намагаються підмінити!), гідроніми, корінні слова, які збереглися і досьогодні. Досліджуючи санскрит, Василь Олексійович доводить, що вірування нашого народу сягають давнини 150 тисяч років! Автор описує найважливіші історико-археологічні відомості про Атлантиду і нашу Праукраїнську державу, про її наукові досягнення у вивченні математики, географії, мовознавства, хімії, філософії, релігії, садівництва, мореплавства, астрономії, рільництва тощо. «У VI тис. до н. е. наш народ уже вживав слова козацького називництва... булава, отаман, гетьман, шабля, кіш, чета, козак», — пояснює дослідник.

Дослідник санскриту Ю. Ульянов стверджує про санскритське походження слова «характер», «харизма» від санскритського «хара». За його дослідженнями саме слово «Хара» – енергетичний центр зв'язку

людини з «Ра». Цим центром є людська пуповина, як в анатомічному, так і в енергетичному плані, де сплітаються енергетичні нитки управління нервовими закінченнями людини, які впливають на весь організм, і саме тому пуповина (Хара) так і називається – «Сонячне сплетіння». У буквальному перекладі слово «ХА-РА» означає – ХА (творча сила), РА (чисте, світле, ясне випромінювання мудрості), божественна енергія духу земного. Звідси слова: характер, харакірі, харь.

Характер – це та енергія РА, яка перейшла до людини через Хару, в залежності від її минулих здібностей у вдосконаленні свого духу, що дуже сильно впливає на психоемоційний стан людини в його подальшому житті. Звідси слово: «харизма».

Дослідник козацької традиції «Спас» та характерництва, доктор історичних наук Ю. Котляр також пов'язує в своїх дослідженнях походження слова «характерник» від давньоіндійського поняття «хара».

У пенджабській мові за свідченням С. Наливайка «хар» набуло значення «бог». В індійській міфології ім'я «Харі» має Вішну, «хара» – Шіва. Термін «хара» також означає «руйнівник» і є своєрідним уособленням бога Шиви.

Тобто, виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок про зв'язок традицій характерництва з давніми цивілізаціями. Це все прослідковується в етимології назв, і стверджується багатьма дослідниками.

У сучасних дослідників характерництва також існує думка про дохристиянське походження цього явища, його зв'язок з минулими цивілізаціями (Т. Каляндрук, О. Мандзяк). О. Мандзяк порівнює характерників зі скандинавськими берсерками, наголошуючи, що і перші, й останні могли входити в певний бойовий стан, коли людина могла робити надлюдські дії, які не могла виконати пересічна людина: «Січовики, а надто їхні особливі бійці – характерники (котрі, як і скандинавські берсерки, впадали в бойовий транс, коли, значно прискорюються нейрофізіологічні реакції в організмі), демонстрували просто-таки неймовірне для людини вміння керувати своїм тілом, пом'якшуючи удари шабель ба навіть... мушкетних і пістолетних куль. Звісно, ці їхні якості справляли на сучасників величезне враження, були оповиті містикою і відображенні у багатьох народних переказах (а, як відомо, масові і скеровані на якусь конкретну тему «містичні» легенди просто так не виникають, вони завжди ґрунтуються на абсолютно реальній і раціональній основі)».

Дослідник українських бойових мистецтв та характерництва Т. Каляндрук стверджує: «Люди вірили, що характерників не брала

звичайна зброя, вони були «замовлені» від кулі і шаблі, з води виходили сухими, з вогню мокрими. Є реальні історичні факти, коли вороги, знаючи, що звичайні кулі характерників не беруть, виготовляли спеціальні срібні кулі та відповідно їх освячували...».

Дослідник О. Мандзяк доводить, що характерницькі практики ведуть свій родовід від арійської цивілізації і нічим не гірші, а, може, навіть і кращі за бойові практики інших народів: «...що тренувальні практики характерників, вочевидь, багато в чому більше стосувалися магії, аніж звичайного фізіологічного «набивання» тіла, але це аж ніяк не зменшує їхню історичну цінність. І в усякому разі вони доводять, що наші вітчизняні стародавні змагально-бойові традиції анітрохи не гірші від азійських, а де в чому і перевершують їх».

Цікавими спогадами про характерників є згадки сучасників, тих, хто реально міг бачити характерництво запорозьких козаків. Одним з таких сучасників був останній кошовий суддя Запорозької Січі Микита Леонтійович Корж, який залишив у своїх роботах особисті спогади, спогади сучасника, що реально бачив та брав участь у житті запорозького козацтва.

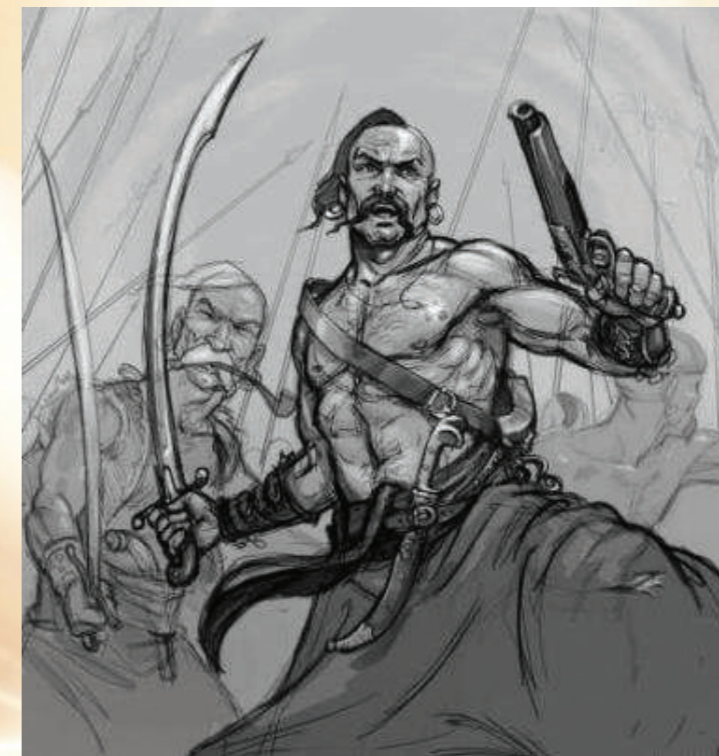
У своїй книжці «Устное повествование бывшего запорожца» (1842) М. Корж пише: «Між цими запорозькими ватагами у кожної були Ватажки, або Отамани, які по-їхньому ще називалися «характерники», тобто такі чарівники, що їх жодна вогненна зброя, ні куля, ані гармата умертвити не може; і коли, бувало, деруть ляхів по великих та багатих дворах, в яких хоч на цей випадок задля обережності і вельми велика буває кількість сторожів та озброєних вартових, але Ватажок так зачарує всіх у домі, що ніхто з них не почує і не побачить жодного козака з його ватаги, і тоді вже вони беруть що хочуть і повертаються в Січ, а потім «дуваняться», тобто діляться добром...».

Отже, в цих спогадах маємо підтвердження думки А. Скульського про те, що характерників запорозькі козаки обирали собі за ватажків, про що наголошувалося вище.

Цікавою є постать і самого останнього кошового судді Запорозької Січі М. А. Коржа. В одній з експедицій в с. Сурсько-Михайлівське Солонянського р-ну Дніпровської області, під час зйомок програми «Козацька звитяга» автору разом зі знімальною групою вдалося занотувати декілька легенд, пов'язаних з постаттю М. Коржа. У цьому селі саме похований М. Корж, його могили відновили козаки ГО «Всеукраїнська федерація «Спас» (президент

О. Притула, автор цього дослідження) разом з запорозьким козацтвом за сприяння фундатора ГО «Інститут Україніки» О. Лазька в 2010 році.

У селі Сурсько-Михайлівське старожили до цих пір вважають його селом М. Коржа. З історичних розповідей про легендарного запорожця нам відомо, що після знищення за наказом Катерини II Запорозької Січі, ув'язнення кошового отамана П. Калнишевського, багато кому з козацьких старшин було наділено царським урядом великі наділи землі. Цим самим царський уряд намагався «задобрити» козацьку старшину, переслідуючи за мету, тим самим, ввести в Україну кріпацтво. Микиті Леонтійовичу Коржу було виділено близько 30 тис. десятин землі. Майже всю землю він роздав своїм односельцям безкоштовно, висловивши одну лише вимогу, що землі отримає сільська родина стільки, скільки виоре за один світловий день. Тим самим М. Корж запобіг закріпаченню жителів свого села, оскільки кріпаком за законами російського царату вважався селянин «прикріплений» до землевласника, який не має власної землі. Сам же М. Корж став на посаді сільського старости і у своєму селі, налаштував устрій на основі звичаєвого права, тим самим зберігаючи козацький запорозький правовий устрій в своєму середовищі. Враховуючи те, що народ наділив образ кошового судді рисами характерника (про що скажемо пізніше), можна припустити, що характерники були зберігачами правового козацького устрою – звичаєвого права.

Мал. 5. Художнє зображення козака – характерника в бою

Легенди, розказані місцевими жителями села Сурсько-Михайлівське пересікаються з фактами, які складаються в логічний ланцюжок того, що запорозькі-козаки характерники могли «зачаровувати» місця, щоб на них не ступала нога людини, якій не дозволено там знаходитися. Так, з часів XIX ст. місце, де знаходився зимівник М. А. Коржа ніколи не заселявся. Місцеві жителі вважають те місце зачарованим, бо немов-би кошовий суддя там заховав скарб і ніхто не має права його викопати. Більше того, на сімливця, який на це зважиться (стверджують місцеві старі жителі села) чекає неминуха смерть. Не можна також селитися на місці, де стояли будинки М. А. Коржа. Цій таємниці передують розповіді місцевих жителів, що в часи будівництва в місті Дніпропетровськ (нині місто Дніпро) метрополітену, працівникам, які будували метро роздали ділянки під дачні садиби, де вони побудували собі дачні будиночки. Місце де роздали землю, знаходилось як раз на місці зимівника М. Коржа. Всі господарі дачних наділів, окрім двох, за декілька років після цього померли або загинули.

У хаті, яка побудована на місці хати М. Коржа, живе господиня, яка при житті поховала трьох своїх дітей, які або загинули, або померли. Безумовно, може це і збіг обставин, але місцеві жителі твердо переконані, що саме дух кошового судді, а за словами місцевих жителів М. Корж був характерником, не дає дозволу селитися на місцях, де стояли його будівлі і жорстоко карає неслухів.

Ці факти свідчать про те, що в народній уяві характерники постають носіями невмирущого козацького духу і навіть після своєї фізичної смерті продовжують життя на козацькій Батьківщині, допомагаючи достойним і караючи недобрим або недостойним людям. Тобто, в народній уяві характерники – носії таємних знань про життя і смерть, володарі межі між ними.

На сьогодні в Україні є спроби не тільки історично-теоретичного вивчення феномену характерництва, але і практичні намагання відродити ці знання. Здебільшого, ці намагання базувалися на певній «націоналізації» сакральних знань Сходу чи Заходу. Проте, на нашу думку, в цьому немає недоречностей, бо, як говорилося вище, існують факти зв'язку української національної культури, мови з культурами, мовами народів Сходу і Заходу ще з часів індо-арійської цивілізації. У 90-і роки

XX ст. в Україні з'являються адепти, які декларують про свої дослідження і практичну діяльність в галузі вивчення феномену характерництва: А. Скульський, В. Черніков, В. Чумаченко та ін.

Цікава класифікація біоенергетичної побудови організму людини, яку запропонував А. Скульський, стверджуючи, що така є традиційною в його родовій традиції Спасу. Побудову енергетичного людського організму А. Скульський подає у вигляді певних міфічних істот, що відповідають енергетичній побудові людського організму. При цьому, явно простежується зв'язок з природою – стеблом, зернами і сонячною квіткою: «Людина – це Боже стебло, на якому ростуть божі зерна числом до дев'яти. Ми, наша родина, несемо в собі п'ять тих зерен, а чотири вже втратили. Зовуть їх: перший – Даж, другий – Малка, третій – Сак, четвертий – Вол, п'ятий – Хор... З цим народжується дитина! З цим вона і живе до 12-15 років. Після 12-15 років «срібна людина» випускає з себе шпичаки, що виходять взимку на два-три кроки попереду і чотири позаду від тіла. На ці шпичаки, або гілки сідають Сак, потім Вол, потім Хор. Звідки вони беруться, ніхто не знає. Може, Бог посилає, а може, з померлих родичів перелітають, а може – з дурних людей. Втратили ми чотирьох. За що їх Бог забрав, ніхто не знає. Як звать, теж забули».

На думку Ю. Котляра, міфологічна система побудови людського організму за А. Скульським складається з тринадцяти структурних частин, серед яких він вказує дев'ять специфічних назв: 1) Даж; 2) Малка; 3) Сак; 4) Вол; 5) Кален; 6) Хор; 7) Тар; 8) Швак; 9) Род. Ці назви становлять основу міфологічної системи «Спас» і вимагають подальшого вивчення для розуміння її сутності [20]. Тематика характерництва щільно пов'язана з сучасним відродженням українських національних бойових мистецтв: бойового мистецтва запорозьких козаків «Спас», Бойового Гопака та ін.

Фото 7.
Безклубий Леонід
Петрович, родовий
носій Звичаю-Спас

Про бойове мистецтво «Спас» вперше в друкованому виданні було згадано нащадком чорноморських козаків Л.П. Безклубим в 1989 році у журналі «Техніка молоді».

Фото 8.

Бондаренко Анатолій Петрович,
родовий носій Звичаю-Спас

Фото 9.

Притула Олександр Леонтійович
Притула, президент ГО
«Всеукраїнська федерація «Спас»

І хоча теми характерництва Л.П. Безклубий не торкався у своїй статті, в процесі навчання О. Притули бойовому мистецтву «Спас» разом зі своїм побратимом коаком-характерником А.П. Бондаренком багато часу приділяв темі характерництва, як системі психофізичної та психоенергетичної підготовки. Сама ж система характерництва в бойовому мистецтві «Спас» не є предметом публічного висвітлення і її основи передаються адепту при досить довгій перевірці часом і ділом. Варто зауважити, що в сучасному українському козацтві та серед учнів Л. П. Безклубого та А. П. Бондаренка, останні вважаються козаками-характерниками.

Бойове мистецтво «Спас» в Україні набуло розвитку починаючи з 1992 року, коли в місті Запоріжжя, під керівництвом О. А. Притули (автора), була створена експериментальна група бойового мистецтва «Спас», при Запорізькому козацтві була утворена окрема сотня, яка займалася вивченням бойових мистецтв (отаман О. А. Притула).

На базі цих двох структур почалося збирання фактичного матеріалу про бойове мистецтво «Спас», експериментальні перевірки діяльності бойових прийомів «Спасу» в різних життєвих ситуаціях. Були розроблені правила спортивних змагань, що вилилося у створення українського національного спортивного єдиноборства – українського рукопашу «Спас», з 2010 року офіційно визнаного виду спорту в Україні.

Фото 10. Український рукопаш «Спас»

Фото 11. Український рукопаш «Спас»

Методика підготовки спортсмена в українському рукопаші «Спас» і бійця в бойовому мистецтві «Спас» тісно пов'язана з характерницькими, національними психофізичними і психоенергетичними практиками.

У Запорізькому національному університеті на факультеті фізичного виховання відкрито спеціалізацію «Український рукопаш «Спас», де викладається дисципліна «Психофізичні і оздоровчі системи Спасу». У цій дисципліні не тільки розглядаються аспекти здорового способу життя в козацькій традиції Спасу, але і введені для вивчення характерні

психофізичні системи розвитку людини в Спасі: Гойдка і Кремень. Також цілий розділ в програмі присвячений вивченню характерництва запорозьких козаків, і не лише історичний аспект, але і практичні методи характерників, щодо збереження життя і здоров'я власного і своїх близьких.

У програмі навчальної дисципліни розроблені теми, які стосуються характерництва під загальною назвою «Основи козацького характерництва»:

- Суть козацького характерництва;
- Основи інеології Спасу (інформаційно-енергетична підготовка);
- Оволодіння основами інеологічного діагностування;
- Основи самонавіювання і входження в стан оздоровлення організму;
- Енергетика побудова організму людини;
- Розвиток енергетичного потенціалу людини.

Введення теми характерництва, як елементів навчальної дисципліни в історії сучасної України і української педагогіки – це перший крок до вивчення, розвитку і навчанню української молоді сакральній традиції українського народу – характерництва.

Українське національне бойове мистецтво «Бойовий Гопак» на сучасному історичному етапі почав відроджувати львів'янин В. С. Пилат, починаючи з 1985 року, коли за його ініціативою і під його керівництвом була відкрита перша експериментальна група Бойового Гопака у Львові.

У Бойовому Гопаку відпрацьована навчально-виховна система, в якій затверджено сім рівнів майстерності і чотири напрямки розвитку. Перші три рівні майстерності учнівські: «Жовтяк», «Сокіл» і «Яструб» (які відповідають III, II і I спортивним розрядам єдиної кваліфікаційної системи України), проміжний «Джура» (відповідає кандидату в майстри

спорту єдиної кваліфікаційної системи України) та мистецькі «Козак», «Характерник» і «Волхв» (які відповідають званням майстер спорту, майстер спорту міжнародного класу та заслужений майстер спорту). «Волхв» є найвищим ступенем, де відбувається перехід від чисто фізичної роботи в площину розумової боротьби, духовної та енергетичної практик.

Раніше «Волхвами» називали поважних мудрих людей із надздібностями. Ходили легенди, що вони володіли навичками левітації, телекінезу, екстрасенсорними здібностями, а деякі вважали, що вони можуть перетворюватись на звірів, частіше за все – вовків. Як бачимо, адепти школи Бойового Гопака в своїй класифікації майстерності використовують терміни «характерник», як одну з вищих ступенів майстерності і пов'язують її традиційно з давньоруськими волхвами, як пращурами характерників. Цей традиційний підхід сприяє тому, що Бойовий Гопак на сучасному рівні підтримує і відроджує українські національні традиції психофізичного і психоенергетичного розвитку людини.

Мал. 6. Козак – характерник (автор В. Корнієнко)

Виходячи з вищесказаного можна зробити наступні висновки:

- в Україні існувала потужна сакральна традиція психофізичного і психоенергетичного розвитку людини – «характерництво»;
- «характерництво» бере свої витоки з прадавніх цивілізацій, маючи індо-арійські корені;
- прослідковується зв'язок українського характерництва з подібними психокультурами світу (Сходу і Заходу);
- ця сакральна традиція мала безперервний розвиток на території сучасної України – від аріїв, давньоруських волхів, козацьких характерників і до сучасного характерництва;

Фото 12.

Володимир Пилат –
засновник Бойового Гопаку

Фото 13.

Бойовий Гопак

– проблема «характерництва», незважаючи на те, що детально оспівана літературними митцями і в народній творчості, недостатньо вивчена в Україні науково і потребує системного підходу до вивчення, дослідження і розвитку;

– в Україні існують сучасні школи вивчення і розвитку «характерництва», як науки запорозького козацтва;

– у сучасній українській педагогіці, в системі вищої школи «характерництво» представлене тільки у програмі факультету фізичного виховання Запорізького національного університету, що є недостатнім в масштабах України і потребує подальшого розвитку в системі вищої школи.

Джерела та література

1. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. – К.: Наук. думка, 1990-1991. – Т. I-III
2. Кащенко А. Оповідання про Славне Військо Запорозьке Низове [Електронний ресурс] / Андріян Кащенко. – Режим доступу: <http://kaschenko.us.org.ua/>
3. Підбірка книг про характерництво [Електронний ресурс] // Путешествия в места силы. Сайт о местах силы, постижения себя в гармонии души и тела: офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <http://mestasily.org/pidbirka-knig-pro-harakternitstvo/>
4. Новицкий Я. П. Народная память о Запорожье: Предания и рассказы, собранные в Екатеринославщине (1875-1905) [Текст] / Я. П. Новицкий. – Екатеринослав: Тип. Губернского Земства, 1911. – 116 с.
5. Чабаненко В. А. Савур-могила. Легенди і перекази Нижньої Наддніпрянщини. – К.: Дніпро, 1990. – 261 с.
6. Конох А. П., Притула О. Л., Рижов К. А. Український рукопаш «Спас». Правильник козака: Навчальний посібник. – Запоріжжя: Видавництво комунального вищого навчального закладу «Хортицька навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2016. – 88 с.
7. Жуковський М. Слава за життя – безсмертя після нього: стислий перелік походів і боїв І. Д. Сірка. – Нікополь: СПД Фельдман О. О., 2016. – 5-е вид., доп. – 86 с.
8. Вода та мозок людини [Електронний ресурс] // Вода та мозок людини. Український інститут екології людини: офіц. веб. сайт. – Режим доступу: <http://uies.org.ua/uk/ekologiya-pitnoyi-vodi/voda-ta-mozok-lyudini.html>
9. Каляндрук Т. Б. Загадки козацьких характерників. – Львів: ЛА «Піраміда», 2006. – 272 с.
10. Каляндрук Т. Б. Таємниці бойових мистецтв України: Монографія / Тарас Каляндрук. – Львів: ЛА «Піраміда», 2013. – Вид. 6-е, доп. – 304 с.

11. Скульский А. Спас (Записки наблюдателя). Психокультура восточных славян в традициях, обрядах, преданиях и мифах народов Украины / А. Скульский. – Николаев: Приват- Полиграфия, 1997. – 127 с.

12. Джеджула. Ю. Таємна війна Богдана Хмельницького: Історично-документальна оповідь. – К.: Молодь, 1995. – 224 с.

13. Гребінка Є. П. Чайковський: Роман // Гребінка Є. П. Вибрані твори. – К.: Дніпро, 1980. – С. 103-231

14. Куліш П. Чорна рада. Хроніка 1663 р. – К., 2003. – 390 с.

15. Характер [Електронний ресурс] // Характер. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980): офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/kharakter>

16. Характерник [Електронний ресурс] // Характерник. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980): офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/kharakternyk>

17. Кобилюх В. О. Праукраїна і Санскрит. – Тернопіль: Мандрівець, 2011. – 512 с.

18. Кобилюх В. О. Василь Кобилюх: «Санскрит – ключ до вивчення історії, культури і мови України» [Електронний ресурс] // Укроп UA: офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.ukrop-ua.net/top-publications/1192-vasil-kobilyuh-sanskrit-klyuch-do-vivchennya-storyi-kulturi-movi-ukrayini.html>

19. Ульянов Ю. Ха. Хай. Хаос. Хара. Хвуй... [Електронний ресурс] // Проза.ру: офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <https://www.proza.ru/2011/06/04/160>

20. Котляр Ю. В. «Спас» в духовній культурі козаків-характерників: історико-краєзнавчий аспект [Електронний ресурс] // Ю. В. Котляр. «Спас» в духовній культурі козаків-характерників: історико-краєзнавчий аспект. – Режим доступу: file:///Users/apple/Downloads/gileya_2013_78_34.pdf

21. Наливайко С. Давньоіндійські імена, назви, терміни: проекція на Україну. Довідник / С. Наливайко. – К.: Сергій Наливайко, 2009. – 504 с.

22. Мандзяк О. С. Бойові традиції аріїв: На шляху до реалій українських бойових мистецтв. – Тернопіль: Мандрівець, 2011. – 272 с.

23. Шумов С., Андреев А. История Запорожской Сечи. Киев; М.: «ЕВРОЛИНЦ», 2003. – С. 255

24. Безклубый Л. П. Интерес моей мысли // Техника молодежи. – 1989. – No 2. – С. 11

25. Психофізичні і оздоровчі системи Спасу [Електронний ресурс] // Запорізький національний університет: офіц. веб. сайт. – Режим доступу: <http://moodle.znu.edu.ua/enrol/index.php?id=4331>

26. Бойовий Гопак [Електронний ресурс] // Бойовий Гопак. Вікіпедія: офіц. веб. сайт. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BE%D0%B9%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%B3%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D0%BA

Рашисти не полишають спроб спаплюжити українських характерників, намагаючись приписати до них різних маніяків і кримінальників з їх звірячими традиціями. Натомість у самій московщині вирізання з утроб жінок дитячих плодів і ворожіння з їх допомогою було давньою традицією, якою займалися навіть московські царі.

Тарас Каляндрук

СТАЛІНСЬКИЙ ФАЛЬСИФІКАТ ПРО ХАРАКТЕРНИКІВ, АБО ЯК КОМУНІСТИ З МАНІЯКІВ ЛІПИЛИ ГАЙДАМАКІВ

Як вказано в настановах для спеціалістів інформаційної війни, національно-психологічні особливості кожного народу представляють першочерговий інтерес. Вони є найважливішою характеристикою, без врахування якої неможливо досягнути максимального психологічного впливу. Спеціальні дослідження показали, що правильне врахування національно-психологічних особливостей народу підвищує ефективність психологічного впливу на нього майже на третину. Як відомо, ці національно-психологічні особливості великою мірою формує історична пам'ять нації. Саме тому важливою складовою інформаційної війни, яку нині активно провадить проти України путінська Росія, є наруга над історичною пам'яттю українців, її висміювання або демонізація.

Як підтверджують історичні факти, нівелювання, витіснення з історичної пам'яті підкореного народу лицарських традицій було типовою практикою московських колонізаторів. Згадаймо, як сумнозвісна Єкатеріна II, обґрунтовуючи підступне знищення Січі, у своєму маніфесті оголосила запорозьких козаків грабіжниками-бандитами. Згодом, за тією ж схемою, вже червона Москва зображала бандитами петлюрівців, гетьманців, холоднорців та ін. У час Другої світової війни, для дискредитації українського визвольного руху, сталінськими опричниками широко практикувалася діяльність так званих спецбоїв (енкаведисти переодягалися в форму УПА і по-звірячому вбивали мирне населення, а згодом це подавалось як злочини бандерівців). У наші дні, в час гібридної

агресії, московські пропагандисти не менш активно вигадують дикі чутки про «распятих мальчиків» в зоні проведення АТО, застосовують найбрудніші методи спецпропаганди.

Однією із особливостей нинішньої інформаційно-психологічної операції є активне використання антиукраїнських напрацювань ще сталінської епохи. Так, порівнюючи інформаційну війну проти українців, що передувала Голодомору, з сьогоденням, дослідники відзначають абсолютно ідентичні пропагандистські прийоми і тенденції: «У тому, що ми сьогодні бачимо, немає нічого нового. У сучасній російській пропаганді дуже багато того, що було притаманно пропаганді 30-х років: «Будь-який прояв української самосвідомості тоді кваліфікувався як прояв петлюрівщини. Готуючи знищення куркуля, готувалося і знищення петлюрівця...». Так само як зараз українці у пропаганді адептів третьої імперії виступають у ролі «фашистів», «хунти», так і в 30-ті роки прості працівники і селяни поставали в образах фактично демонів – тих, хто несли загрозу. У карикатурах, у пресі вони виглядали як злодії, бандити».

Яскравим прикладом такого пропагандистського твору сталінської епохи є стаття Миколи Горбаня «Розбійник Мацапура», в якій звірячі злочини кримінальної банди набувають рис «гайдамаччини» і «характерництва». На превеликий жаль, із часів здобуття Україною незалежності ця сталінська фальшивка про людоджерів-характерників ніким із українських дослідників козацтва не була проаналізована і спростована. Тому і до нині вона справно слугує путінським пропагандистам невичерпним джерелом антиукраїнських інсинуацій та вигадок. Зокрема, саме на неї посилаються як місцеві так і запорозькі українськочерпні джерела антиукраїнських інсинуацій та вигадок. Зокрема, саме на неї посилаються як місцеві так і запорозькі українськочерпні джерела антиукраїнських інсинуацій та вигадок. Зокрема, саме на неї посилаються як місцеві так і запорозькі українськочерпні джерела антиукраїнських інсинуацій та вигадок. Зокрема, саме на неї посилаються як місцеві так і запорозькі українськочерпні джерела антиукраїнських інсинуацій та вигадок.

Звичайно, можна було б просто відповісти на цю статтю пророчими словами нашого генія Тараса Шевченка (до речі, онука гайдамаки), який дав гідну відповідь подібним ненависникам України:

«Гайдамаки не воины –
Разбойники, воры.
Пятно в нашей истории...»
Брешеш, людоморе!
За святую правду-волю

Розбойник не стане,
Не розкує закований
У ваші кайдани
народ темний...».

Але ми відкладемо емоції в сторону і спробуємо детально проаналізувати як, коли і з якою метою створювалася дана стаття, наскільки об'єктивними є висновки її автора. Для початку вартує згадати час, місце та передісторію з'яви цієї статті.

СРСР, 1927 рік, епоха раннього сталінізму. Більшовицький режим чимдалі більше нав'язує суспільству комуністичну ідеологію, яка вже набирає всіх ознак релігійного культу: віру у «вічно живого» мавзолейного божка Леніна і його «геніального» наступника Сталіна. Першочерговим завданням кремлівських вождів було перетворення населення імперії на рабів особливої породи – зденаціоналізованих і бездуховних гомосовєтікусів. Тому із самих початків свого існування червона ідеократія повела нещадну боротьбу з будь-якими альтернативними релігійними та ідеологічними концепціями. На хвилі цієї боротьби в СРСР знищували храми, палили ікони, репресували священиків. При цьому активну роль відігравала пропаганда, масово з'являлись книги і статті з розвінчуванням церковних «чудес», паплюженням священнослужителів тощо. Під удар репресивної системи потрапляли всі без винятку представники релігійних конфесій: єврейські цадики і рабини, мусульманські муфтії, імами і мулли, буддистські ламы і навіть керівники теософських об'єднань. Не уникали переслідування й давніші езотеричні традиції, які користувалися авторитетом у людей і, на думку комуністичної влади, могли впливати на суспільну думку. Репресії торкнулися навіть сибірських шаманів, яких у комуністичній пресі й «науці» шельмували як «епілептиків», «психопатів» і «носіїв венеричних хвороб».

Саме в цей час у Харкові з'являється на світ стаття «Розбійник Мацапура» (побутово-історичний нарис). Автором статті є марксистсько-ленінський історик Микола Горбань. Чому я відразу наголошую на його ідейних переконаннях? Та тому, що комуністичних істориків від істориків всього світу відрізняє передусім характерний стиль фальсифікування історичних фактів в угоду комуністичним догмам. Наприклад, основою комуністичної теорії був так званий «класовий підхід», тому в будь-якому історичному явищі чи факті більшовицькі історики намагалися вишукати

ознаки «класової боротьби», при цьому підтасовуючи, фальсифікуючи чи замовчуючи факти. Інша особливість, яка вирізняла їх від істориків решти світу, – соціальне лицемірство. Більшовицькі історики працювали, керуючись вказівками комуністичного центру і під його жорстким контролем. Сьогодні вони могли «науково» обґрунтовувати великий вклад в історію Троцького, Радека чи Бухаріна, а завтра – «історично» доводити їх злочинні дії і шкідливість для справи побудови комунізму.

Варто поставити собі запитання: для чого більшовикам був потрібен вихід цієї статті? Щоб відповісти на нього, достатньо процитувати інструкцію одного з більшовицьких бонз своїм агітаторам в Україні: «Ні для кого не таємниця, що не Денікін змусив нас залишити межі України, а грандіозне повстання, що його підняло проти нас українське сите селянство. Комуна, чрезвычайку, продзагони, комісарів-євреїв зненавидів український селянин до глибини всієї душі. У ньому прокинувся вільний дух запорозького козацтва і гайдамаків, котрий дрімав сотні літ. Це страшний дух, котрий кипить, нуртує, немов грізний Дніпро на своїх порогах, і змушує українців здійснювати чудеса хоробрості. Це саме той дух вільності, котрий давав українцям надлюдську силу протягом віків воювати проти своїх гнобителів: поляків, московитів, татар і турків та одержувати над ними блискучі перемоги». Потужне відродження в Україні козацького духу викликало всенародне повстання проти Москви. Дійшло до того, щоб підманути українців, кремлівські бонзи навіть змушені були організувати так зване «червоне козацтво». Правда, до червоних характерників справа не дійшла. У той час у боротьбі УНР проти московських окупантів важливу роль відіграли саме загони петлюрівських гайдамаків, і комуністи це дуже добре запам'ятали. Тому в більшовицьких ідеологемах прогресивним «червоним козакам» протиставляються саме гайдамаки. Згодом, добре залили сала за шкіру окупантам повстанці Холодноярівської республіки, які теж виводили свою традицію від гайдамаків Гонти і Залізняка. Навіть у час написання Горбанем статті, більшовикам не вдалося остаточно придушити цей козацько-гайдамацький дух, і в Україні де-не-де все ще спалахували повстання.

Становище було настільки непевне, що більшовики навіть не наважувалися перенести головні установи окупаційної адміністрації до Києва і тримали їх у прикордонному Харкові, який і став центром ідеологічної боротьби з «контреволюційним петлюрівсько-гайдамацьким

охвістям». Щоб зламати хребет непокірному українству, для більшовицької верхівки було вкрай важливим знищення козацького духу всіма можливими засобами. У масовому порядку репресувалися ті, хто прославляв українське козацтво: письменники, поети, художники, науковці. Переслідування торкнулося навіть незрячих співців козацької традиції – кобзарів. Їх буде масово винищено трохи пізніше, перед самим Голодомором.

Цікавий факт: в офіційних документах щодо учасників антирадянського опору став вживатися термін «бандити» замість «повстанці», виставляючи, таким чином, визвольні змагання як банальний кримінал. Відповідно, й військово-історичну традицію, на яку спиралась повстанці, окупаційна влада намагалась представити як кримінальну. З цією метою у 1926 році з Центрального архіву Росії в Україну було передано кримінальні справи, в яких сталінські історики мали відшукати негатив на гайдамаків. Ось як скромно згадує про це сам Горбань: «через те, що дуже часто між справами про «колодників, воров и разбойников» трапляються справи гайдамацькі, я вирішив переглянути й цю справу». Нагадаємо, що всі важливі документи часів Гетьманщини Росія відмовляється передавати Україні й донині.

Серед переданих кримінальних справ Горбань «наштотхнувся» на матеріали суду над кримінальною бандою розбійників-маніяків. У справі, яка датується 1730-40-ми роками йдеться про нелюда Павла Шульженка, на прізвисько Мацапура, який, зі зграєю собі подібних, на теренах Сумщини та Полтавщини грабував, катував та вбивав людей. Особливо несамовиті звірства недолюдки виявляли до жінок, яких гвалтували, після чого забивали палками до смерті, розчленовували і поїдали частини плоті, вирізали з утроби немовлят. Ці макабричні злочини вжахнули тодішнє населення Гетьманщини. Тепер же історія банди звироднілих нелюдів стала в пригоді сталінському історику в його боротьбі проти «надмірної ідеалізації козаччини (гайдамаччини)».

Досліджуючи прізвисько бандита Мацапури, Горбань намагається притягнути його за вуха до запорозької традиції: «...Мацапурою його названо під час його розбишацьких пригод. Це ж давній звичай запорозький давати інші прізвища всім, хто вступав до війська запорозького. Що запорожці брали участь у гайдамацьких ватагах, то цей звичай і по гайдамацьких ватагах, а також само і по розбишацьких. Так само і в Михайла Миценка було друге прізвище – Великий».

По-перше, практика давати прізвиська була поширена серед широких кіл населення, і не лише на Запоріжжі. Наприклад, у кожному селі чи місті люди, крім прізвища, мали ще так зване вуличне прізвисько. Зрештою, практика давати прізвиська була поширена і в кримінальних колах. Наприклад, верховний вождь Горбаня – Джугашвілі-Сталін – у своїй бандитській юності мав кличку «Коба».

По-друге, зі справи випливає, що Мацапура-Шульженко ніколи не був на Запорізькій Січі, як і члени його банди, і не мав жодного стосунку до козацтва. Натомість, за визначенням Горбаня, він був «справжнім сільськогосподарським пролетарем». Зрештою, навіть саме прізвисько Мацапура красномовно натякає на його пролетарське походження: «Мацапура – грубий неотесаний мужик. Мутир. Див.Лобур, Гевал, Товпига». Як розповідав у суді сам Шульженко-Мацапура, він виріс безбатченком на руках у матері-наймички, котра, як випливає зі справи, не відзначалась високими моральними якостями. З юних років став на темну стежку, займався злодійством і конокрадством, вбивствами, не вилазив із тюрми. У 1739 році в Прилуках був звільнений від смертної кари з умовою праці тюремним катом.

По-третє, як бачимо зі справи, жодного разу ані Мацапура, ані жоден із його спільників на допитах ніколи не називали свою банду гайдамацьким законом, а самих себе «гайдамаками» або ж «характерниками». Також ніде в справі не називають їх ні «козаками», ні «гайдамаками», ані «характерниками» і самі судді, які, напевно ж, прекрасно знали, з ким мають справу, і чітко відрізняли бандитів від гайдамаків.

Таке виявлення соціальної належності Мацапури і його бандитів відразу ставить Горбаня в досить небезпечне становище перед його більшовицькими хазяями, адже біографії мацапурівців більше нагадують життєвий шлях середньостатистичного чекіста-головоріза. Ні для кого не секрет, що в часи Горбаня саме такі, як Мацапура, «сільськогосподарські пролетарі» з кримінальними замашками, стали головною опорою більшовицької революції, іменем якої творили найбільш дикі звірства. Натомість, жертви Мацапуриних горлорізів – заможні селяни, купці, козаки – були головними класовими ворогами більшовиків.

Усвідомлюючи небезпеку, Горбань пробує, як кажуть у народі, «перекинути дохлого kota на чужий город», тобто перетворити пролетарів-кримінальників у «гайдамаків», тому продовжує маніпулювати фактами:

«Друге, що дає нам справа Мацапурина, це те, що розбишацька ватага організована цілком за зразком гайдамацької ватаги. На чолі стоїть отаман Мацапура, у ватазі є молодики і старші. У важливих випадках вся ватага радиться, що робити, як бути».

І знову ж таки, подібна організація аж ніяк не є якимось оригінальним маркером «гайдамаччини», вона характерна для будь-якої більш-менш організованої спільноти, при чому не лише військової (можна згадати господарські артілі чи чернечі братства). Зрештою, за такою ж схемою влаштована і будь-яка кримінальна банда, і, та ж партія більшовиків. Як бачимо, і в цьому випадку безпідставне оголошення банди Мацапури гайдамацьким загоном цілком на совісті сталінського історика.

Особливі сподівання Горбань покладає на епізод, коли до банди приєдналися четверо нібито запорожців: Іван Таран, Михайло Макаренко, Денис Гриценко, Мартин Ревецький, з якими прибув і писар Василь Ревецький, очевидно родич Мартина. Пізніше, саме ці новоприбулі відзначилися у банді найбільш кривавими звірствами. Цьому факту Горбань намагається надати особливої ваги, базуючи на ньому такий «науковий» висновок: «Нарешті, треба відзначити, що у ватазі Мацапуриній були запорожці, які саме й на ворожіння, й на людоджерство навчали інших учасників ватаги. Треба згадати тільки, що в XVIII столітті, не кажучи про раніші часи, на Запоріжжі існував тип запорожця-химородника, характерника, ворожія. Не тільки селянство, ба навіть панство польське, тієї думки держалося, що керовники гайдамацьких ватаг – характерники. Погляд цей на запорожців тримався міцно, отже й перенесений був цілком і на розбишацьких ватажків. І деякі підстави були, бо серед цих ватажків, очевидячки, не один такий траплявся, як Таран, Ревецький, що знав як ворожити. Природна річ, постать такого ватажка оточувалася пошаною, рядові члени ставилися до нього навіть і з побоюванням, та й сам він вірив у силу ворожіння. І Мацапура теж, як видно з справи, замовляв кров. Віра в силу ворожіння була така, що й сидючи в тюрмі Мацапура з товаришами вірив у те, що вони «потому пойманы, что не схватили сердца».

Як відомо з історичних джерел, характерники – козаки, наділені надприродними здібностями. Серед запорожців характерники вважалися елітою, саме вони очолювали козацькі загони. Про характерників було складено чимало народних легенд і переказів, художники змальовували їх у численних парсунах «Козак – душа правдивая», про них згадували

у своїх творах Євген Гребінка, Тарас Шевченко, Пантелеймон Куліш, Яків Кухаренко, Іван Попко, Олекса Стороженко, Микола Костомаров, Дмитро Яворницький, Яків Новицький, Андріан Кащенко, Андрій Чайковський та багато інших. Таким чином, образ характерника став важливим елементом української культурної традиції. До того ж, традиції самобутньої, відрубної від Москви, де такого явища як характерники ніколи не було. Природно, що характерники, як воїни, наділені містичною силою, викликали ненависть у московських колонізаторів.

Але і в даному випадку Горбань суперечить сам собі, адже ж не «запорожці» і «характерники» Таран чи Ревецький очолили ватагу, а наймит Мацапура. Натомість у гайдамацьких загонах тих часів діяло правило: «...Ватажки були з запорожців, а їх дружина набиралась з охотників». Ба більше, за згаданою Горбанем традицією, гайдамацькі й козацькі загони зазвичай очолювали не прості запорожці, а саме характерники. Тому у випадку, коли б пристали до банди «запорожці» виявилися ще й характерниками, як намагається нас переконати Горбань, шансів верховодити загоном у Мацапури не було й поготів. Січові лицарі ніколи б не визнали над собою керівництво мутиря-наймита без військового досвіду, та ще й ката. Адже особа останнього була упослідженою в тодішньому суспільстві і стояла на найнижчій ланці соціальної драбини, катів зневажали і цуралися, на що вказує і сам Микола Горбань: «...серед народу назва кат вважалася за «поносное и ненавистное, и вообще в народе считалась мерзостным». Як тут не згадати відому запорозьку приказку: «Зроду-віку козакові та не бути катом!».

Про ставлення запорожців до катів промовисто говорить і той факт, що навіть на Січі вони намагалися вибирати «заплічних справ майстрів» не зі свого середовища, а серед полонених татар або ж між злочинців. Як свідчить Олександр Рігельман, який у ті часи особисто бував на Січі: «Для цих страт вони катів і від давнини не мали; а коли була потреба злочинців стратити, то довбиш з командою, виходячи за місто, злочинця злочинцеві вішати, або яку іншу призначену товариством страту, здійснити наказував, і то такому, котрий сам був до страти засуджений; якщо ж був лише один злочинець і виконати йому вирок було нікому, то його залишали в тюремній ямі до тих пір, доки другий злочинець не з'явиться, і так вішав завжди новий старого злочинця». Зрештою і сам Мацапура став катом, будучи засудженим за вбивство. Як бачимо, коли б Мацапурина згряя дійсно

була гайдамацьким загоном, і в ній дійсно були б запорожці, то ставлення запорожців до простого наймита, до того ж ще й колишнього ката, не давало Мацапури жодних шансів бути ватажком. Тим більше запорозький характерник ніколи не став би до наймита на службу. Якби вони дійсно були справжніми запорожцями, то саме хтось із їх числа, наприклад, той же Таран, але аж ніяк не Мацапура, мав би очолити ватагу.

Розуміючи всю суперечливість власних міркувань, Горбань намагається здійснити ще одну підміну понять, натякаючи на «характерництво» вже самого Мацапури. Намагаючись надати Мацапури бодай якихось рис «характерника», Горбань заявляє, що той, мовляв, вмів замовляти кров і вірив у ворожбу. Даруйте, але ж традиція замовляння крові й віра у ворожбу в тогочасній Україні (як і в усій тогочасній Європі) була надзвичайно поширена серед широкого загалу. За такою логікою «характерниками» можна оголосити всіх сільських баб-шептух, міських цирюльників чи навіть циганських ворожок. Але ж, як ми знаємо, Мацапура був простим наймитом і катом, ніколи в житті не був на Січі, тобто не міг знати січової характерницької традиції. Натомість замовляти кров, як і віри у ворожіння, міг навчитися в кримінальних колах, або й на катівській роботі. До слова, в усіх звірствах Мацапури яскраво проглядаються саме катівські навички, адже тодішні кати професійно займалися розчленуванням людей. Крім того, саме в катів практикувалося вживання в їжу крові і м'яса засудженого. Відомо, що в сім'ях катів у Європі навіть зберігали кров страчених злочинців, адже вона наділялась магічними властивостями. Так само ними використовувались частини тіла страчених, наприклад, пальці. Кати навіть торгували кров'ю і частинами тілами страчених. Саме через такі криваві традиції більшість людей цуралася катів, ставлячись до них, як до прокажених. Люди добре розуміли, що зазвичай у кати йшли патологічно кровожерні, психічно збочені нелюди зі схильністю до садизму. А із середовища кримінальних злочинців виходили найстрашніші кати. Горбань сам застав криваві більшовицькі «чрезвичайки», основний контингент яких складали кримінальні злочинці. Саме вони відзначилися найбільшими несамовитими звірствами.

Судячи з усього, саме робота катом і запустила в Мацапури процес незворотних психічних змін, який і призвів до здійснення ним низки нелюдських звірств. Наприклад, під час Червоного терору у психлікарнях Росії було масово зафіксовано так звану «хворобу катів», коли червоні

вбивці божеволіли від постійного виконання кривавих злочинів. Про те, що на своїй кривавій роботі кати часто сходили з глузду, яскраво свідчать оприлюднені нещодавно біографії штатних катів сталінського НКВД, в яких, як наслідок їх «професії», було офіційно діагностовано шизофренію, параною, інші патологічні розлади психіки; вони співались, і в більшості закінчували життя самогубством.

Красномовним підтвердженням таких психічних патологій у катів є відкриті влітку 1941 року, після поспішної втечі сталінських орд, тюрми НКВД по всій Західній Україні. У цих енкаведистських катівнях Львова, Дрогобича, Золочева, Тернополя, Самбора були знайдені тіла жертв із здертою шкірою, виклотими очима, знятими скальпами, відрубаними статевими органами, вирізаними язиками, жінок із відрізаними грудьми, вирізаними плодами, які натомість зашивалися в розпороті животи монахинь та священників. Думаю, що і сам Горбань в глибині душі розумів, що в його епоху Мацапура і його монстри правильного кримінально-пролетарського походження («гегемони революції»), без сумніву, опинилися б у складі озброєного загону партії більшовиків, і стали б органічною частиною чекістської системи масового знищення класових ворогів.

Наступне. За весь час перебування в банді ані Таран, ані Ревіцький, навіть не підозрюють, що згідно запорозької традиції саме хтось із них, а не кат Мацапура, має в ній ватагувати. Тому виникає питання: чи були насправді ці нелюди запорожцями? У справі є показовий епізод як під Кругликом ці горлорізи скоїли напад на двох справжніх запорожців, які їздили в купецьких справах. При цьому одного купця-запорожця бандити забили, а їх майно розграбували. Зрозуміло, що коли б Мацапурині недолюдки дійсно були б справжніми запорожцями, таке було б неприпустимим. За законами Січі вбивство товариша вважалося страшним злочином, таких вбивць чекала страшна смерть: живими їх закопували в землю разом із вбитими. І, звичайно, коли б на Запорожжі знайшлися сліди цих бузувірів, про них би тут же стало відомо Генеральній Військовій канцелярії. Адже, як впливає з справи, зважаючи на особливу резонансність злочинів, розшук членів банди Мацапури вівся з усією відповідальністю. Натомість, пошуки не виявили слідів цих «запорожців» ні на Січі, ні будь-де в Гетьманщині. Усе це промовисто вказує на те, що вони були такими ж як і Мацапура – звичайними бандитами, які з метою заплутати сліди назвали себе запорожцями, а Мацапура,

який ніколи на Січі не бував, сприймав їх вигадки за чисту монету. Підтверджує наше припущення те, що у цій групі псевдозапорожців був писар Василь Ревецький, який спеціалізувався на виготовленні фальшивих паспортів: «...написав там же, біля Телепня паспорт на папері, котрий разом з чорнилами він при собі мав, а інший, старий паспорт, котрий був у нього ж, грамотного, віддав Тарану, сам же з ним та іншими ще товаришами, їх було троє чоловік, пішли продавати горілку». Завдяки такому кримінальному таланту Ревецького псевдозапорожці з легкістю могли перетворюватись на міщан, купців чи навіть на царських дітей. Причому писар випишував фальшиві паспорти московською мовою, отже мав добре її знати. Не виключено, що ці бузувіри могли бути етнічними московитами, адже оперували вони на московсько-українському прикордонні. Цим і можна пояснити те, чому, незважаючи на найретельніший розшук, ні Тарана, ні решту псевдозапорожців не могли знайти на території Гетьманщини, що змушений визнати і сам Горбань. Як правило, не спіймані бандити продовжують творити подібні злочини, поки їх не спіймають, натомість у Гетьманщині після зникнення Тарана зі спільниками криваві звірства припинились.

Варто звернути увагу і на той факт, що в ті часи людоїдство було поширене, перш за все, на території сучасної Росії, про що також згадує Горбань. Ось характерний приклад тамтешньої усної народної творчості:

Я изъ рукъ, изъ ногъ коровать смоцу,
Изъ буйной головы яндову скую,
Изъ глазъ его я чары солью,
Изъ крови его пьяно пиво сварю,
А изъ сала его свечей налью.

Цікаво, що серед кримінальних злочинців московії звичаєвий канібалізм зберігся й до наших днів. «Вори», втікаючи із сибірських таборів, беруть із собою одного або й кількох молодих в'язнів, яких називають на жаргоні «корова» або «консерва», з метою з'їсти їх у дорозі. Ця жахлива традиція зафіксована у так званих «каторжних» піснях:

Пока шли мы с Тюмени, –
Ели мы гусей,
А как шли мы до Онора, –
Жрали мы людей.

Згідно цієї кримінальної традиції, «вори» при закінченні харчів чекали, коли «консерва» засне, й тоді по-підлому вбивали «її» та пожирали:

И многие идут бродяжить,
Сманив товарищей своих,
А как устал, – кто с ним приляжет,
Того уж вечный сон постиг.
Убьют и тело вырезают,
Огонь разводят – и шашлык
Его и им же поминают,
И не один уж так погиб.

Для порівняння: за всю історію існування Запорозької Січі жодного випадку канібалізму там зафіксовано не було.

Варто уважніше придивитися і до ворожіння псевдохарактерників, яке зафіксовано у справі. Ці нелюди, схопивши вагітну жінку, згвалтували її, а потім один із виродків – Таран – вирізав в неї із живота зародок ненародженої дитини, щоб ворожити на ньому «чи їх спіймають». Згодом із тіла дитини Таран вирізав серце і на ньому також ворожив, підкидуючи його над вогнем, а потім кидали кожному з бандитів чи зловить. Пізніше серце разом із нутрощами дитини засмажили та з'їли.

Як свідчать історичні факти, така бузувірська поведінка абсолютно не притаманна запорізьким козакам. На противагу цьому дикунству, січові лицарі, з їх культом вшанування Божої Матері Покрови, ставилися до чарівної половини людства з великих пієтетом і навіть деяким острахом (тому, наприклад, жінкам не можна було перебувати на Січі). До того ж серед запорожців існувало переконання, що зневажання жінок (особливо вагітних), як і дітей чи старих людей, неминуче призводить козака до поразки на війні, і навіть смерті. Більш детально про ці переконання можна прочитати у моїй праці «Таємниці бойових мистецтв України», яким присвячено окремий розділ «Моральність воїна і військовоє щастя». Крім того, у своїх книгах «Таємниці Бойових Мистецтв України» та «Загадки козацьких характерників» я наводжу чимало згадок сучасників про козаків і їх отаманів, які ворожили перед битвою чи вміли замовляти зброю. І ніде серед численних фактів не зустрічається нічого подібного до вирізання плоду у вагітних чи людожерства. Навпаки, всі, хто мали можливість бачити характерницькі практики козаків, аж ніяк не вважали їх ані людожерськими, ані антихристиянськими. Нагадаємо кілька таких свідчень. Хоча я опублікував їх ще в 2003 році, борці з характерниками замовчують їх, бо бояться визнати, що характерництво уціліло після знищення Січі.

Першим надамо слово наказному отаманові Азовського, а згодом Чорноморського козацьких військ, бойового генерала Якова Кухаренка, приятеля Тараса Шевченка. Народився і виріс він серед старих запорожців, а ставши в лави Чорноморського козацтва, не раз безпосередньо водив у бої знаменитих чорноморських пластунів, в яких зберігалась і передавалась наступним поколінням характерницька наука: «При пластунах були охочі хлопці, при них вони і зростали, а вивчившись характерства робилися пластунами». У п'єсі «Чорноморський побит» Я.Кухаренко так описує характерника: «... чоловік у всьому тямущий: чи ружа спортить, або направить, – від кулі, від гадюки, уроків, заговорів, від любощів, нелюбощів, сказано, – характерник, та й годі».

При цьому отаман, який був надзвичайно порядною і чесною людиною, за що його дуже цінував Тарас Шевченко, не вбачає в характерництві абсолютно нічого неприйняттого для суспільства, а навпаки пропагує як цікаву українську етнографічну самобутність.

Спостереження Кухаренка доповнює чорноморський козак, бойовий генерал Іван Попко. Для нас його свідчення є особливо цінними ще й тому, що І.Попко народився в сім'ї козацького священика, і перед тим як стати на військову службу встиг закінчити Астраханську духовну семінарію, і навіть навчався в Московській Духовній академії, тому добре орієнтувався в богословських питаннях. Так само як і Я.Кухаренко, розкриваючи завісу таємничості над характерницькими практиками пластунів, І.Попко не лише не знаходить там ніяких звірячих людожерських практик, але й авторитетно стверджує, що характерництво не становить загрози християнству: «Взагалі пластуни мають свої таємні правила, свої перекази, свої повір'я і так звані характерства: замовляння від кулі, від обпою гарячого коня, від укусу змії; наговори на рушницю і пастку; «замовляння крові», яка тече з рани і інші; але їх забобони не на шкоду вірі, і не заважають їм ставити свічку святому Євстафію, який в земному своєму житті був майстерним воїном і стрільцем, і удостоївся бачити на рогах гнаного ним пустелею оленя, хрест, з розп'ятим на ньому Господом». Для підтвердження І.Попко навіть наводить той аргумент, що всі характерницькі замовляння починаються зі згадки Господа: «Я стану шептати, ти ж, Боже, ратувати...». До того ж, будучи надзвичайно освіченим (знав дев'ять мов), І.Попко дав чітке визначення характерства – волхвування на випадковості війни (а не розбійництва), і спробував розкрити походження терміну «характерник» від латинського *caractère*, першим звернувши увагу на існування захисного амулета під назвою «характер» аж у Франції: «Не можна не звернути увагу

на саме слово характерництво, яким визначається будь-яке волхвування на випадковості війни, а особливо заклинання або знамення, котре захищає воїна від рани в бою. Відомо, що подібний забобон і у французів виражається словом *caractère*. Наприклад: «Il ne fut pas tué, parcequ'il portait un caractère. – Він не був убитий, оскільки він носив «характер». Зараз можна лише гадати, чи цей термін залишився їм у спадок від давніх гальських жерців – друїдів, чи може примандрував туди разом з козаками Богуна і Сірка в часи Тридцятилітньої війни?»

Цікаво, що при арешті «характерника» Мацапури і його бандитів у жодного з них не було виявлено такого «характеру» чи то у вигляді магічного амулета, чи, бодай, у вигляді особливої мітки на тілі.

Як бачимо зі свідчень, характерники, перш за все, замовляли вогнепальну зброю (як свою, так і ворожу). Нічого подібного не бачимо в мацапурівців. Мацапура і його бузувіри полювали на людей із чисто кримінальною зброєю – кийками і ножами, в той час як традиційною зброєю запорозьких козаків були шаблі, рушниці, списи.

Зрештою й сам Горбань, уважно проаналізувавши відповідну криміналістичну та етнологічну літературу, змушений був визнати, що ворожіння над серцем дитини – це пережиток первісної магії, який зберігся саме в середовищі кримінальників: «Ворожіння над внутрішностями тварин є давнього походження, і в цьому ворожінні під серцем дитини маємо теж пережиток з життя первісного суспільства, пережиток, що зберігся тільки серед одних кіл населення – серед злочинців». Ця звіряча традиція базувалась на абсолютно дикому забобоні, який був поширений серед розбійників: «Серед професійних злочинців побутує інше, набагато жахливіше переконання, нібито серце ненародженої дитини дає людині надприродну силу: той, хто з'їв таке серце, той отримує здатність літати, а хто скуштував шматки з 9-ти сердець, той може безкарно здійснювати злочини: ніхто не в стані затримати такого чоловіка; якщо навіть його випадково арештують, то його не втримають у в'язниці ні важкі ланцюги, ні грубі стіни, тому, що він зможе стати невидимим, літати в повітрі і відкривати всі замки. Чоловік, що бажає набути подібну силу, повинен не лише зарізати 9 вагітних жінок, але й видобути з їх животів 9 хлопчиків, бо серця дівчаток таємного впливу не мають».

Врешті-решт про те, що людожерська магія мацапурівців була саме бандитською, підтверджує і зізнання самих злочинців, яке наводить Горбань: «З Мацапуриної ватаги 9 їли людське м'ясо і їло його «чтоб смельми быть к разбою». Отже, мацапурівці вважали себе розбійниками, а не «характерниками» чи «гайдамаками», а свою магію чисто розбійницькою.

Але сталінський історик і тут злукавив: замовчав історичні свідчення про те, що ворожба з вирізанням плодів у вагітних була з давніх-давен поширеною у московщині, і нею займалися навіть московські царі. Так, німецький хроніст Конрад Буссов у своєму літописі, який він писав під час перебування в московщині, розповідає, як за допомогою магії з вирізаних у вагітних жінок плодів московський цар Василій IV Шуйський у 1608 р. намагався зупинити війська поляків (в складі яких було чимало українських козаків), які наступали на нього: «Шуйський, бачачи, що Бог не шле йому щастя, звернувся за допомогою до диявола і його засобів, став щосили займатися чаклуванням, зібрав всіх слуг диявола, чорнокнижників, яких лише можна було знайти в країні, щоб те, чого не зумів би один, міг би зробити інший. У багатьох вагітних жінок він звелів розрізати череву і вийняти з нього плід, а також вбити багато здорових коней і вийняти у них серце. Таким чином, чаклуни домоглись того, що коли таке серце куди-небудь закопували або загортали, то люди Шуйського перемагали, вартувало лише воїнам Дмитрія перейти через цю межу. Коли ж московити переходили за цю межу, то тоді поляки їх перемагали».

Цю згадку про використання царем Василієм Шуйським плодів вагітних для ворожби підтверджує ще один очевидець і учасник тих історичних подій шведський дипломат Петер де Петрей: «Як скоро дізнався про те великий князь і побачив, що йому нема щастя в його народі, він забув свого Бога, за прислів'ям тих безбожних людей, які говорять так: «Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo» [Коли не вмилюю богів, то приведу в рух сили підземного царства], – і зібрав з усієї землі чарівників і чарівниць, щоб, чого не міг зробити один чаклун, умів зробити інший; для використання цих чортових дітей при їх чарах і ворожінні він велів розрізати багатьох вагітних жінок і дістати плід з їх тіла, застрелити кількох здорових і жвавих коней і вийняти у них серце: чаклуни досягли того, що коли клали і закопували ці знадіб'я, отримував верх великий князь, а коли не було цього, перемагали поляки».

Ці моторошні свідчення в чергове вказують на те, що псевдозапорожці Мацапури насправді могли бути етнічними московитами.

Як бачимо, спроби сталінського історика Горбаня видати серійного вбивцю та гвалтівника за характерника при серйозній перевірці не витримують жодної критики. Його псевдонаукові конструкції є відверто тенденційними й непереконливими, а їх метою є намагання через демонстрацію найдикунських інстинктів зграї звироднілих маргіналів з числа криміналітету спаскудити самі поняття гайдамацтва

і характерництва як чужі і ворожі московсько-сталінському трактуванню історії. Фактично, перед нами класичний зразок маніпуляції свідомістю, який у теорії і практиці спецпропаганди має назву «метод великої брехні». Суть цього методу наступна: з максимальним ступенем переконання запропонувати аудиторії настільки вражаючу брехню, що простому обивателю неможливо повірити, що такі речі можна вигадати. При цьому грамотно скомпонована «велика брехня» викликає в людини глибоку психоемоційну травму, котра згодом надовго визначає її сприйняття даного явища всупереч логіці і здоровому глузду. Як показує практика, при методі «великої брехні» особливо ефективно спрацьовують саме описи звірств над дітьми і жінками. Тому і повідомлення про «гадання на вирізаних з утроби матері дітях», внаслідок сильної емоційної травми, яку воно викликає, може надовго сформувати в людини, що отримала таку шоковую інформацію, потрібні погляди. Все це дає підстави стверджувати, що оголошення Мацапури та його горлорізів «гайдамаками» і «характерниками» було спробою сталінського режиму методами спецпропаганди спалювати, зdiskредитувати самобутню лицарську традицію характерництва, заплямувати її тавром людожерства і бандитизму, змусити українців з огидою відвернутися від неї. Якщо говорити сучасною мовою, ми маємо справу з класичною інформаційною спецоперацією проти України тих часів.

Тарас Каляндрук

доктор філософії, дослідник слов'янської лицарської культури, лауреат державної премії імені Івана Франка в галузі інформаційної діяльності

Використані джерела

1. Білецький-Носенко П. Словник української мови. – К.: Наукова думка, 1966
2. Горбань М. Розбійник Мацапура (побутово-історичний нарис) Схід – Захід: Історико-культурологічний збірник. Випуск 2. – Харків: Майдан, 1999. – С. 174-197
3. Демчук С. Російсько-радянська пропаганда: як «куркулі» і «петлюрівці» стали «хунтою» і «фашистами». -https://texty.org.ua/articles/60284/Rosijskoradanska_propaganda_jak_kurkuli_i_petlurivci_staly-60284/
4. Доценко О. Зимовий похід (6.XII 19 – 6.V 20).– Варшава: 1932. – С.150

5. Дорошевичъ В. Сахалинъ (Каторга). – Москва: 1903. – С.55-56
6. Игнатов В. Д. Палачи и казни в истории России и СРСР. – Москва: Вече, 2014. – С.91
7. Каляндрук Т. Б. Загадки козацьких характерників. – Львів: ЛА «Піраміда», 2004. – С.93
8. Каляндрук Т. Б. Козаки. Слов'яни проти орди. – Львів: ЛА «Піраміда», 2017. – С.93
9. Каляндрук Т. Б. Таємниці бойових мистецтв України. – Львів: ЛА «Піраміда», 2003. – С.93
10. Конрад Буссов. Московская хроника. 1584-1613. – Москва – Ленинград: изд. АН СССР, 1961 – С.153
11. Крысько В. Г. Секреты психологической войны (цели, задачи, методы, формы, опыт) / Под общ. ред. А. Е, Тараса. – Мн.: Харвест, 1999. – С.168
12. Кухаренко Я. Г. Твори. – Прага: Видання громади Українців з Кубані, 1928. – С. 21-22
13. Левенстимъ А. А. Суевєріє въ его отношеніи къ уголовному праву. – С.-Петербургъ: 1897. – С.76
14. Мельгунов С. П. Красный террор в России – Москва: СП. «РУСО», «P.S.», 1990. – С.143
15. О начале войн и смут в Московии. Иссак Масса Петр Петрей – Москва: Фонд Сергея Дубова РИТА-ПРИНТ, 1997 – С.340
16. Попка И. Черноморские Козаки въ ихъ гражданскомъ и военномъ быту. – Санкт-Петербургъ, 1858. – С.159
17. Рігельман О. Літописна розповідь про Малу Росію// Наука і суспільство. – 1990. – № 10.
18. Романів О. Федущак І. Західноукраїнська трагедія. – Львів-Нью Йорк: Вид. НТШ, 2002. – С. 267
19. Харитоновна В.И. Политика, корректирующая традиции: (нео)шаманы и (нео)шаманизм в СССР и РФ (1922-2010 гг.) // Národnostní politika na teritoriu bývaleho SSSR / František Bahenský a kolektiv.– Etnologický ústav Akademie věd České Republiky, V.V.I.: Praga, 2010.– S.87,93,98
20. Чубинский П. Несколько народных исторических преданий // Записки Юго-западнаго Отдела Императорскаго Русскаго Географическаго Общества. – Киевъ, 1874. – Т.І. – С. 294
21. Шевченко Т. Кобзар. – Київ: Дніпро, 1984. – С.280
22. Штракъ Г .А. Кровь въ верованіяхъ и суевєріяхъ человечества (Народная медицина и вопросъ о крови въ ритуале евреевъ) С.-Петербургъ.

ЗАПОРОЗЬКІ КОЗАЦЬКІ ХАРАКТЕРНИКИ В ДОКУМЕНТАЛЬНИХ СВІДЧЕННЯХ

Працюючи над створенням циклу телепрограм «Козацька звитяга», я не міг не торкнутися і контроверсійної теми запорозьких характерників. Ця тема цікавила мене не менше інших реалій козацького буття, і поступово в процесі роботи я почав збирати історичні свідчення, документальні свідчення цього оригінального явища. Спочатку я виявив їх небагато –десь близько десятка. Затим їх стало 30. Мій інтерес до цієї неоднозначної теми лише поглиблювався, і коли влітку 2016 року я досить плідно попрацював з доступними мені наразі документами, першоджерелами, різноманітними раніше опублікованими і маловідомими матеріалами, цих випадків накопичилося вже десь близько 100! Тоді-то і виникла ідея бодай якось їх систематизувати і проаналізувати, аби відділити зерна від половини і розставити крапки над «і» в цій доволі спірній і для багатьох навіть спекулятивній темі. Одразу скажу, що моє дослідження не є науковим, оскільки я і не ставив цього собі за мету і сам не є фаховим істориком. Це, швидше, журналістська розвідка, в якій автор не робить ніяких висновків, не вішає ярликів, не дає однозначних трактувань. Я лише намагався розібратися в одній з найяскравіших сторінок нашої національної (та й світової) спадщини доби української Козаччини. А висновки, за бажання, кожен може зробити самостійно.

Одразу зазначу, що велика помилка – дивитися на історію сучасними очима, намагатися аналізувати та оцінювати певні явища та вчинки з позицій теперішньої людини, адже деякі речі, які видаються для нас неправдоподібними, дивовижними та фантастичними, у той час були звичайними, навіть повсякденними. У них щиро вірили сучасники, а, отже, вони були для них цілком реальними. А коли у щось посправжньому віриш – воно неодмінно трапляється, збувається, відбувається. З іншого боку – якщо ти у щось не віриш, це не означає, що його не було чи не існує. Військова магія у часи середньовіччя була розповсюджена та застосовувалась бойовими магами чи не в кожному народі. А от у Війську Запорозькому, як, до речі, і в шотландському війську, її використання продовжувалося чи не найдовше з усіх європейських армій – практично до кінця 18 століття.

Аби було більш зрозуміло, що саме я хотів для себе з'ясувати, подамо опис характерників академіка Дмитра Яворницького, який спирався на усне свідчення козака-запорожця Микити Коржа: «Говорили, наприклад,

що між ними (козаками – авт.) завжди були так звані «характерники», котрих ні вогонь, ні вода, ні шабля, ні звичайна куля крім срібної, не брали. Такі «характерники» могли відкривати без ключів замки, переправлятися через річки на повстині чи рогожі, брати голими руками розпечені ядра, бачити на кілька верст навколо себе за допомогою спеціальних «верцадел», жити на дні рік, залазити й вилазити з міцно зав'язаних чи навіть зашитих мішків, «перекидатися» на котів, перетворювати людей на куці, вершників на птахів, залазити у звичайне відро і пливти в ньому по воді сотні і тисячі верст».

Слід зазначити, що власне документальні джерела, в яких згадується це явище (хроніки, літописи, спогади, свідчення, пісні і думи, перекази тощо), можна розподілити на три категорії: 1) свідчення очевидців певних подій; 2) свідчення, записані з чийось слів; 3) фольклорні джерела. Як і слід було чекати, найбільше згадок про характерництво зафіксовано у фольклорних творах – історичних піснях, думах, переказах, легендах, оповідках. Проте, до цього матеріалу не варто ставитися скептично, адже саме в цих творах закарбована, ніби метелик у бурштині, народна пам'ять, яка подекуди зберегла набагато більше свідчень, ніж нищені-перенищені архіви та сто разів переписані історичні праці й підручники. Це повноцінний зліпок епохи, відбиток тієї доби, але не фотографічний, а художній, як ніби репортаж з місця певної події робив би не фотограф, а, скажімо, народний художник. Але ж подія всеж була! Другою за обсягом матеріалу є категорія свідчень, записаних з чийось слів, що також цілком зрозуміло, виходячи з часу, коли все це відбувалося. І, нарешті, вистачає, на диво, й прямих свідчень очевидців певних подій.

Перше, що спало на око при вивченні цих документальних свідчень – явище «характерництва» у самих козаків, в народі, та у іноземних свідків навіть в ту епоху помітно різнилося. Самі козаки вважали характерниками деяких своїх представників, як правило, наділених певними надзвичайними можливостями, що вочевидь виділялися з козацького оточення і не завжди були власне воїнами. У запорожців це називалося «знаттям». Простий народ, як тоді говорили – посполиті, вважали характерниками людей з властивостями відьмаків, чародіїв, чаклунів, пророків, знахарів. Їх ще називали галдовниками, химородниками, заморочниками, каверзниками. Іноземці, які стикалися з українськими козаками і зазвичай були вражені їхньою новаторською і подеколи абсолютно незрозумілою військовою майстерністю, часто-густо вважали все це «чимось таким», у захваті або через страх наділяючи козаків містичними якостями.

Отже, особисто я схильний розглядати явище «характерництва» в двох концептуальних площинах – 1) певні надприродні здібності та прояви незвичайного, що не вкладаються у звичні парадигми людського буття; 2) особливі військові таланти та вміння, які в силу тогочасного барокового світосприйняття гіперболізувалися і навіть гіпертрофувалися у щось надзвичайне. Як, приміром, історія знаменитого козацького ватажка і організатора прообразу Запорозької Січі князя Дмитра Байди-Вишневецького, якого турки і татари страшенно боялися і через це вважали характерником. Причиною цьому слугувало його безстрашся на полі бою, військова зухвалість та несподівані воєнні рішення. Особливо вразила османів (як і українців) героїчна смерть гетьмана. Потрапивши у полон до турків, він був кинутий зі стамбульської башти на гак, за який зачепився ребром. Але, на диво, Байда у такому стані прожив ще три дні і був зрештою добитий з луків за те, що весь цей час надсилав прокляття на султана. Оповідали, що османи вирізали та з'їли серце Вишневецького, щоб перейняти його мужність та відвагу.

Саме за особисті бойові якості (вміння на повному галопі на коні битися двома шаблями з двох рук), виняткову хоробрість на межі з божевільною зухвалістю, сучасники вважали характерником керівника козацько-селянського повстання Северина Наливайка. Тим не менше, його через зраду було схоплено і показово страчено у 1597 році. Про самих же козаків-наливайківців, обложених у таборі в урочищі Солониця, говорили наступне: «Поляки вдень і вночі мусили пильнувати через безперервні вилазки з боку своїх супротивників; до них постійно вривалися сміливі вершники, які зневажали всі небезпеки і про яких навіть виникла легенда, буцімто вони, навіть дев'ять разів убиті на місці, щоразу знову оживають і вмирають лише після десятого разу. Часом козаки, несподівано вирвавшись із свого табору, серед білого дня кидались до польського табору, вихоплювали з нього кількох панів і відразу ж, на очах поляків, одних садовили на палю, інших четвертували».

Маємо матеріали допитів осені 1596 року, коли у Варшаві страчували ув'язнених провідників потужного козацького повстання, яке перед тим два роки вирувало в Україні. Коли черга дійшла до колишнього гетьмана Матвія Шаули й полковника Шостака, сталась цікава річ. Цих козацьких ватажків боялися, оскільки вважали, що ті мають здатність до чарівництва. Можливо, про них ходила слава як про козаків-характерників, здатних проходити крізь стіни, уникати куль і шабель. Тому ватажків повели до башти для тортур, де в них зрізали все волосся, яке, за тогочасними

уявленнями, надавало надприродних сил. Шаулу й Шостака допитали, після чого коронний маршалок відразу доповів про результати допиту королю. Очевидно, інформація, яку отримали кати, була особливо важливою. Тим не менше, Шаулу і Шостака все-таки стратили.

Гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного вважали характерником саме за унікальний військовий хист і круту лицарську вдачу. Окрім блискучих перемог на морі і на суші, гетьман вирізнявся видатними особистими якостями – міг пострілом з лука загасити свічу, а на зворотному шляху безпомилково знайти свою стрілу, на відміну від інших козаків в бою орудував вже на той час застарілим дворучним мечем, а також майстерно використовував гетьманську булаву – у поході на Москву 1618 року він на герці одним ударом булави вбив московського воєводу Бутурліна разом з конем. Та й сам зовнішній вигляд і навіть важкий нетутешній погляд Петра Конашевича-Сагайдачного викликали благоговійний трепет не лише у ворогів. Тим не менше, гетьмана смертельно поранили під Хотиним отруйною стрілою у 1621 році, від чого він невдовзі таки помер.

Гетьман Іван Сулима мав славу «характерника» – начебто, його не чіпали ворожі кулі. І насправді, під час його страти виявилось, що знаменитий воїн не має жодної подряпини на тілі, не зважаючи на бурхливу біографію та численні подвиги. За видатні військові заслуги та особисті здібності випробуваного у численних війнах козацького ватажка любили запорожці і побоювалися вороги. Героїчне звільнення з багаторічного рабства на турецькій галері, взяття в полон кількох сотень яничарів, прибуття з ними до Рима, аудієнція у Папи Римського Павла V Боргезе і нагородження вищою європейською відзнакою – золотою медаллю – навіть цього вистачило сучасникам, аби приписати Сулимі надзвичайні здібності. Але це не завадило полякам (знову ж таки через зраду) схопити гетьмана за зруйнування фортеці Кодак і антипольське повстання, і, врешті, стратити його лютою смертю у Варшаві.

«Наш ворог, – пише польський історик Симон Окоцький, – вміє витримувати татарські атаки, зник зносити спрагу й голод, спеку й мороз, він невтомний у нападах. А на морі що робить? Посеред хвиль легкими чайками своїми нападає на судна, вправні у чужоземних обертах, і перемагає всі їх військові хитрощі».

Цей ряд продовжують чутки щодо «особливих» вмінь одного з найвідоміших сподвижників Богдана Хмельницького Максима Кривоноса, якого поважали, боялися і ненавиділи за нечувану відчайдушність, відвагу, завзяття, витривалість, фізичну міць і непримиренність до

ворогів. За переказами народу, Кривоніс (Перебийніс) володів незламною силою характерника, «його не брала куля, він не тонує у воді, не горів у вогні, не боявся чорта в болоті». А приводом для легенд став той факт, що 14 вересня 1648 р. під час боїв за Старокостянтинів, які завершилися повним погромом поляків, Кривоніс був тяжко поранений – мушкетна куля пройшла трохи вище серця. Однак менше чим через місяць він вже бере активну участь в облозі Луцького замку, а згодом і Львова. З 12 по 16 жовтня Кривоніс безперервно веде свій загін на штурм, захоплює Високий замок, після чого доля Львова була в його руках. Що це було? Висновки, як ми домовилися з самого початку, робіть самі.

За особисті військові якості характерництво приписувалося й іншим сподвижникам Хмельницького – зокрема, натяки на це є стосовно полковника Михайла Кричевського, який, будучи тяжко поранений у бою під Лоєвим 1649 року, потрапляє у полон до ворогів. Коли йому пропонують привести сповідника, Кричевський відмовляється і від православного священика, і від католицького, промовляючи: «Мало їх буде і 40... хіба це мала справа, 30 тисяч душ погубити?» Його супротивник на полі бою, литовський гетьман Януш Радзивілл дав розпорядження придворному художнику намалювати посмертний портрет М. Кричевського та насипати над «вождем непокірних козаків» найвищу серед загиблих під Лоєвом повстанців могилу і поставити хрест.

Щодо постаті полковника Станіслава Мрозовицького (по-козацькому Морозенка), який героїчно загинув влітку 1649 року під Збаражем, то народна творчість малює його таким страшним, що ляхи бояться його більше мороза. Його майже надлюдська суворість до ворогів може служити натяком на причетність до людей особливих, якими і вважали характерників. Тим не менше, даючи характеристику козацькому полковнику, збирач фольклору І. Срезневський писав, що Морозенко відзначався «безжальною ревністю до Православної віри...», що важко ув'язується з характерництвом, як з чимось, що суперечить християнським заповітам.

Поляки вважали характерником і відповідно люто ненавиділи й боялися грізного брацлавського полковника Данила Нечая. Аби його вбити, поляки заряджали рушницю срібляними гудзиками, бо вважалося, що звичайна куля його не візьме і Нечая можна вбити тільки як чаклуна, або нечисту силу. Але у 1651 році вороги таки вбили видатного полководця. Підступно увірвавшись вночі до містечка Красного, де козаки перед цим святкували Масницю, польські драгуни намагалися взяти полковника живим, щоб стратити його прилюдно. Однак, багато разів поранений, Нечай бився

так зятато, що його врешті застрелили з мушкету. Під час бою козаки змогли перенести тіло свого ватажка до замкової церкви, де одразу почали відспівувати. Очевидець подій Ольбрахт Радзивілл описував, що на третій день битви коронні вояки, потрапивши у замок, зайшли до церкви, де застали відправу над Нечаєм: тіло лежало на килимі, біля нього – 4 попи і брат, яких тут-таки зарубали. Анонімний щоденник стверджував, що козаки забрали тіло до замкової башти, поклали на оксамиті, запалили свічки; священника, який співав псалми, забрали і привели до М. Калиновського, потім чомусь «німці обложили вогнем і так його... спекли припоминаючи...», як то козаки знущалися над християнськими священниками» (!). Місцеві жителі пропонували великий викуп за тіло, щоб поховати його з почестями, але «поляки порубали його на мак і кинули в річку». Та люди врятували голову улюбленого ватажка і нібито поховали у цій же церкві св. Варвари. За іншою версією, голову відвезли до Києва і поховали в одному з монастирів. Існують версії про поховання голови народного героя у Вінницькому домініканському монастирі за наказом побратима Данила Нечая Івана Богуна або навіть про відправку до Стамбула, де нібито жив дід Нечая по материнській лінії. За тогочасними переказами, залишки тіла Данила Нечая поховали у братській могилі поблизу села Черемошного, у великому кургані, насипаному козацькими шапками і оточеному шістьма меншими курганами.

Також у народі обросла міфами і підштовхнула до певних висновків героїчна загибель загону козаків-смертників, які прикривали відхід основних козацьких військ в битві під Берестечком (1651 рік). Легендарним став епізод, записаний Освенцімом, та популяризований Пасторієм: «Одна ватага козацька, зложена з двох або трьох сот козаків, – оповідає Освенцім – зробивши засіку на однім островці, ставила мужній опір так відважно що Потоцький велів їм обіцяти життя коли піддадуться. Але вони не схотіли того прийняти. На знак повного відречення викинули з чересів своїх гроші у воду, і так сильно почали відбиватися від наших, що кінець кінцем піхота мусила на них гуртом наступати. А хоч розірвала (їх укріпленне) і розігнала з острову (з великими власними втратами, як видно з дальше поданої замітки) – але вони уступилися на болота, не хочючи піддатись, так що там їх кожного доводилось добивати. А оден з них, добившись до човна, на очах короля і всього війська дав докази мужності не хлопської! Кілька годин відбивався він з того човна косою, зовсім не зважаючи на стрільбу – котра чи то припадком його не трапляла – чи такий твердий був, що кулі його не брали. Аж оден Мазур з Ціхановецького повіту, розібравшись

на голо і по шию бредучи, насамперед косою вдарив, а потім оден салдат пробив посередині пікою або списом і добив його таким чином – на велику потіху і вдоволенне короля, що довго дивився на сю трагедію». За деякими даними, цей останній з трьохсот добровольців – сотник Нечитайло. У нього влучило чотирнадцять куль, а він продовжував відбиватися. Коли польський король запропонував йому в дарунок життя, той відповів, що хоче вмерти в бою, як справжній козак.

Сучасники вважали галдовником ще одного сподвижника Хмельницького – наказного гетьмана Івана Золотаренка, який в роки Визвольної війни своїми успіхами в боях наводив жах на поляків. Автор «Історії Русів» повідомляє: «Ціла Польща, судячи про Золотаренка по військовому мистецтву його і великих успіхах, заключила і назавжди затвердила, що начеб він був великий характерник, або чародій, себто волхователь, мав таку незвичайну силу у війні». Смерть Золотаренка також оповита багатьма таємницями і є вельми показовою в контексті нашої теми. Як оповідає автор «Історії русів», «Наказний гетьман, Золотаренко, повертаючись з військом за наказом в Білорусію і проходячи місто Старий Бихов, пострілом з рушниці, зробленим з однієї дзвіниці засівшим там католицьким органістом Томашем, вбитий на смерть, а органіст признався добровільно, що підготовлений до цього злочинства католицькими ксьондзами, які дали йому кулю зі священної чаші, за його словами, освячену і укріплену спеціальними замовляннями, а пообіцяно йому за те поряд з мучениками царство Небесне і виховання дітей в школах єзуїтських. І справді, після огляду виявилась та куля незвичайною, і в ній середина була срібна з латинськими літерами! Тіло вбитого Золотаренка відвезли на батьківщину в місто Корсунь на поховання в тамтешній дерев'яній церкві, його коштом збудованій. Але коли почалось поховання в присутності багатьох людей і духовенства, то громовим ударом запалена церква, і тіло вбитого разом з церквою згоріло в попіл». Ось таку характерну для того часу історію нам повідав літописець.

Іншого легендарного сподвижника Хмельницького Івана Богуна в народі також вважали характерником: буцімто, його не брала проста зброя, а тільки освячена куля. Татари також розповідали про нього багато байок, різних вигадок і страшних пригод, називали його «демір адам» (залізна людина). Цьому є раціональне пояснення – полковник мав звичку завжди носити під одежею спеціально виготовлений тонкий сталевий панцир, який не пробивали кулі. Все інше – його особливий військовий талант, який дійсно межує з геніальністю. Наведемо лише

деякі яскраві моменти його військової майстерності та винахідливості, які були потрактовані сучасниками, як прояви надреальних можливостей. У боях під Вінницею в березні 1651 року Богун, залишивши частину свого війська у місті, з рештою вирушив на зустріч польському магнату Лянцкоронському з добірною шляхетською кіннотою. Після нетривалої сутички козаки в удаваній паніці почали відступати до укріпленого по той бік Бугу монастиря, таким чином заманивши в ході бою польську кінноту на лід, де крилаті гусари потрапили до завчасно підготованої пастки (козаки перед боєм прорубали в кризі ополонки, притрусивши їх сіном та прикрили снігом, щоб не було видно). Цього ж року у драматичній для всього війська ситуації під Берестечком Богун провів вночі частину війська через польський табір, при цьому там навіть не загавкав жодний собака. В березні 1653 року під Монастирищем Богун непомітно вивів частину козаків з міста, наказав переодягнутися в татарський одяг і вдарив у тил ворога. Поляки, впевнені, що надійшло підкріплення, почали в паніці тікати. Свідок подій шляхтич Твардовський пригадував, що катастрофа сталася після появи Івана Богуну з козаками в тилу, які були переодягнені в вивернуті вовною наверх кожухи (подібно до татар) та кричали по-татарськи. Шляхтич В. Коховський, описуючи бій під Монастирищем, дає такі характеристики: «Богун же мав вдачу лисиці, яка показує собакам зуби або хвіст і він був сильний і хитрий». «...Богун, який завжди з однаковою готовністю ішов назустріч небезпеці і переживав її...». Взимку 1655 року Богун, керуючи обороною Умані, так укріпив цю фортецю: звелів облити вали водою, перетворивши їх на слизькі крижані гори. Польські воєначальники порівнювали її з голландською Бредою, що вважалася зразком військово-інженерної майстерності. Того ж року польське військо оточило Богуну в містечку Охматів та кинулося навперейми Хмельницькому. Знаний майстер прориву знову зумів вийти з облоги. А на ранок поляки з подивом зауважили: військо Хмельницького побільшало і завзято гріється, ладнаючи бруствери із ... замерзлих на полі бою тіл. Здолати цього жаского валу поляки так і не змогли та відступили. Але, зрештою, Іван Богун був розстріляний тими ж поляками в 1664 році...

До цієї категорії «характерників» також слід віднести козаків, що відрізнялися надзвичайними фізичними якостями. Так, ватажок козаків Іван Підкова (Іван Воде) «був настільки сильним, що не лише ламав підкови, а й таляри, а коли увіткнув талер в дерев'яну стіну, то його треба було вирубувати. Взнявши за заднє колесо, він зупинив повіз, запряжений

шістьма кіньми. Дишло ламав об коліно. Взнявши зубами бочонок меду, перекинув його через голову. Взнявши в руки воловий ріг, пробив ним ворота». За все це він, напевно, і отримав своє козацьке прізвище – Підкова.

Ось що читаємо у записках Якова Новицького: «Ці люди, каже дід Свирид Колесник, були сильні і безстрашні, вони відвоювали землю у турка. Запорожець, бувало, візьме в зуби мішок 10 пудів і несе на гору...». Або: «Козак Лисий, наприклад, відрізнявся незвичайною силою: все у нього в руках рвалося, ламалося... Раз він вартував бакшу і вночі зловив злодія, який прискакав верхи на коні. Тільки торкнувся, кажуть, Лисий до горлянки злодія, - у нього і духу не стало ... Що робити? Посадив він мерця на коня, прив'язав до сідла, стягнув коня і той прудко поніс «господаря». «...Побудували турки кріпость на чужій землі у нашому Великому Лузі, обгородилися високим муром, захистилися протоками й бакаями та й живуть собі. Із татарвою якшаються, на християн нападають, грабують, невинних людей убивають. Одним словом, жирують, як ті розбійники. І хто зна, поки б ця наруга була, якби не з'явилися в плавнях запорожці. Прийшли вони сюди, значить, а християни й давай їм жалітися.

– Потерпаємо, – кажуть, – дуже. Нема спасу від турків. Он бачите, що вони, прокляті, на гряді вимурували?

– Бачимо, – кажуть запорожці. – Це нам раз плюнуть оте бусурманське кишло розколошматити!

Отакі-то похвалки гнали козаки, та не так-то просто було викурити турків. Що не натиснуть запорожці, а вони й одіб'ються. Пробували вже наші по-всякому – ні, нічого не виходить! Тоді вирішили брати кріпость уночі, коли вороги недобачають. Але прорахувалися, бо для турків темноти не було. Повісили вони на височенну вежу золотого місяця, і горів він так, що на десять верст усе довкола освітлював!

– Що його робить? – почав бідкатися кошовий.

– А що робить, – обіззався один козарлюга. – Треба кликати на допомогу Тараса! Він уже щось придумає...

Ну, а Тарас – це був великий богатир. Він нікому не підкорявся і жив на правому березі Дніпра в байраці, нижче теперішнього села Біленького. Те місце ще й тепер зветься Тарасовим Гульбищем. А чому воно так зветься? Та тому, що богатир любив часто бенкетувати з козаками та бурлаками. Оце було як розгуляються хлопці, так аж риба в плавневих озерах понишкне від їхнього співу і реготу!..

– Гарзд, – каже отаман. – Кличте Тараса... Покликали. Прийшов богатир, подивився на кріпость, послушав запорожців, а тоді й мовить:

– Діло нелегке, але не таке вже й пропаще. Зробіть тільки те, що я скажу, і зачекайте трошки... – Почухав потилицю й далі веде: – Я вийду з Лугу, сяду отам на кручі проти чортового кишла, а ви мені хутенько приготуйте три барила пива, три стябла саламахи і три барани смажені, бо без цього, братчики, ніяк не можна.

Приготували козацькі кухарі все, що забажав Тарас, поставили перед ним, одійшли вбік і дивляться, що воно буде. А богатир почав спроквола пити і їсти. Та пив і їв отак аж три доби. На четверту, попивши й поївши, підкликав кошового та й каже:

– Готуй своє військо. Вночі підете на приступ. Та не забудьте драбини...

– Як так? – дивується отаман.

– А так, – одказує Тарас – Тоді побачиш, як... Наступив вечір. Богатир сидить на кручі, де оце теперечки наша слобода, і нічирк. А тільки прийшла ніч і розгорівся турецький місяць на вежі, він надувся та як дмухне з усієї сили на те поганське світило через річки й бакаї – так воно й погасло! Ех, запорожці тоді як кинуться на кріпость! Обступили її з усіх боків, видерлись по драбинах на стіни і давай ошелешених бусурман у темноті кришити. До ранку геть-чисто всіх вибили. Вернулись до Тараса, щоб подякувати, а його й сліду нема! Не любив він дяки за свої добрі справи, за поміч слабшим...

Так ото з тих пір і не стало кріпості на Кучугурах, а турки сюди більше ніколи не потикалися».

Народ приписував надзвичайні якості й одному з керівників гайдамацького повстання «Коліївщина» у 1768 році Іванові Гонті. Зокрема, вже потрапивши до рук ворогів, Гонта під час тортур виявив дивовижний спокій і витривалість. Кати на площі, прилюдно, різали ремені зі шкіри на його спині, а Гонта постійно говорив з ними без тіні мучеництва: «Так оце хіба такі страшні тортури? Тільки і всього? От казали, будьто воно боляче, як кожу з живого здирають, а воно мов комашки кусають...» Саме це потім і трактувалося в народі, як характерництво Гонти.

Дмитро Яворницький писав: «Багато розповідали запорожці про силу своїх богатирів. Богатирі в них були такі, яких ніде не було. Вони в'язали товстелезні залізні смуги, як в'яжуть снопи на полі, скручували навколо шиї ляхів; заіграшки натягали страшенно тугі луки, над якими в Польщі марно силкувалося кілька чоловік. У них у Січі серед інших богатирів жив Васюринський козарлюга; то був такий силач, що коли він причащався, то четверо чоловік мусило підтримувати священика, щоб той не впав від одного подмуху богатира, бо тільки-но він дихне, як від того подиху

людина падала з ніг. А коли руйнували Січ, то там був такий силач, що одним подихом міг убити людину. Як підійшов він до причастя, не затамувавши подиху, то ледь не перекинув навznak священика з причастям. «Хто ти такий, старче?» «Що ж, батюшко, и такий-то» «Іди ж із сього міста, бо впізнають тебе, то загинеш».

Те ж саме можна сказати й про останнього кошового Запорозької Січі Петра Калнишевського, який після розгрому Січі і арешту 25 років провів у суворих умовах одиночного каземату Соловецького монастиря, загалом проживши майже 113 років.

Також до цієї категорії відносимо й дивовижну винахідливість та кмітливість, яку люди іноді трактували, як надзвичайні здібності козаків:

«Раз дядько уночі рибальчів. Підїхав до берега і перебера сітку. Коли це шелесть, шелесть, та з берега плиг у каюк. Плигнув і сидить у носку. Дивіться він – вовк, та ще й здоровий... Шо йому казати? – Шо стане каюк повертать до берега, він до його грррр-р! а потім і заведе стиха авв-ууу! Стане отпихать на річку – вовк сидить тихо. Взяв тоді дядько і повез його з Сагайдашнього на той бік... Підїхав до берега, вовк вискочів, стряхнувся і побіг. Вибіг на гору, сів, та як завис, як завис – аж луна ляга Дніпром. Дядько перехрестився і повернув каюк на Дніпр. Пройшло троє років. От раз їхали козаки через Кічкас і завернули до дядька в Сагайдашне. – Здоров був, Матвію! – Здорове. – Чи пізнаєшь? – пита один. Дядько приглядується. – А, це ти, Павло! Здоров, братику, здоров... Та й давно ж ми бачились. – Та де ж пак, чи не давно?.. – А як же: год десять або й білш буде... Знаєш, як їхали с Польщі... – Знаю, тіко то давня річ. А пам'ятаєшь ти, як ми с тобою бачились трі годи назад? – Трі годи? Що це ти кажеш? – А хіба забув, як перевозив вовка? – Вовка? – Вовка ж! Ото був я... Прийшлось тікати з бувальців, так шоб кому невзамітку, я шкуру на себе і пробіг вовком. Тепер заїхав подякувати тобі, Матвію, за перевоз... Погостювали сіроми і подалися степами».

Володіли деякі «характерники» особливим психологічним впливом на людей і навіть на великі маси народу. Показовою щодо цього є історія польового гетьмана і кошового Запорозької Січі Степана Вдовиченка, датована 1672 роком: «Прийшов він на Запоріжжя – оповідав згодом новий кошовий отаман Лук'ян Андрійв, – як жебрак; назвався харківським жителем, святим мужем і пророком, котрому від Бога дано знати майбутнє. Сім років тому Бог звелів йому дочекатися цього часу, з Військом запорізьким зруйнувати Крим, а в Царгороді взяти золоті ворота й поставити їх у Києві на давньому місці. Князь

Ромодановський не допустив його до цієї справи й мучив, але ці муки його не беруть, бо ж писано, що «син удовиці всі землі скорить». Тепер послав його Бог до Війська Запорізького, й у містах кожній людині, аж до немовляти, велить казати, що він така знаюча людина, щоб ішли з ним руйнувати Крим. П'ять міст він здобуде і буде в них зимувати, бусурмани стріляти не будуть, бо він невидимо буде під міста приходити, стіни розпадатимуться самі, брами також самі відчиняться, і тим прославиться він, Вдовиченко, по всій землі. А найперше слід йому Перекоп взяти й Військо Запорізьке здобиччю забезпечити». Чуючи такі слова, багато людей покинуло свої домівки, хліб на полях і прийшли за Вдовиченком на Запоріжжя; зібралася велика гурба, і Війську Запорозькому казали, аби йти з Вдовиченком під Перекоп. Кошовий Євсей Шашол відповідав, що слід дочекатися гармат від великого государя, але городові люди хотіли вбити Шашола, кричали, що вони йшли не на їхню військову, а на Вдовиченкову славу, і кошове військо все погодилося на ці їхні слова, скликало раду. Шашола усунули, обравши Вдовиченка кошовим отаманом і польовим гетьманом». Але скінчилася ця історія трагічно – запорожці пішли у похід на чолі з Вдовиченком, та були розгромлені татарами під Перекопом. Вдовиченка позбавили булави, а згодом навіть вбили свої ж дорадники.

Децо окремо від вищезазначених випадків стоять деякі військово-технічні новаторства запорожців, які сучасниками визнавалися за дива і теж спричиняли майже містичний жах у ворогів. Мова йде, зокрема, про використання запорожцями підводних човнів, що до сих пір належить до найбільших таємниць козаків. Так, французький філософ єзуїт Р. Фурньє, відвідавши Константинополь у 1595 році, написав: «Тут мені розповідали зовсім незвичайні історії про напад північних слов'ян на турецькі міста й фортеці. Вони з'являлися несподівано, піднімалися просто з дна моря і наводили жах на варту і всіх берегових жителів. Мені й раніше оповідали, ніби слов'янські воїни перепливають море під водою, але я вважав це за вигадку. Тепер же я говорив з тими людьми, які були свідками підводних набігів слов'ян на турецькі береги». На таких суднах 1595 року запорожці непомітно підійшли до турецької фортеці Синоп. Вартові на бійницях скільки не вдивлялися у море, нічого підозрілого не бачили. Та раптом з води почали наближатися якісь колоди, у яких потім відкрились стулки і з них вискочили запорозькі козаки. Коли турки отямилися, було вже пізно. Сміливі відчайдухи захопили місто. Ними керував осавул Федір Полоус, який тієї ж весни був обраний на гетьмана. Хто що б не казав

про ймовірність використання запорожцями підводних човнів, звернемо увагу на такі старовинні приказки – примовки: «Не дивися, вражий турче, на воду, а дивись під воду!», «Били турка на воді, били й під водою», «Козак і в огні не горить, на воді не тоне і під водою не гине – на те він і козак». На думку сучасних українських дослідників, наявність такої зброї просто трималася козаками у великій таємниці, про яку знали лише ті, хто був причетний до створення підводних човнів. А турецькі літописці свідомо не описували козацьких підводних суден, аби не продемонструвати своєї військової відсталості.

Щодо другої категорії надзвичайних здібностей та секретних знань, якими нібито володіли козацькі характерники, то тут можна виділити кілька основних вмінь. Найбільше згадок залишилося про здатність козаків заговорювати ворожі кулі, або знати такі замовляння, які не дозволяли ворожій зброї завдавати будь-які ушкодження. Також це – наведення мани, страху, паніки, сну на ворога. Вміння вдало маскуватися і раптово щезати. Читання чужих думок. Знання багатьох іноземних мов і вміння порозумітися з тваринами. Перекидання на тварин. Контроль над явищами природи (розгін хмар, викликання громивиці, збурення і заспокоєння хвиль, вітру тощо). Знаття цілющих трав, лікування хвороб та поранень. Окремо в цьому списку стоїть володіння військовою магією і застосування відповідних ритуалів (чаклунство), а також користування спеціальними секретними книгами – Кахтирями, які були в кожного характерника і являли собою водночас діаріуш (щоденник), травник, збірник різних замовлянь і молитов, інструкцію до певних таємних обрядів тощо, тобто власник цієї книги вписував туди всі свої знання з наведених вище вмінь.

Можемо стверджувати, що ці секретні знання або передавалися в козацьких родах, як правило від діда – онуку, або ж вже досвідчені характерники навчали цьому деяких обраних хлопчиків, при цьому у запорожців існувала, так би мовити, спеціальна селекційна служба, яка вишукувала по містах і селах та переманювала до лав козацтва здібних хлопчаків, в яких у тій чи іншій мірі від народження проявився особливий дар.

Одне з найперших свідчень щодо подібних можливостей козаків зустрічаємо в історичній думі про засновника козащини, першого гетьмана запорожців Остафія Дашкевича, якого називали на Запоріжжі богатирем. 1522р. в битві з татарами на Дніпрі він потрапив у полон, наступного року Дашкевич втік з Перекопу з татарського ув'язнення і прибув в Черкаси:

Ой Пане Остапе! Де ти забарився?
Чи ще з неволі тай не відкупився
Чи з ляшками по світі бродиш?
Ой! Чому ти козаченьків тай в Крим не приводиш?
Я і з неволі тай не відкуплявся
Через землі татарські коником пробрався.
По дорозі мені звірі забігали
Тай коня спиняли;
Кінь звірців ся не злякав,
Стальовими підківцями під ноги топтав.
По передомною орли пролітали.
І мене спиняли;
Я їх мечом одганяв,
І крила рубав.
За мною чорні вставали хмари,
А в хмарах були татари;
Но кінь мій вихром степи пробігав.
За собою хмари зоставляв.
За мною кулі в погоню летіли,
Но мене брати не хтіли;
Бо на чорта є хрест, на кулю є слово,
Так я в Козачину вернувся здорово.

Найдавнішу історичну згадку безпосередньо про характерників, що дійшла до нашого часу, подає польський хроніст Мартин Бельський. Описуючи у своїй «Хроніці» битву козацьких отаманів Івана Підкови та Якова Шаха з молдавським господарем під Яссами у 1577 році, він зазначає, що мовби серед запорожців був козак, який заговорював рушничні кулі. «Тим часом молдавський господар Петро, довідавшись про все, що сталося, почав готуватися до бою з Підковою, і коли козаки підійшли до Ясс, Петро вишикував значне військо, поставивши на передньому краї своєї раті 500 турків, озброєних стрільбами. Цю обставину відразу помітили козаки й вишикувалися так, що ворожі постріли не завдавали їм жодної шкоди. Хтось відразу пустив чутку, буцімто серед козаків є людина, що вміє замовляти рушничні кулі; насправді ж козаки, помітивши димок від піднесених до зброї гнотів, відразу падали на землю і таким чином ставали невразливими для пострілів. Турки, вважаючи, що козаки вбиті, кинулися на них усією

масою, але ті, схопившись з місця, всією силою вдарили на них і зустріли ворога таким щільним вогнем з рушниць, що у неприятелів відразу полягло 300 коней, а решта розбіглася навсібіч».

Польський історик Бартош Папроцький, описуючи похід гетьмана Самійла Зборовського в Молдавію в 1583 році, наводить наступні відомості про подію, що сталася біля турецької фортеці Аслам-города в пониззі Дніпра. «Гетьман Зборовський послав до татарів перекладача, який би запросив їх до нього на розмову і наказав кільком козакам з рушницями укритися і пильнувати, щоб татари не взяли насильно перекладача. В цей час один козак вистрілив в татарина. Розгніваний гетьман кинувся до нього, хотів цим показати, що тримає татарам своє слово, але інші козаки заступили його. Той козак умів кожну кулю замовити, щоб ні йому не зашкодила, ні тому війську, яке з ним було. І так козаки швидко повстали проти гетьмана, що ледви їх упросив».

Домініканський чернець і капелан у польському війську Шимон Окольський так згадував події облоги українського міста Голтви коронними військами під час великого козацького повстання під проводом Якова Остряниці навесні 1638 року: «Тисячами посадили на валах людей, гармату розложили на шанці, сотнями обсадили башти і брами, по високих дахах розсадили чарівниць і чарівників, аби слідкували звідти і чинили замовлення на добру стрільбу, повітря і вогонь». У нього ж подибуємо звістку про козацького полковника Шекеравого, або Сокирняного, який «бунтів зачинав; багато вмів зрад і чарів на повітря, на стрільбу, але кому йти на погибель, і ворожка не допоможе».

Цими ж роками запорозькі та донські козаки оволоділи турецьким містом-фортецею Азов. Згодом, у 1641 році, тепер вже турки обложили Азов, у історію військових дій це ввійшло під назвою «Азовське осадне сидіння». У турецькій армії було 240 тисяч воїнів, а в Азові знаходилося біля 5 тисяч козаків, 296 гармат та троє козаків-характерників. За 4 місяці облоги захисники не отримали ні підкріплення, ні провіанту, ні зброї, а турецький флот постійно поставляв все потрібне своїм військам. Турки зазнали дуже важких втрат, вони змушені були перенести свій базовий табір подальше від фортеці, оскільки козаки постійно робили нічні вилазки. В середині міста козаки спорудили вал. Турки розбили його, але виріс інший вал, і так чотири рази. Всі будинки та стіни в Азові були зруйновані, але козаки зарилися в землю і ще упертіше чинити опір. Після двох місяців облоги паша Гусейн-Делі писав у Константинополь: «Завоювати Азов нема як, а піти геть – ганебно. Ми поневолювали цілі

царства і святкували завжди перемогу, а тепер маємо сором від жмені нікчемних вояків...». Турецькі вояки дуже боялися козаків і називали їх «шайтанами», які прийняли людську подобу. Бачачи, як козаки хапають розпечені ядра в заполи жупанів, яничари відмовлялися йти в бій.

Великим характерником і могутнім воїном закарбувала народна пам'ять багаторазового кошового отамана Запорозької Січі Івана Сірка: «Він сильний такий був, що його як хто шаблею ударить по руці, так і кожі не розруба – тільки синє буде». В народній легенді про нього говориться так: «Сірко – це кошовий такий. Він такий був, що дещо знав. Оце бувало вийде з куреня та й гука на свого хлопця: «Ану, хлопче, візьми пістоль, стань там та стрілай мені в руку!» Той хлопець візьме пістоль та тільки – бух! – йому в руку. А він візьме в руку кулю, здаве її та назад і кине. Вони, ті запорожці, всі були знайовиті...». Ось ще одна розповідь: «Сірко великий воїн був. Той знав, хто що дума. Ото там по тім боці Дніпра були татари... Та як задумують вони було воювати, то Сірко і каже козакам: - Збирайтесь до купи. Бо на нас уже орда піднімається. Він сильний такий був, що його як хто шаблею ударить по руці, так і не одруба - тільки синє буде. Не то що кулею, а шаблею! Уже татари, які міри проти нього вживали, та так нічого і не зробили. Вони його шайтаном так і прозвали». А ось ще одне дуже цікаве свідчення: «...Тоді зіскочив з коня, дав його другому козакові, а сам кувирдь – та й зробився хортом і побіг до татар... Як стали ті татари відпочивати, то той хорт поробив їм так, що вони всі послули. Тоді він назад до козаків та знову кувирдь – і зробився чоловіком!». І ще одне: «Кошовий Сірко був превеликий характерник! Було хто-б не задумав воювати з ним, – він уже й знає зараз і військо збирає, й списи точе і ратища готове». І ось: «Біля Карай-Дубини часто паслись татарські табуни, і як тіко, було, козацький кінь переплеве туди, то уже назад не вернеться... То отсе, було, Сірко поїде с козаками, наведе сон на табунщиків, а коней займе і гайда через Дніпро в Хмельницьку плавню. – Отсе їм, каже, скурвім синам, за те, щоб не робили запорожцям шкоди».

Іван Сірко брав участь у 55 битвах і скрізь виходив переможцем, не рахуючи безлічі дрібних сутичок з ворогами. Турки і татари прозвали його «Урус-шайтан». Татарські матері іменем Сірка лякали дітей. Турецький султан видав фірман (указ) про моління в мечетях на загибель кошового Сірка. Адріан Кащенко писав про нього: «Чи зміг би простий чоловік з такою невеликою купкою товариства самотійно, без чужої допомоги відбитись від далеко більшого і краще озброєного війська турецького і татарського, і більше 30 тисяч яничарів, мов баранів, вирізати між

січовими курінями? А хто ж, як не характерник, зміг би вскочити з купкою товариства у самий Крим, кубло великої орди, поруйнувати його городи, вирятувати невірників, що зігнані туди з усіх земель, і взяти велику здобич?» Збереглися легендарні свідчення, що коли Іван Сірко брав участь у Тридцятирічній війні й був на перемовинах з кардиналом Мазаріні у Парижі, він виграв декілька десятків дуелей на вулицях міста, навіть не виймаючи свою шаблю з піхов – самим лише поглядом і навіюванням на супротивника він примушував того здаватися.

Не менш цікава і посмертна історія кошового. «Як померав кошовий Сірко, то казав запорожцям: «Хто з вас, хлопці, мою могилу поливатиме водою до схід сонця, той буде знать стіко, як і я... А як буде велика потуга на білого царя, то нехай хоть руку мою откопають та понесуть вперед війська: неприятель сам себе поруба». «Турки і ляхи дуже боялись Сірка і звали його шайтаном (чортом). Кажуть, багато було охотників поливать могилу Сірка, щоб знать стілько, скілько знав він, та нічого не помогло: треба було воду носити ротом з річки, а річка не так близько, щоб до третіх півнів полить таку могилу, як у його». «Як був кошовим Сірко, то татарва жахалась його, як те гайворіння... Було тікають, кляті, і коні погублять... А запорожцям того й треба: займуть табун та й гайда через Дніпро... Після смерти Сірка запорожців, кажуть, довго боялись ляхи і бусурмени. Бьются, було, козаки і праву руку його поперед війська везуть: де рука, там і удача». «Кажуть у Сірка на хресті був підпис: «Хто буде сім год протів Великодня виносить по три заполи землі на мою могилу, той буде мати таку силу, як і я і буде знати стіко, як і я». Покійний дід Михайло Неліпа розповідав, що як носив землю протів Великодня, то йому вперше показалося – мов шось гуде; вдруге – зібралось стілько війська запорозького, що аж земля стогне; втретє – барабани бьють, з гармат палять, козацькі шапки червоніють, як мак... Він злякався, – кинув носити землю і подався в хату. Носив землю протів Великодня і старий капулівський дід Матрапас (Дымченко), так і той казав, що страшно: «Шо стану, каже, п'ястись на могилу, то воно так тебе і штовхає назад... Раз, каже, упав навзніч та й язика прикусив... С того часу і зарікся ходити на могилу». «Сірко як умерав, то казав: – Як откопаєте мою руку, то будете сім год воювать так, як і зо мною. Так воно і случилось: як прийшлося козакам докрута, – откопали вони ту руку і ціліх сім год ніхто їх не зміг подужать. Як ховали Сірка, то під голови положили і його гроші, а тощаківу срібну чарку отдали в церкву. Та чарка, кажуть, і тепер єсть в Нікипольській Покрові (собор). Гроші, кажуть, пробували взяти капулівці, та не дались...»

А ось зовсім неочікуване продовження «посмертного характерництва» Сірка. «У дванадцятому году (1812) хранцуз завоював Москву. Стілько наше військо не палило з пушок, – нічого не помогло. Тоді один чорноморець і каже: «Стойте, братці: не буде діла, поки не достанемо руки Сірка!.. Поїхали в Капулівку, откопали руку і гайда назад. Як оббігли кругом Москви с тією рукою, – так хранцузьке військо і сунуло відтіля. Тоді хранцузи так скоро тікали, що й черевики погубили...»

Ще більш вражає реальна історія мозку Івана Сірка, який повністю муміфікувався і в такому збереженому вигляді був перепохований разом з черепом до останків кошового вже у нашому столітті. Це унікальний випадок у світовій медичній практиці, бо мозок людини на 90% складається з води і по смерті повністю висихає, тому офіційна наука поки що пояснити цього не наважується. Можливо, відповідь на це питання криється в написі на його могильному хресті, зробленому ще січовиками: «Року Божого 1680 місяця августа 1 дня преставився Раб Божій Иоан Сірко Дмитрович атаман кошовий Войска Запорозкого его императорского величества Феодора Алексеевича и память праведного со похвалы». Пам'ять праведного...

Про іншого відомого запорозького кошового отамана Григорія Сагайдачного (не плутати з П. Конашевичем-Сагайдачним) говорили, що «його ні куля не брала, ні шабля не рубала. Він такий був, що із води виходив сухим, а з вогню мокрим. Він знав усі броди і чаклунські засоби. Одне слово, він був знаючим чоловіком». А одного разу він сам один, лише за допомоги свого джури, перемиг цілий загін татар, що повертався з України з великим ясиром – кошовий із засідки розстріляв ворогів з численних пістолів та рушниць, які заряджав і подавав йому помічник.

Поляк Корятювич, який брав участь у придушенні гайдамацького повстання, розповідав, що «не один раз жовніри бачили, як гайдамаки збирали з себе кулі, які попадали їм в груди або обличчя, і кидали їх назад у ворога». Тому поляки, вирушаючи на гайдамаків, освячували кулі.

Д. Яворницький в своєму збірнику «Запорож'є в остатках старини и преданиях народа» (1888 р.) пише з народних уст про запорожців: «А як вийдуть на війну, то їх б'ють кулями, а вони собі й байдуже: пазухи порозставляють і збирають туди кулі. «Та ну бий!» – кричить кошовий хлопець, а сам і без пістоля і без рушниці стоїть. «Підожди, батьку, наберу куль та тоді і постріляю». «Понаїжжають, було, до Матвія (Шутя) характерники і давай вихваляться пістолями: той каже: мій дальше б'є, а той – мій. Позаряжають і давай стрілять. Оце один стріля, а другий руку підставляє... Куля в руку, а він тоді і кида межі очі: «На тобі! Яка гаряча, цур їй...»

Сотник надвірних козаків князів Любомирських Захарій Харко з Жаботина трактувався у народі як характерник, оскільки його можна було вбити тільки його ж шаблею, а перед боєм він читав «Отче наш» навпаки і кулі не брали самого характерника і його козаків. Його дуже боялися поляки, бо у 1766 році він вже згуртував навколо себе потужний загін козаків і продемонстрував готовність до збройного відстоювання давніх прав. Тоді князь Чорторійський та регіментар Воронич вирішили узяти його хитрістю: «попередили повстання, схопивши обманом Харка, і в останніх числах травня, у селі Шамраївці, огрубали йому, на стайні, голову». «У Паволочі була у нього хрещена мати, з великого покоління пані; то він надіявся, що його там не займуть, то напившись добре, ліг спати. Тоді та пані:

– Тепер, – каже, – ляшки, маєте час, оступайте Харка!

То ляхи за нього.

Отже, ще б вони його не втрапили, коли б його коня не прикували: кінь би його визволив, не дав би йому пропасти; він би й губи, й зуби усім порозбивав і будинок розвалив, бо то кінь був лицарський. А то взяли бісові ляхи та й прикували за чотири ноги у стайні. То кінь, як почув Харкову кров, то давай іржати; та вже нічого не вдав. А ляхи, як стали Харка рубати, то рубали аж три дні, та ніяк не порубають; і шабля зазубрилася гірш, як об залізо; то вже дорозумувалися, щоб рубати його – його ж шаблею. А в нього шабля була лицарська; то та шабля його й скосила».

Зазначимо, як самі козаки пояснювали здатність накладати замовляння проти куль: «Назад «Отче наш» переговорив – ступай сміло: куля не візьме». Між тим відомо, що читання молитов навпаки відноситься до народної демонології.

Багато свідчень лишилося про запорожця, фастівського полковника і керівника повстань на Правобережній Україні Семена Палія, якого сам король Речі Посполитої Ян III Собеський назвав «богатирем з-під Відня» за участь у блискучих перемогах на чолі підрозділу запорозьких козаків під час захисту від турків столиці Австрійської імперії Відня у 1683 році. «Розповідають, що Палій був чарівник і доводять це тим, що кулі вживав він завжди срібні і перед битвою надягав чисту білизну». «Розповідають, що Палій був силач, високого зросту, плечистий, «горластий» і страшний на вигляд; і був він в битвах відчайдушно хоробрий. Йому вартувало лише подумати перемогти кого-небудь – і перемога вірно залишалася за ним». У народі розповідали, що Семен Палій мав заговорені рушницю і шаблю, які інші козаки не могли навіть підняти з землі. Йому приписували вміння «мінятися» – «Він міняється як місяць. Місяць старий – і Палій старий,

місяць молодий – і Палій молодий». За переказами, Палій – «запорожський лицар, великий вояка» – отримує через ангела від Бога воїнський дар, оскільки виконує титанічну, героїчну місію – вбиває із прикритої від дощу штанами рушниці лукавого, за те, що той «сміє передо мною хвостом вертати та ще й повітря псувати». Палію також приписують вміння витримувати довгострокове ув'язнення і знову повертатися до життя – був «замурований в стовп на сім год», його «замурували в темницю. Не багато ж він там сидів, не пивши і не ївши, – двадцять років!», «Витягли з того стовпа Палія, а на ньому лепу на цілий аршин, а брови так йому одросли, що треба було трійчатка вила, щоб підняти їх уверх». Також є свідчення про те, що перед Полтавською битвою 1709 року Палія відпустили з ув'язнення на вимогу самого царя Петра, аби характерник допоміг у війні проти шведів, запорожців і козаків Мазепи. І він, ніби, застосував деякі ритуали військової магії, зокрема, провів певні маніпуляції з російськими гарматами, розставивши їх на полі битви так, аби вони стріляли «навхрест». Цей прийом начебто сприяв перемозі московського війська над шведами (між тим відомо, що в армії короля Карла XII практично зовсім не було артилерії). Певно, згодом Палій «протверезів», коли побачив, що накоїли москалі в Україні за його відсутності, але було вже пізно – невдовзі його самого запроторили до монастиря.

Особистого ворога всіх запорожців, колишнього запорожця і компанійського полковника Гната Галагана самі козаки наділяли характерницькими рисами. Саме він допоміг московським полкам полковника П. Яковлєва зруйнувати Чортомлицьку Січ в той час, коли переважна більшість Війська Запорозького на чолі з Костем Гордієнком була в поході разом з гетьманом Іваном Мазепою і шведським королем Карлом XII. Зрадивши не лише гетьмана, а й все козацтво, Галаган хитрістю і підступністю умовив частину оборонців фортеці здатися та відкрив каральному московському війську таємний шлях на Січ, що призвело до її знищення і численних вбивств та звірячих знущань над запорожцями. «Він знався з чортами, і як ще був далеко від Січі, то якийсь хлопчик прохав кошового отамана, щоб цей дозволив застрелити Галагана в ліве око, (інакше його не можна було знищити!). А кошовий і каже: «Не годиться проливати християнську кров!» А як побачив, що Галаган уже близько, тоді і сам став просити хлопця, щоб той убив Галагана. Тільки тоді вже було пізно. Галаган був великим характерником і умів робити так, що здавалося, ніби в нього не одна голова, а багато. Тоді, хлопчик не міг уже розрізнити, де в нього справжня голова. «Тепер ти сам убивай, – каже він кошовому, – а я не можу взнати, куди стріляти,

бо в нього бач скільки голів. Так той Галаган і зруйнував Січ». Наступними роками козаки полювали на зрадника з метою помститися, але їм так і не вдалося завдати йому шкоди, бо «він був характерником, умів міняти свою голову. Один раз змінив на таку, що входить у довіру до козаків. Іншим разом – на таку, що їх жорстоко убиває, виловлює в степах та плавнях і знищує». Запорожці-характерники, які вціліли після погрому Січі, прокляли рід Галагана до сьомого коліна. Цікаво, що історія цієї династії закінчилась смертю від хвороби 16-річного останнього нащадка кривавого полковника Павла, який був представником саме сьомого покоління роду. Це в його пам'ять заснували знамениту Колегію Павла Галагана.

Історик Аполлон Скальковський визнає й інші надзвичайні здібності характерників: «Між цими шайками були ватажки (від слова ватага) або отамани, і по їхньому ще називались характерники, тобто такі чарівники, що їх жодна вогненна зброя, ні куля, ні гармата умертвити не може. І коли, бувало, деруть ляхове по великих і багатих дворах, в яких хоча на цей випадок в обережність і цілком велика буває кількість сторожів і озброєних вартових, але ватажок так зачарує всіх у домі, що ніхто з них не почує і не побачить жодного козака з його шайки, і тоді вже вони беруть що хочуть, і повертаються в Січ». «Козацький суд засудив до пристрасті трьох козаків за побиття кошового отамана. Один з цих козаків Москалець зумів непомітно вибратися (використовуючи здатність характерника робитися невидимим). Головному призвіднику скандалу, Матвієвцю кат відразу зніс голову. А ось Остапцю він нічого не зміг зробити: сокира відскакувала від нього, ніби він був гранітний. Побратими не залишили в біді мученика, вони відбили свого товариша і виходили його».

З певними гіпнотичними якостями запорожців, «замороченням», пов'язані і свідчення козака Семена Юрченка. Перебуваючи на службі в київському гарнізоні, йому довелося стерегти в місцевій тюрмі запорожців, арештованих за наклепом московського карабінера. Ці запорожці з нудьги показували йому та іншим вартовим деякі фокуси із застосуванням навіювання, які вартові сприймали як чудо:

«То який Запорожець:

– От ув'яжіть мене! – каже, – в мішок, чи встержете мене, що мене бережете?

– Чому?

– Кете (давайте сюди) мішок.

Та і влізе в мішок, та до сволюка його й притягнуть за трямки; а він з-за дверей і йде та:

– Здорові, вражі сини! Устерегли?
Або котрий-небудь Запорожець:
– Що ви думаєте, я не знаю, що ви вмієте красти? Та раз до мене:
– А на що ти п'ятака вкрав?
– Я й не бачив п'ятака!
– Ану скинь чобіт! Скинув, аж у чоботі п'ятак.
Та й сміється вражий Запорожець. А то він химородою химородив. Сказано – каверзники».

Мистецтво маскування, яким досконало володіли запорожці, в історичних свідченнях тісно переплітається з вмінням наводити «ману», відводити очі, навіювати ворогам зовсім протилежні образи. «Було як збираються в Польщу, то беруть не більше як 12 чоловік; зайвого щоб не було. Ватажок, було наказує: «глядіть хлопці, як прийдеться тікати, то не розбігайтесь: держіться купи», їх мало, а ляхів багато, то оце, гляди, і біжить погоня. Вони повстромляють ратища в землю, поставлять коней хвостами до хвостів, а самі в середину і поховаються. Гоняться ляхи і кричать: «Рембай голову!» Добіжать до них і покажуться їм ліс; вони тоді і повертають коней назад». Або: «Там запорожці бились з татарами... Як їх сила, то вони покладуть усіх до одного, ні одного не випустять. А як несила, то вони зроблять або річку, або ліс, такий ліс, що його ні пройти, ні проїхати. Та тоді ті – татарва, то що наткнуться, подивляться, а воно річка або ліс, та й назад. А після як роздивляться, а воно того нема нічого. Отакі були ті запорожці». Ось іще: «Одно те, що вони були силні, а друге – що між ними були знахарі і характерники великі. Оце, було, на коні та й гайнуть татарським степом. Повстають серед степу, поставлять відро води та відро горілки і кружають собі горілочку... Понапиваються, співи піднімуть, аж степ разлягається... Гульк, аж ось і орда. Вони тоді один за одним чабульк! чабульк у воду – та й були такі... Виринуть було аж у Харсоні або й далі... А то ще було і так: забіжать в татарську землю, поприпиняють коней на прикорні, повтикають ратища на могили та й сплять. Діжде ночі орда і ну підкрадуваться до їх. Підійде до могили, а перед нею де й возметься великий, великий та густий ліс. Вона до лісу, а потім і к бісу...». І ось: «Корж – це чоловік запорозького покоління. Він був козацьким ватажком і водив запорожців у Польщу. Оце, було, як біжить погоня, то він і наказує запорожцям, як треба робити... Ляхи добігають, розмахують шаблями, а козаки піднімуть угору ратища і з'їдуться до купи. Тоді ляхам привидиться ліс: вони й пробіжать мимо. Одного разу повертався Корж із Польщі, а за ним – погоня короля. Не послушали його молоді запорожці, не зробили того, що треба, й розбіглись. То ляхи всіх

і половили. Корж не своєю смертю помер. Його посадили ляхи на палю». І ще: «Запорожці були здорові люди, довговічні і великі характерники: свинцова і мідна куля не візьме, хіба срібна. Покойні мої діди – Джерелівській жив 112 год, Одуд – материн батько – більше 120, а батько – більше 100. Здоровими і повмерали, тіко перед смертю ноги вже не носили їх. Жили в Великому Лузі, бо слобід не було. Батько мій був коваль і великій охотник. Ружжо у його було незavidне, а промаху ніколи не давало. Він заговарював ружжя. Оце, було, прийде до його який охотник і начне насміхаться з рушниці. – Ну, каже батько, у тебе і добра рушниця, та нічого не вб'єш, а я піду і зараз набью диких кіз. От і підуть на охоту. Батько ж наб'є зайців і кіз, а той клаця, клаця, і ні разу не випале. Тоді приходе і просе батька, щоб отговорив. Покойні діди Джерелівській і Одуд – ті було багато розказують про характерство запорожців. Ляхи, кажуть, робили великі набіги, палили і грабували запорожські церкви, слободи, драли з живих шкури, вимотували кишки. Доставалось за те і ляшкам. Оце, було, ватажок візьме чоловік 5 – 10 запорожців і гайда в Польщу. Прийдуть в якономію і ждуть ночі. Тоді в Польщі була велика богатиня. Наші, було, хрещені цілий день роблять на панів, а вони вдень сплять, а вночі – музика гуде, танці, та пьянство. Як тіко стимніє – запорожці до дворця і позамикають двері. Тоді до вікон пообпираютьця на ратища та в вікна всі зразу і повскакують. – А здорови були, вражі сини! Та по спинах нагаями, нагаями! – А де, сякі-такі, наше добро?! Ляхи до дверей – аж нема ходу. Поотчіняють сундуки і беруть добра стіко треба. Понакладають повозки, тоді ватаг і приказує: – Їдьте ж, та не звертайте нікому, а я зостанусь. Поїдуть. Вранці зробитця трус великий, – погоня. Піймають ватага і ведуть до шибиниці. Він тоді і проситця: – Дайте ж, вельможни пани, перед смертію хоть води напитця! Подадуть йому великій кухоль. Він бульк у воду і був такий. Тут тіко-шо булькнув, а за сто верст опинився, сидить і коней поганя. Ляшки оглянутця, аж і сліду нема».

Показовою в цьому аспекті вивчення характерництва є історія запорожців Гната Голого і Кравчини, які «заговорювали рушниці і їх ні куля ні шабля не брала». У 1742 році за допомогою характерництва козака Кравчини гайдамацьким ватажком Гнатом Голим раптово був схоплений зрадник Сава Чалий, який, вирішивши у Січі, перекинувся до поляків і став найзлішим ворогом запорожців. За переказами, Голий і Кравчина, «як од'їжджали з Запорожжя, то насипали в сап'яни (чоботи) своєї землі, понабивали її коням під копита і пообтикалися терном. От вона й одводе очі, мов вони за лісами у своїй землі». Взагалі, у козаків був звичай перед походом насипати своєї землі під устілку чобіт і в шапки. Вважалося, що

«хто чоботи скине, тому смерть, а хто шапку зніме, тому голову знімуть». Зрадника характерники вбили, але ледве самі не потрапили до рук поляків: «Нагнали ляхи Кравчину і хотіли зарубать, а Гнатко-братко обернув коня, махнув шаблею – вони самі себе і порубали. Тоді Кравчина нагнав Гнатка-братка і подалися в Січ». Також за цими свідченнями, старий Чалий, прийомний батько зрадника Сави, у молоді літа служив джурою у самого Івана Сірка і був «знахар великий». Щодо самого запорожця Кравчини, то про нього збереглися й інші перекази: «Оце, було, б'ються запорожці з ляхами і гляди, ляхи побивають наших. Як тіко наскоче Кравчина, так ляхам і нема ходу. Кулі летять, а запорожці ловлять їх в заполи. А як треба перейти річку, то Кравчина поведе перед і стане сухо. Так, було, в сухій одежі переходять запорожці і Оріль річку... А то було ще і так. Як треба пливсти Дніпром, то зроблять з оситнягу плит, посідають і гайда за водою...»

Далі розглянемо випадки застосування козаками «військової магії». Швед П. Петерсон, що був у Московщині в 1608 році і написав історію московських заворушень в часи боротьби претендента на московський трон Лжедмитрія I, зазначає велику роль українських козаків. «Провідником козаків, – пише П. Петерсон, – був Кореля, спритний «чорнокнижник», котрий чудодійством багато допоміг Дмитрові». Ось як описані унікальні військові вміння його козаків та, вочевидь, «мистецтво» наводити ману на ворога під час оборони міста Кромни від урядових військ московитів: «... козаки в місті викопали навколо нього глибокий рів, високо насипали землі з ровів і під цим валом поробили безліч великих дірок, в які б їм можна було входити і виходити коли завгодно, і ніяка зброя не могла шкодити їм, тому що всі вони жили в землі. Від великої траншеї до московських укріплень вони зробили ще малу, щоб москвитяни не наважувались зробити на них напад, так як козаки виповзали зі своїх нір і захищалися хоробро. Якби московити оволоділи траншеєю, вони поспішно пішли б в свої нори і чекали приходу їх, але ці залишалися перед траншеєю, даром вистрілювали незліченну безліч пороху і свинцю, і нічого не виграли. Тому що невірності, облуди, незгоди і зради було що далі, то більше між московськими людьми, і в білий Божий день пройшла через московський стан тисяча озброєних козаків в місто, які були надіслані Гришком на виручку путивльським козакам, з розгорнутими прапорами і декількома сотнями возів з продовольством, порохом і свинцем».

Гетьман Богдан Хмельницький часто вдавався до військової магії, хоча, на перший погляд, сам не був характерником. Однак він має певні ознаки такої надзвичайної людини, починаючи з легенд про його народження. Його вища обраність проявляється протягом усього життя

у різних обставинах. Інколи це пряма вказівка на чудо, як у розповіді про навчання в єзуїтській школі. Коли він з іншими студентами гуляв на дворі біля костюлу, налетів сильний вітер, підхопив Богдана тричі обніс навколо костюлу і поставив на те саме місце. Після чого єзуїти зробили висновок: «з цього хлопця буде велике гоніння на римську церкву». Інколи, це вихваляння особистої сміливості і кмітливості гетьмана, його вміння уникати неприємностей. Такий, близький до розповідей про уникнення характерниками арешту і, водночас, дуже реально побудований переказ про те, як один з полковників вирішив видати Хмельницького полякам, коли гетьман разом з двома вірними козаками відпочивав у себе на пасіці. Охоронців Богдана вороги схопили, а сам Хмель втік, пірнувши у воду. Особливо цікавий епізод, схожий на проведення Хмельницьким обряду військової магії, зустрічаємо в популярній думі про Молдавський похід. Перед вирішальним штурмом Богдан об'їжджає місце майбутнього бою:

„...На город Сороку поглядав
І ще стиха словами промовляв:
“Ей, городе, городе Сороко!
Ще ти моїм козакам-дітям не заполоха,
Буду я тебе доставати
Буду я з тебе великії скарби мати...”.

Під час Жванецької битви у 1653 році Хмельницький також використовував магичні ритуали, як це описано в одному з варіантів історичної думи:

”Вийшов пан Хмельницький до святого гаю:
«Ой покликни пана Яна, друже мій Нечая!»
Ой покликнув Нечай ляхів де той вітер віє”.

Нагадаємо, що на час Жванецької облоги Данила Нечая вже не було серед живих, він загинув у лютому 1651 р. Хмельницький фактично робить військове заклинання у якомусь сакральному місці («святий гай»), щоб затятий ворог ляхів Данило Нечай закликав польського короля Яна Казимира і його військо до себе, тобто на той світ, у домовину. І Нечай, якого народ вважав характерником, з іншого виміру допомагає бойовому товаришу.

Ось спогади очевидця облоги козаками польського міста Замостя восени 1648 року Натана Ганновера: «І тривала облога Замостя багато днів, але ворог не зміг взяти фортеці, бо її начальником був пан на ім'я Вайєр з німців, у нього було 600 німців солдатів, і вони стріляли зі стін в ворога з рушниць і вбили безліч народу. Однак мор і голод панував в фортеці, і від них померло кілька тисяч євреїв. Так як облога затягнулася, то ворог

пішов на хитрість і пустив під небеса шляхом чародійства вогняного змія, який повинен був служити їм знаменням: «якщо змії попрямує до міста – це буде знаком, що ми підкорили його, якщо ж він попрямує на нас, значить ми відступимо». І ось опівночі вони побачили, що змії піднявся під небеса і стояв майже півгодини, звернений до міста, а потім повернув до табору. Козаки і татари побачили в цьому погану ознаку, і, вирішивши що їх чекає напасть, вони негайно послали сказати городянам: «Чим вмирати від голоду, хіба не краще буде вам відкупитися від нас, подібно до того, як вчинили в столиці, у Львові?». Коли городяни почули це, вони поквапилися здійснити запропоноване і зійшлися на викуп у двадцять тисяч злотих. Після цього татари і козаки підійшли до стін міста і привели з собою багато полонених для викупу. І євреї, що знаходилися в місті, викупили кілька сотень полонених.

Про ворожіння по «небесним знакам» під Замостям говорив і один поляк – сучасник Бітонський. За його словами, Хмельницький привіз трьох ворожок, які і займалися чарами. А ось свідчення про цей самий епізод іншого очевидця – поляка Самуеля Грондського: «У них найкращим чином були передбачені всякі випадки, і вони вдалися до якогось чудодійного способу, яким вони вирізняються, аби лишень досягти успіху; вони вистрілили з самого табору щось на кшталт палаючої кулі. Усі, хто помітив це, перебуваючи всередині, подумали, що вони хочуть підпалити покрівлі, і тому туди з метою відвернути пожежу позбігалися ті, хто мав обов'язок робити це. Але та сама куля піднялася в повітря і прямовисно стала над центром міста; потім вона розтягнулася завдовжки в один спис, а потім почала звиватися колом, зображуючи вигляд дракона; відтак хвіст метнувся до голови, і почав поглати ту голову. Побачивши це, козаки зчинили крик в своєму таборі, говорячи: «Годі тепер, панове молодці, не судилося нам»; тобто – *desinite modo, Domini Iuvenes, quia nobis non suffragatur fortuna*. А тому вони більше не робили ніяких спроб до нападу. Назавтра урядовці Замостя, бажаючи уберегти від підпалу палац свого пана, який був розташований на якомусь пагорбі посеред озера і вражав своїм величним виглядом, послали людей до Хмельницького».

Цікавий випадок відбувся в червні 1649 р., коли польські війська перейшли ріку Горинь і почали наступ на місто Заслав. З цією битвою пов'язаний найвідоміший у зв'язку з відьомством епізод Хмельниччини. Залишилось дві версії тих подій. Перша належить Самуелю Твардовському; згідно з котрим сестра козацького полковника Івана Донця, оборонця міста, перед січею завжди ворожила, віщувала козакам майбутнє. Нібито перед Заславською битвою вона попередила козаків про неминучу

поразку. Неслухняні козаки програли битву, відьму-сестру разом з іще однією відьмою заарештували. Другу відьму звали Солоха, буцім вона була особистою відьмою самого гетьмана Богдана Хмельницького, захищала його від зурочення і зачарування. Обоє відьом стратили, відрубавши голови. Автор другої версії Мартин Кучваревич оповідає, що сестра Івана Донця дійсно була відьмою; щоразу перед побоєм виїжджала на герць і те, як завершувався її поєдинок, передвіщало кінець цілої битви. Перед Заславською битвою стала до герцю, але зазнала поразки; кричала братові, щоб тікав. Після цього вона загинула. Козаки програли битву, покинули Заслав, прихопивши іншу відьму. Коли до міста ввійшло коронне військо, виявилось, що там залишилася Солоха – особиста відьма гетьмана Б.Хмельницького, помічниця, коханка, допомагала йому під Пилявцями. Відьму спочатку катували, під час тортур вона нібито весь час засинала, потім спалили.

Виразний випадок застосування військової магії знаходимо в народних переказах про битву турків з російським військом, на допомогу якому приходять запорозький характерник: «Орда стояла на Хортівському острові, руське військо протів неї стало, де тепер церква в Вознесенці. От начали воювать. Орда ж обкопалась і пале с пушок, а руські товпляться без толку та падають. Як уже полегло багато москаля, царь встав та й журиться. Коли де не взявся запорожець: біжить конем, та прямо до царя. – Здоров, пане! – Здрастуй! – А шо? – пита. – Так і так, каже, полягло війська багато, а турка не візьму. – Ставай, каже, біля мене! Запорожець підняв руки і піймав ядро. «Ось бач, каже, який гостинець! Ну тепер, каже, глянь на острів: шо там?» Глянув царь, аж турок сам себе руба, сам на себе підняв руку і пішов потоптом. Піднялась велика курява, а потім стихло. «Дивись тепер» – каже запорожець. Глянув царь, аж нема ні одного живого турка, порубали самі себе, крюки видовбують очі. Царь зрадів і каже: - Ну, запорожці, дарую вам цю землю, живіть, поки світ сонця! Стали вони раз'їзжаця. Москалі сіли на коней, а запорожці прослали на Дніпрі повсть та й подалися аж до Лиману».

Один з очевидців славнозвісної Коліївщини, німець Мітляр, котрий на той час проживав в Лисянці, розповідав своїм внукам, як застосовував характерництво Максим Залізник при штурмі Лисянки: «Козаки всі як є, вдарили ножами навхрест один з другим, отак підняли повище голови та й ударили навхрест ніж об ніж. Казав дідуньо, що ніхто не знав для чого то воно чи, то в них була така присяга, чи то може знак щоб зрадник польський відчинив браму, бо як тільки ото вони тими ножами похрестилися, забрязкали, то зараз брама до муру й відчинилася. Був зрадник. А як увійшли всі гайдамаки в мур, то там багато поляків й покаменіло, отако

й диха й дивиться, а нічим не волода й не говорить...». Цікаво, що тут в обряді перехрещення ножами, який викликав справжній психологічний шок в оборонців Лисянки, використовували знамениті гайдамацькі ножі – колії, які до того ж були спеціально освячені: «Проти ночі Маковія як ножі святити...»

Ось така характеристика дається отаману Васильку, який колись користувався неабиякою славою на Харківщині. За переказами, він вважався «заговореним» від зброї, умів «відводити очі», вмів уникати арешту і страти, використовував військову магію та проводив певні ритуали. Коли цілий полк солдатів стріляв просто у нього, він сидів і тільки отряхався від куль. Потім просто назбирав ці кулі рукою, кинув назад і вони вціліли у вояків. Важливим елементом у цьому епізоді є свячена паляниця, яку тримав Василько. Вона могла сприйматися і як оберіг, і як свідоцтво миролюбних намірів, оскільки отаман прямо каже, що не збирався першим нападати на солдатів. Перед набігом на якусь місцевість отаман Василько залишав свою ватагу осторонь, а сам об'їжджав у напрямку набігу із запаленою восковою свічкою. При потребі Василько міг обернутися на звичайний куц, а коли його вже заарештували і приговорили до страти, то замість голови козака, кат ледь не розрубив ту саму свячену паляницю.

Також залишилися спогади, як характерники виготовляли «крики»: «брали очерети, занурювали їх у воду і віск, потім кричали на них. Віск запам'ятовував крик. Такі очерети розкидали по степу. Наступаючи на них, ворожий кінь кричав, і козак на вахті чув його».

Саме характерники закликали вчинити ворогам опір, коли московські війська у 1775 році підійшли руйнувати Січ, а козацька старшина і духовенство натомість умовляли запорожців не проливати християнської крові. В одній з пісень співається, як характерник Васюта звернувся до кошового:

Дозволь, батьку отамане,
Нам на башті стати:
Москаль стане із мечами,
А ми з палашами,
Не виб'ємо палашами,
Виб'єм кулаками,
Нехай слава не поляже
Проміж козаками!..

Далі події, за переказами, розгортались так: «Як стало військо проти запорожців, а характерники і вийшли. «Ну, – кажуть, – здаватися не будемо, бийте!» Москалі за рушницю, цілять їх, а рушницю – клац, клац, клац!

– і не палять. Глянули, аж порох мокрий... «Ну, – кажуть, – вас, мабуть, і чортяка не звоює». Характерники зовсім не хотіли здаватися Катерині, та військо сказало: – Ні, братьці, у нас єсть батьки і діти: вона їх виріже, взяли та й здалися». Більшість наявних в Січі запорожців (основна частина їх війська ще не повернулася з турецького фронту після війни) пристала на умовляння старшини з духовенством і здалися.

Найнепокірніші запорожці, очолювані характерниками, покинули Січ і втекли за Дунай в Туреччину, де заснували Задунайську Січ: «Запорожці були лицарі і великі галдовники. Куля їх не брала, на Дніпрі, було, простелять повсть і їдуть. Катерина хотіла повернуть їх під свою власть, а вони і не схотіли. Щоб показати силу, прокинули повсті на морі, набрали землі в чоботи, горілки в бокаги і поплевали в Туреччину. Плевають собі та співають». Однак, чимало старих характерників залишилося на Великому Лузі і після зруйнування Січі. В народних оповіданнях збереглися прізвища деякого з них: Іван Джерелівський – «сам кував рушницю і умів заговорювати їх, був великим стрільцем і мисливцем, не боявся ні хмари, ні грому», «був первий стрілець і заговарював ружжя; знав слід всякого звіря і не давав спуску вовкам; ловив він їх і капканами». А також нечувані багатії Канцибера та Гайдук, які «загалдували свої гроші», так що їх ніхто окрім власників не міг взяти. Прожили вони більше ста років. «Після того як скасовано Січ, у капулівських плавнях оставались запорозькі діди – Усатий і характерник Занудько. Усатий жив в урочищі Панидине, у нього був один тільки довгий вус, і коня кував назад підковами. Занудько жив на річці Темній і плодив бджолу. Довго ці й інші жили тут діди, а од них повелись і козацькі пісні, і балачка про запорозький уряд». «По словам Грицька Шутя и Илька Савоськы, Матвий (Шуть) вел «вельку кумпанию» с ватажками-характерниками Громухою и Харсоном, жившими в Крутом Яру, вблизи нынешнего села Беленькое, Екатеринославского уезда. Передаим рассказ Савоськи: «...Було наїдуть до Матвія Харсон, Громуха і нум кружать горілку... П'ють, було, тиждень. Потім убіраються їхать. – А ну сідлай коней! – крічять на прислужника... Той бере сідла і журіться: – Де ж їх в світі Божому шукать, коли вони сами батогоми позагоняли в степ!... А тут ще й коні, як зміяки... Вийде прислужник на гору, подивиться – один комиш, бурьяни. Насилу сам втрапе до куреня... Сяде та й плаче... – Чого рюмаєшь, давай коні! – крічять. – Нема, – каже, – зайшли в степ. То оце один із їх закладе пальця в рот, як свисоне, як свисоне... – Піди, – каже, – дурню, он вони під дубом... Гляне – аж справді стоять як укопані». О них же Грицько Шуть передавал: «... Громуха і Харсон були

гайдамаки... Раз приходе хлопець сирота і просе: – Прийміть, дядькі, до себе... – Пріставай, – кажуть. Разгляділись – аж у його вошви і не оббереш... Ватаг і каже: – З цього хлопця будуть люди!.. І велів зарізати валаха. Козаки зарізали, оббілували. Ватаг роздяг хлопця і обернув його теплою шкурою. Воші так і поналипали. Зарезали другого валаха і уп'яють його обгорнули. Налипло і на ту шкуру до біса... – Буде, – каже ватаг, – а то як вся вошва зразу вилізе – пропаде хлопець... Стали його зодягати, годувати і став він у їх кухарем... Оце було їдуть у Польщу гайдамачить і приказують: – Дивися, висить на дубі дзвоник: як задзвоне вперше – учиняй діжу; як задзвоне вдруге – то печи і вари... Вони ще далеко, а кухарь пече, варе... Стане все готове – ось вони вже й тут».

Проявили себе характерники і на новому місці, за Дунаєм, куди переселилася частина запорожців після руйнації Січі. У 1814 році війна козаків з липованами (російськими козаками-некрасівцями) ввійшла в свою найкривавішу стадію. За переказами, старі дніпровські характерники, застосувавши військову магію, допомогли козакам заволодіти липованським центром – містечком Дунавець, де потім була облаштована остання в історії Січ – Задунайська.

Також існують свідчення щодо деяких інших «вмін і знань» характерників, які можна класифікувати, як життя в кількох епохах, несподіване використання допоміжних засобів, особливі здібності щодо відшукування скарбів, і навіть відверте чаклунство.

Цікаві свідчення відносяться до постаті військового писаря родом з Пирятини Олексія Поповича, котрий вперше згадується в історичній думі – під час морського походу козаків (вочевидь – за гетьманування Самійла Зборовського на початку 1580-х рр..) на морі здійнявся великий шторм. Аби запобігти загибелі всієї козацької ескадри, Попович запропонував побратимам кинути його в воду, бо вважав, що саме його колишні гріхи призвели тепер до біди. Завдяки його спокуті та магічному військовому ритуалу, який тут-таки провели інші козаки, буря вщухає і всі запорожці залишаються живими:

Тоді ж козаки-запорожці усе добра дбали
Та Олексієві Поповичу назад руки зв'язали,
Чорним платком очі затьмили,
Та все такого козака у Чорное море пускати пожаліли.
Та на правій руці палець мезинний Олексієві відрубали,
Та в Чорное море кров Олексієву пускали.
Коли Чорне море стало християнську кров заживати,

То тоді на Чорному морі злая хуртовина
І бистрая хвиля стала притихати,
А судна козацькі під гору
Як руками підоймати, до Тендрова-острова прибивати.

За іншими свідченнями писар Попович був «дуже розумний і письменний, та ще й великий з нього був характерник. Знав він, що було на світі, що й буде, бо мав при собі таку книжку: що кого не спіткало б на світі, яка б кому доля не трапилась, то все воно було в тій книжці записано. Попович вказував козакам, де і на скільки їм селитись; постійно молодшаючи, жив в часи Чортотмицької, Кам'янської та Нової Січі та помер за власним бажанням, передбачивши зруйнування останньої».

Відомості про запорожських характерників Івана Чуприну і Семена Чортоуса подає учасник полювання на їхні гайдамацькі ватаги поляк Шимон Закржевський. Відбувалися події у 50-х роках 18 століття. Про Чуприну він каже, що при ворожій атаці ватажку варто було лише скомандувати своїй ватазі: «або добути, або дома не бути!» – і гайдамаки пробивалися крізь щільні ряди польських жовнірів разом з в'ючними конями з награбованою здобиччю. Іван Чуприна пророкував майбутнє, зокрема, передбачив свою загибель. А з тіла мертвого характерника Семена Чортоуса молодий князь Марцин Любомирський зняв лицарську шаблю «рідкісного достоїнства». «Мабуть небезпечно носити зброю, здобуту в чародія, яким вважали Чортоуса. Можливо, у цій шаблі закладено таємну силу, що тягла власника її на грабунки та насильства, якими, на жаль, заплямував себе потім переможець гайдамаків біля Мазепиної Могили», – зауважує самовидець Закржевський, натякаючи на долю, що спіткала згодом князя, який сам перетворився на бандита.

А ще є свідчення корсунського старости Суходольського про козака Мусія Вернигору, який в молодому віці перебував на Запорожжі, воював проти московитів, турків, татар. Був у полоні в Константинополі. Катерина II була зацікавлена в тому, щоби Вернигора, який мав вагу серед козаків, організував народ на повстання під час Коліївщини. Але Вернигора навпаки діяв на боці барських конфедератів, за що Катерина за його голову назначила велику ціну. Вернигора став проповідувати в стані афекту, потім упадав в апатію і сон. Помер у віці 96 років у 1769 році в Пархомівці; перед смертю подав свої знамениті пророцтва, які й записав Суходольський. Український пророк передбачив крах Речі Посполитої, довгі роки неволі, але врешті відродження Польщі та її процвітання, зробив ще багато пророцтв, які збулися, в тому числі й щодо України.

До його могили довгий час ходили на прощу паломники ледь не з усіх закутків України, але невдовзі це заборонив російський уряд.

Козацькі характерники вміли використовувати і такі катализатори, які зараз прийнято називати психотропними засобами. Ось свідчення одного молодого селянина часів Коліївщини про те, як характерник Шелест хотів прийняти його в гайдамаки. Коли селянин зі страху відмовився, Шелест дав йому випити трохи горілки, а потім вимастив обличчя рушничним порохом, змішаним з горілкою. «Тоді він насипав на долоню пороху, розтер з горілкою та помазав тому по виду, то така зараз охота взяла, що тільки дай спис у руки, здається би, пішов та й душив би всякого». «Запорожець Дон жив в Будильській балці, був таким же багатим, як і Бессараб, але відрізнявся непомірною силою і «галдовством». Бувало, кажуть, простеле на воді повсть, всядеться з гостями і «махне» з правого берега Дніпра вниз за течією Дніпра. Пливе повсть, а козаки співають, танцюють, та «кружляють корцем горілку». «Жив у Капулівці чоловік на ймення Грицько Горбатий. Багатир був такий, що страх один! Та й недаром: йому чорти гроші возили. Люди бачили тих чортів. Оце, кажуть, устанеш було ранком та й ідеш повз річки та плавні за кіньми, а чорти вже й їдуть: два запряжені у візок, а третій – гидкий-прегидкий, горбатий, увесь обідраний, з підбитим оком – сидить на передку та поганяє тих двох. А ті, бідолахи, аж у три погибелі згинаються та везуть, худі такі, що аж ребра у них повилазили. Оце порівняється з ними який-небудь чоловік та й каже:

– Здорові були!

– Здоров! – відповідають чорти.

Їм не казали «помагай, боже!», бо того чорти не люблять, а тільки – «здорові були!» – та й годі.

– А кому везете золото?

– Та тому клятому синові, Грицьку Горбатову! Ніяк не настанемо...

– Ну, везіть, везіть, якщо не настанете...

То вони й попруть прямо в двір до Горбатого. А той вийде до них, полічить золото, висипле його в скриню, а тоді вже кличе чортів у хату обідати. А люди його того й не бачать. Та оце наварять Грицькові казанище борщу, – відер десять, а то й більш, – та й дивляться, як то він те все поїсть. А й гадки нема, що коло Грицька три чорти. Тільки-но наллють борщу в казан, – а його вже й не стало: хап! хап! хап! Так усе й похапають.

– А що, нахрюкались борщу? – питає Грицько.

– Нахрюкались!

– Ну, тепер знову за роботу!..

Та так вони, бідолахи, робили йому, може, років з двадцять, коли не більше, а потім уже якось і питають:

– Доки ж ми тобі возитимем, Грицьку, те золото?

– Аж поки не обсадите всю Січ молодняком та поки не засиплете землею оту яму, що за Січчю! Чули?..

– Чули!

В ту ж ніч як заходилися чорти, як заходилися, та так усю Січ і обсадили молодняком: де осоками, де вербою, а де шовковицею. А від ями, що була за Січчю, й сліду не лишили: всю землею завалили.

От із тих пір Січ і обросла лісом. Із тих пір і вода їй нічого не зробить, а то десь давно б уже рознесло».

Козацький сотник Сава Самодрига, за розповідями, був характерником, «але після того, як не стало Січі, він це приховував, бо російська церква жорстоко боролася з такими, як він, вважаючи, що це не Божий дар. Талант його був особливим – Самодрига у землі бачив так, як у воді. Тому ніякий скарб, на якій би глибині він не був закопаний, не міг від нього «заховатися». Гроші самі текли йому у руки. Із цих підземних скарбів Сава Самодрига і розбагатів. У нього було сільце Савівка, яке розкинулося на березі річки Інгулець, свій водяний млин, молотарка, олійниця. Але свої здібності Самодрига застосовував для допомоги людям».

Численні козацькі скарби ховалися під наглядом характерників, які біля цих місць ставили «вічного сторожа», який мав зберігати скарби від посягання сторонніх. Таких свідчень багато. Як, приміром, щодо Чубатой могили поблизу Петрової застави, що була створена за наказом кошового отамана Запорозького Війська Петра Калнишевського. Ще за часів Січі там був сотником козак-донець Чуб. В цій місцевості козаки постійно ховали скарби «про чорний день», вірогідно передчуваючи наближення темних часів для козацтва. Сотник Чуб був завжди присутнім при цьому, а задовго до своєї смерті він наказав себе поховати на місцевому кургані, «щоб було кому охороняти заховані скарби». Існує легенда, що на Чубатій могилі закопаний план розміщення численних тутешніх скарбів, які у свій час приховали козаки. Нібито для того, щоб відкопати план, треба було на заході сонця у середині липня стати на маківці могили і там, де упаде краєчок твоєї тіні, і потрібно шукати. Копати треба було після півночі, коли ніде не чути собак, ніде нема вогників, як кажуть, «у глузу ніч». Викопати те, що шукаєш, слід до першого півнячого співу, тобто до третьої години ночі. Додамо, що вже в наші часи не один десяток скарбошукачів

намагалися дістати цей план, і всі вони стикалися зі «світлим козаком», який охороняв скарб. Багатьом копачам ця зустріч вартувала здоров'я, або навіть й втрати розуму.

Вміли запорожці й самі заговорювати свої скарби: «Давно колись край слободи Балабиної, над плавнею, жив запорожець-химородник. Чоловік був самотній, старий, а грошей багато. Пішов він в ліс, викопав під грушею ямку, поставив казанок з грішми, та й каже: – Чортові казанок, а чоловікові, що в лісі, – гроші!». Або ось: «Клади ховали запорожці, ляхи і турки. Тут находили гроші всяких царів. У запорожців був такий звичай. Оце викопують льох, сховають гроші і питають: а хто ж їх буде стерегти? Як тіко який охочий обізався – уткнуть його в льох і замурують. І сидить козак 40 літ не пивши і не ївши, поки строк вийде. Добре ж, як найде кому передати гроші, а як ні, то оп'ять іде в льох на 40 год. Колись було страшно і ночувати на Хортиці: приходить запорожець і будить: «Ходім до мене, візьмеш гроші – вони судились тобі». Хто послуха – піде, і останеться замуруваним на 40 літ, а запорожець іде собі по миру... Тіко мало було охотників до таких грошей». «Ще за запорожців жив біля Дніпра козак Твердовський. Він було часто с товариством біга гайдамачить. От раз побіг в Польщу і привіз разного лому і грошей; з ним приїхало і два казака-гетманця. Пожили вони тут і стали збиратися в дорогу. – Ну, – кажуть, – треба ж срібний лом і гроші сховати! – Чи треба, – каже Твердовський, – той треба! Виїхали вони на вершину балки Щербининої, викопали яму серед могили, поклали шкурятяний мішок з грішми і закликають: – Проклят, проклят, проклят, хто візьме гроші!... Проклят буде і головою поляже! Закляли, затоптали кінями і стали збіжаться...».

Наведемо ще випадки зовсім похмурих свідчень, які межують з відвертим чаклунством і навіть мають потойбічне забарвлення. У матеріалах кримінальної справи стосовно ватаги карного злочинця і розбійника Павла Шульженка-Мацапури 1740 року знаходимо відомості про характерника запорожця на прізвище Таран. Ця банда грабувала та вбивала купців, викрадала і гвалтувала жінок, потім вбивала, деяких з вбитих жінок з'їдали. Схопивши вагітну жінку, спочатку зганьбили, а потім колишній запорожець Таран вирізав в неї з живота зародок дівчинки та ворожив на неї. Потім в дитині вирізали серце та також ворожили, підкидуючи серце, видраний із черева зародок засмажили та з'їли, в матері відрізали груди та з'їли. Доля цього Тарана невідома, але, вочевидь, він був вигнанцем із запорозького товариства, бо навіть в матеріалах справи іменується «колишнім».

Ще один похмурий випадок зафіксований в повідомленні від 1749 року про військового канцеляриста Війська Запорозького (Гетьманщини) Івана Роботу, в якого було знайдено «картію демонами підписану» його власною кров'ю. Зберігся і текст такого пакту з демонами: «он Іван Робота темнорозрачному адських пропастей начальнику і учителем его демонам вручає душу і тело своє ежели по его Івана Роботи требованію чинит ему Роботе споможеніє будут». Після слідства Івана Роботу відправили на катяття до одного з монастирів.

«На Великому Лузі ще при запорожцях жив химородник Фесько. Його дуже боялися і слухалися козаки. Ось, бувало, лежить чоловік, а він ріже чорну редьку. Як тільки пустить редька білий сік – людині стане погано, як сік почорніє – людина помирає. Він тоді начаклує, що редька вбере в себе сік чорний, а пустить білий – і людина оживає. Фесько мав сина, тіко йому цього характерства не передав. «Ти, каже, сину, дуже сердитий: одроблювати не схочеш, і чоловік умре».

Ось опис балки Єретичої, на лівому березі Дніпра в районі колишньої Кічкаської переправи (межі сучасного міста Запоріжжя): «Балка Єретича, що перетинає село, отримала назву по імені якогось запорожця єретика-галдовника. Цей галдовник одним часом бував «в пригоді», на інших наводив жах і робив чудеса. Він заговорював рушницю ворога, щоб не стріляли, кулі, щоб не шкодили, обертав людей на вовкулаків, песиголовців, чортів і т. д. Йому вся «нечисть» корилася».

Трохи не «українським Дракулою» називають генерального обозного Війська Запорозького часів гетьмана Мазепи Василя Дуніна-Борковського. Український історик та етнограф Петро Єфименко під час перебування у Чернігові на початку 80-х років XIX ст. записав цікавий переказ про його посмертні пригоди. Нібито, поховали видатного старшину, колишнього чернігівського полковника з усіма урочистостями, притаманними генеральному обозному Війська Запорозького. Та щоночі піднімався він з домовини і, у супроводі прислужників і гайдуків, гасав до своєї бобровицької оселі на Чернігівщині, де до ранку влаштував гучне застілля. Поки одного разу вдова покійного не запросила архієпископа Іоанна Максимовича і той перекинув хрестом шлях Дуніну-Борковському на Червоному мосту. Міст зруйнувався, і Борковський разом із почтом зник у водах Стрижня. Дивно, що таке, за народними переказами, зчинив саме Іоанн Максимович, котрий поховав Дуніна-Борковського і присвятив йому епітафію. А сам Дунін-Борковський був одним з найбільших українських меценатів того часу, він жертвував величезні суми на розбудову церков

і монастирів. Принагідно варто зазначити, що далеким родичем Василя Дуніна-Борковського був сумнозвісний характерник-зрадник Гнат Ґалаган.

Такі ж похмурі перекази є і про київського полковника Антона Танського, який ніби теж пив по ночах кров з киян, і якого успокоїли тільки осиковим кілком у груди. Причому, цю специфічну і небезпечну операцію на київському цвинтарі вночі виконували брати полковника під керівництвом самого печерського архімандрита. А спричинило таке страшне посмертне перевтілення Танського прокляття афонських ченців, яких колись полковник пограбував. Та й за життя, казали люди, Антін Танський – зять самого Семена Палія – відрізнявся характерством і багато чого умів (розуміємо, про що саме мова).

Всі ці страшні історії можна пояснити тим, що звичайні люди характерників побоювалися, називали чаклунами, галдовниками, відьмаками, і навіть єретиками. Не випадково серед козаків існував вислів, що характерник і «самого чортяку вміє окульбачити і заставити собі служити», а ще – «не зна й чорт тих козацьких жартів». Як доказ – оповідь діда Арсентія Чорновола, 96 років, з села Кушутумівки (біля нинішнього Запоріжжя), записана Яковом Новицьким 5 грудня 1887 року: «Де гроші сховали харцизники, там показується козиня з ріжками або пеньок. Як схочеш взяти – не хрестись і не молись, бо ввійдуть в землю. Це скверні гроші: в руку підуть тіко тому, хто знається з нечистим. А харцизники – це все одно, що єретики, що характерники, що галдовники; у їх ні ікон, ні ладану не поводилось, – один тютюн, люлька та лайка на язиці...»

Характерників ніколи не ховали священики, бо вважали, що в них «вселився біс». А запорожці ховали їх по-своєму: забивали в груди кілок, щоб вони по смерті не вставали, а тоді засипали землею. Однак найпоширенішим було поховання лицем донизу, щоб сонце не торкалося їх своїм промінням. Як стверджує С. Бессонова, так ховали «небезпечних людей-чаклунів, тобто осіб, чиє посмертне відродження було небажаним. Для того їх обертали обличчям вниз, щоб сонце не торкнулось їх своїм животворним промінням». Одне з таких поховань козака-характерника, як повідомляє П. Лаврів, було розкопано в 1936 році біля с. Архангельськ, Ясинуватського району, Донецької області. Козак лежав у дубовому гробі, зробленому без жодного цвяха. Коли відкрили труну, побачили останки козака в червоних шароварах і синьому жупані, підперезаному зеленим поясом. Він лежав лицем донизу, а за поясом мав горобчик горілки, запечатаний сургучем.

Ось як описують свідки похорон запорозького характерника: «Ще за Катерини, на бальці Таволжаній жив запорожець Довгий і був він превеликий характерник... Старий, дуже старий був він, та ще й самотній. Став він померати, а померав він не раз, – і звелів наймитові покликати сусіда Пластуна. Довго вони балакали, а далі Довгий ліг та й умер. Пластун і каже наймитові: – Ну, лягай, сину, спати, а я піду подою коров. Пішов. Наймит прив'язав мертвого канатом за шию і за ноги до лави, взяв скрипку та й грає собі надворі... Чи довго він грав, чи ні, коли чує – товчеться шось в землянці. Заглянув він туди, – коли мертвий совається по лаві... – Товчись, каже, Марку, по ярмарку – чорта з два викрутишся!.. Грає він уп'ять та витриндикує... Трохи згодя, слуха, – знов товчеться мертвий... От приходе дід Пластун. – А що, – пита, – не встав ще наш мертвий? – Ні – каже, – пручався, так я його прекрутив до лави канатом. – Добре ж, – каже, – що догадався, – а то він би тебе задушив... Зійшлося там чоловіка стіко запорожців, викопали яму і давай ховати без попа. Як спустили його в яму, Довгий і каже: – Ну, братці, давайте осиковий кілок та будем печатати. Забили йому кілок в груди і засипали землею. Галдовників попи ніколи не ховали, а ховали їх запорожці по-своєму...»

Наступна оповідь: «Скуту было более 100 лет, начал он хиреть, перестали носить ноги и вскоре умер. Интересный рассказ Левка о его смерти. «Умер дід. Я накрив його сіряком і кажу Степану: – Або ти їдь кличь попа, або я. – Ні вже, – каже, – їдь ти, бо я зібрався в дорогу.

– Не йди сьогодні, – кажу, – хоть вдвох поховаємо діда. – Ну добре, – каже. Запріг я коней в повозку, поїхав. По дорозі заїхав в Нешкрєбівку, попросів на похорони діда Шевця, а потім в кріпость. Тоді ще города Александрівська не було і помину: церква, лавки, хати, – все було в кріпості... Купив що треба, взяв попа. Приїздемо до землянки, аж Степан сидить на порозі і кіюру підняв... – Шо це ти з кійком? – А то, що як підніметься, то тут і присяде. – Хіба він галдовник, хай Бог мілує? – А чого ж він вусом воде! Поховали діда. Степан кійок на плечі і подався. Білше про його не було і слуху. Мало у Скута зосталось грошей, мало і скоту. Гроші десь закопав дід, а скот весь видох».

А ось іще: «Білим звемо острів, стіко зазнаю. Може, того таке йому прозвання, що на йому пісок тіко і біліє. Чи росло коли на йому велике дерево, чи ні – не чув, а кущі лози росли і в старину, як тепер. Це невеличкий острівок. Колись, кажуть, на йому було становище запорожця Байдужого. Байдужий змолоду був гайдамака, а як зостарівся – зробився сиднем і в балочці, що супротів острова, дожив віку. Байдужий розказував

людям, як померав його товариш Оврам, що жив біля його в Оврамовій бальці. Оврам був великий гадун, змолоду мав багато товариства, а на старість жив тіко з молодиком-бурлакою. Перед тим уже, як йому померать, звелів він бурлаці наварить три казани яловичини. Той зварив. – Тепер, – каже, – біжи, поклич Байдужого. Чи полінувався бурлака, чи так, може, чого, – не пішов. Умер той Оврам. Опівночі лежить той бурлака і кадить люлькою, а біля його здоровий чорний собака. Чує, – коли той собака: гррр! Оце перестане, та упьять: гррр... А шерсть на йому так і наїжачиться. Тоді бурлака гульк на мертвяка, коли той піднімається, піднімається... Собака до його – і счепились... Той бурлака – с хати та до Байдужого... «Так і так, – каже, – діду, – Оврам умер і такий-то случай...» Розказав. Прийшли вранці, дивляться – мертвий лежить, яловичина виїдена, собака розірвана і скрізь стопцьовано. – Е, тут, – каже Байдужий, – добіса чортів вечеряло... Викопали яму, поклали Оврама і забили в груди осиковий кілок».

Як бачимо з наведених прикладів, особливі знання та вміння деяких козаків дуже часто отримували специфічну оцінку з боку сучасників, подеколи обростаючи нереальними і навіть містичними подробицями. Узагальнюючи ці свідчення, ми можемо здебільшого скласти уявлення про козацьких характерників, як про талановитих воїнів, винахідників, богатирів і силачів, знахарів і лікарів, фокусників, серед яких зрідка зустрічалися і люди, наділені певними екстрасенсорними здібностями.

Багато чого з вищенаведених вмінь і навичок було притаманне козацькому «спецназу» – пластунам. Цей особливий підрозділ стрільців-розвідників на Запорозькій Січі мав окремий Пластунський курінь. Основи розвідувальної служби у козаків були закладені ще на початку 16 століття за першого гетьмана Остафія Дашкевича. Сам він «знав татарську мову і, часто буваючи на розвідах, лишався невпізнаним у їх таборі; його вважали за татарина і завдяки тому, довідавшись про їх справи, він розбивав їх наголову» – описували сучасники військову сміливість і хитрість непереможного українця. Основним завданням пластунів була розвідка, диверсії в тилу ворога, захоплення язика, різні таємні операції, тому вони вміли залякати ворога, навіювали йому інформацію про свою силу і непереможність, могли проникати непоміченими у ворожий табір, не розполохавши при цьому птаха чи звіра, наробити там лиха і неушкодженими повернутися до своїх. Пластуни спеціальними вправами досягали неймовірного ефекту, коли «тіло грає» (в такому разі больові удари супротивника не відчувалися). До нас дійшли

свідчення про те, як козаки годинами просиджували під водою, дихаючи через очеретину, могли пропливати кілька верст, сховавши голову у перекинута цеберко. Пластуни вміли заховатися в очереті серед хмар кусючої мошкари і годинами там нерухомо лежати, не видаючи себе, бо натиралися певними настоями рослин, дьогтем чи мокрою глиною, яких бояться комарі. Знали, як перебраться через болото, не втопившись у небезпечній трясовині. Як у польових умовах гоїти рани, тамувати голод і спрагу, як правильно маскуватися. Від володіння цими навичками залежало не лише життя окремих воїнів, а й долі цілих битв. Досконало оволодівши ними, в очах сучасників козаки виглядали справді неперевершеними воїнами, наділеними надприродною силою. І люди в це вірили, як вірили і вороги, що запорожці «з води вони виходили сухими, а з вогню мокрими». До речі, пластуни були і на Задунайській Січі, і в Чорноморському, Азовському, а згодом Кубанському козацькому війську. Останні згадки про пластунів зустрічаються ще під час першої світової війни.

Також у ті часи навіть звичайні лікарські вміння, здатні врятувати життя, трактувалися, як певні виняткові знання. Не дарма ж, своїх, по суті, військових лікарів козаки називали «знахурями». Вони вміли пускати кров, виривати зуби, виготовляти пластирі для лікування ран, накладати лещата при переломах, шлункові та нервові розлади заспокоювали сумішшю трав, які курили з люльок, а до місць забоїв прикладали підкови й особливі камені. У рукописах французького інженера Гійома де Боплана, який прожив в Україні 17 років, читаємо: «Я бачив козаків, які, щоб позбутись гарячки, розбавляли у чарці горілки півзаряду пороху, випивали цю суміш, лягали спати і на ранок просинались в доброму стані. Часто бачив я, як козаки, поранені стрілами, коли не було хірургів, самі засипали свої рани невеликою кількістю землі, яку перед цим розтирали на долоні слиною. Козаки хвороб майже не знають. Більша частина з них помирає в сутичках з ворогом або від старості».

Козаки мали свої шпиталі, де лікували поранених та покалічених побратимів, а ще тримали власні секретні архіви (спершу в Дубовому лісі на острові між річками Старою і Новою Самарою, згодом – в Трахтемирівському, Межигірському, Лебединському і Левківському монастирях). Перш ніж Січ була ліквідована, запорожці спалили свої безцінні медичні архіви, які знаходилися у Пустельно-Миколаївському і Спасо-Преображенському монастирях – щоб не потрапили до нечестивих рук. Проте, багато чого таки було захоплено москалями

під час нищення Вольностей Війська Запорозького і назавжди щезло в таємних службах імперії.

А ще під час драматичних подій ліквідації Запорозької Січі деякі таємниці козацьких характерників перейшли до співців лицарської слави – кобзарів, яким січове товариство доручило надалі зберігати певні традиції, ритуали і особливі таємні книги сили – Кахтирі, що перекладається як священні книги. У серпні 1775 року спершу на Хортиці, а потім в лісі під Переяславом відбулися дві Спасівські наради козацьких кобзарів, що накреслили орієнтири українського співотства на «час темних віків» – періоду втрати української державності. Тоді ж між ними були закладені всі майбутні основні засади і правила козацької незрячої братії, а весь накопичений сакральний досвід нашого народу був закодований в так звані Устинські (Вустинські, Устиянські) книги – усний варіант тих самих Кахтирів.

За самими ж Кахтирями, як і за характерниками та їхніми секретними знаннями, і далі тривало смертельне полювання. Кахтирі вилучалися і знищувалися російською владою, тому що там йшлося про нашу справжню давню історію, яку московити намагалися привласнити. Зрештою, кахтирі почали грати велику роль в таємному сакральному житті українського народу, що засвідчено одним з оповідачів, якого записав етнограф Порфирій Мартинович: «Общая Українська книга Кахтирь равняется, як Давидова книга псалтир». Про Кахтирі говорили пошепки і лише близьким, їх передавали як велику реліквію від покоління до покоління. На вцілілих рукописних зшитках ворожили, взагалі мали їх за священні тексти і за великий скарб. Оскільки жодного зразку цих книг до нашого часу не збереглося або не знайдено, тепер неможливо точно встановити їхній зміст та призначення. Залишились тільки назви деяких з них. Думовець, Муровець, Мисливець, Хитровець, Умновець, Дубровець, Семирадник, Добромисленник, Главень, Беседник, Дітогляд, Межівник, Цвітовець, Троймак. Всього таких сакральних Кахтирів було понад 50. Можливо, деякі з цих книг все ж були заховані в секретні московські архіви. Є свідчення, що одну з головних кахтирських книг філософ і поет, посвячений в козацькі таємниці містик Григорій Сковорода залишив на зберігання у родині нащадків козацьких полковників Донців-Захаржевських у селі Старий Бурлук. Саме тут, у панській садибі, улітку 1919 року полковник російської Добровольчої армії Алі Ізенбек знайшов дерев'яні дощечки, на яких було

викарбовано текст незрозумілою мовою. Згодом ця знахідка стала відома як Велесова книга. Чи, бува, не один з таємничих кахтирів?

Все те, що ми зібрали в даному матеріалі, насправді, дуже скромний, мізерний перелік свідчень, котрі дійшли до нас з глибини віків і які автор спробував хоч якось систематизувати. Ця тема потребує більш детального наукового вивчення, глибокого аналізу збережених свідчень та системної роботи в архівах, які поки що недоступні українським дослідникам. Мова йде, передовсім, про закриті наразі архіви Туреччини, Ватикану, Франції, Німеччини, Швеції та Польщі.

Мусимо констатувати, що вже в наші часи тема козацького характерництва обросла фантастичними, псевдоісторичними і псевдонауковими домислами і теоріями, якими часто-густо спекулюють люди, далекі від справжньої мети пролити світло на цю загадку світової історії. Найчастіше, ці свідчення стають розмінною картою в іграх недобросовісних недоісториків та «патріотів», для котрих миттєвий сенсаційний ефект важливіший за встановлення правди. Зараз в світ випускається багато різноманітної літератури, різного штибу «досліджень», де без тіні сумніву стверджуються неоднозначні речі.

Ми не можемо з усією певністю казати, що свої таємні знання козацькі характерники отримали у спадщину від давніх слов'янських волхвів. Як і те, що характерники на Січі складали особливий вищий стан козаків, окрему закриту касту і часто входили до козацької старшини. Що вони були хранителями козацької культури, древніх традицій та бойового звичаю, і навчали особливим вмінням та виховували здібну молодь, робили посвяти у козаки. Що за межами Січі характерники селилися в «місцях сили» і мали там свої навчальні центри, як на знаменитому Мигійському острові на річці Південний Буг. Все це лише припущення і здогадки.

Узагальнюючи ці свідчення, ми можемо здебільшого скласти уявлення про козацьких характерників, як про талановитих воїнів, винахідників, богатирів і силачів, знахарів і лікарів, фокусників і вмілих маніпуляторів, серед яких зрідка зустрічалися і люди, наділені певними екстрасенсорними здібностями. Безумовно, характерництво приховує багато таємниць не тільки для істориків та дослідників козацтва, а й для лікарів, психологів, інженерів, науковців. Те, що нам зараз відомо, тільки вершина айсберга, основа якого ховається в глибинах минулого.

Валентин Терлецький

ХАРАКТЕРНИЦЬКА НАУКА

Знання **характерників** базуються на сакральних знаннях (Спас, характерницька наука тощо), які були багато років на території сучасної України. Ведуни, волхви, характерники, маги - зберігали знання для того, щоб щасливо жити на цій території і користуватися безмежними можливостями. Але знання не тільки зберігаються, але і вдосконалюються, застосовуються в різних ситуаціях для різних цілей. Ці знання були отримані завдяки історичним знахідкам, роботою з різними сакральними джерелами та прямій передачі як у вчителів так і родовій лінії.

Мій рід

У мене цікавий рід Богушів, який я почав досліджувати дуже прискіпливо після зйомок у фільмі «Чорний козак» в 2010-2011 роках. Я зрозумів, що у мене в роду було багато характерників і сакральних знань. Виявилось що навіть у радянську добу мій дід – Денис Богуш займався дослідженнями паранормальних можливостей людини в структурах спецслужб на самому вищому рівні. Він не тільки збирав ці знання, але і активно приймав участь у неймовірних розробках того часу. Він особисто спілкувався з тибетськими монахами, був у Китаї та керував розшифровкою, а потім і впровадженням знань та наробок німецького інституту Аненербе в СРСР.

Прокопавши купу архівів спецслужб і власний сімейний архів я натрапив на такий пласт моїх родових знань, що спочатку навіть не повірив, що таке буває... Я про це вже написав окрему книгу. Також мої досліді дійшли до мого прапрапрадіда Івана Богуша, який був другом Богдана Хмельницького.

Ще був отаман Війська Запорізького - Яким Богуш, який останній боронив Кам'янську Січ зберіг частину козацького війська, скарбу та вивіз останки Івана Сірка. Потім, в 1710 році він заснував Олешківську Січ. Він був ярий супротивник Московії, тому його не було у підручниках про козацтво. Його батько точно був характерником, тому що прізвисько мав Улас Відьма. Так я проїхався по різним цікавим особистостям, які говорили, що знають характерницьку науку та Спас, багато вчився. Але все таки основні знання були в моєму роду.

Основна книга, яку я написав по цій темі – «Козак-характерник або таємна наука діда Архипа», там є велика кількість знань, як готувались характерники протягом років з самого дитинства. Ще є мої різні семінари і лекції де можна взяти знання характерників. Деякі цікавинки характерницької науки є в цій статті.

ХТО ТАКІ ХАРАКТЕРНИКИ?

«ХАРАКТЕРНИКИ, котрих ні вогонь, ні вода, ні шабля, ні звичайна куля, крім срібної, не брали. Такі «характерники» могли відмикати замки без ключів, плавати човном на підлозі, як по морських хвилях, переправлятися через ріки на повстині чи рогожі, брати голими руками розпечені ядра, бачити на кілька верстов коло себе за допомогою особливих «верцадел», жити на дні ріки, залазити й вилазити з міцно зав'язаних чи навіть зашитих мішків, «перекидатися» на котів, перетворювати людей на куці, вершників на птахів, залазити у звичайне відро й пливти у ньому під водою сотні й тисячі верстов.»

Д. Яворницький

Козак-характерник є українським національним образом людини-героя, який мав глибокі знання та надприродні здібності. Такі унікальні люди нечасто траплялися навіть серед козаків тогочасної доби. Це були люди, яких усі дорослі побоювалися, а всі діти потайки хотіли бути на них схожими! Козаки-характерники – реальний факт історії нашого народу, а техніки та вишкіл, які вони розробили та опанували, є неоціненним скарбом української культури, гідним вивчення та наслідування. Характерники – це ті, у кого в дитинстві знайшли якусь характерність, особливість, талант. Та протягом мінімум двох десятиріч їх виховували та виковували спеціальними вправами, знаннями, і в результаті людина могла те, що інші навіть собі не уявляли. Характерниками ставали як дівчата, так і хлопці. Сьогодні ці знання відроджуються, і все більше є можливість підготувати справжніх характерників, якщо це робити з дитинства і до старших років. Окремі властивості характерників проявляються у наших воїнів.

Козак Мамай

«Хоч дивися на мене, та ба – не вгадаєш!
Відкіль родом і як звать – нічирчик не знаєш!
Коли трапилось кому у степах бувати,
То той может прізвище моє угадати.
А в мене ім'я не одне, а єсть їх до ката!

Мамай означає «ніхто». Саме «ніхто» потрібен нам для переходу в невідоме. Козак Мамай є останньою формулою побудови світу всього нашого українського народу. Зображення козака Мамає висіли в кожній хаті протягом століть. Він був заповітним оберегом та передавався від покоління в покоління разом зі звичаями – вправами. Так як Мамай – це Ніхто, його неможливо намалювати, неможливо назвати і неможливо зрозуміти. Велика таємниця полягає в тому, що споглядаючи

картину козака Мамає, потрібно уявити, що немає ані його, ані коня, ані шаблі, ані списа, ані дуба, ані кобзи тощо. Хто зможе це зробити, той ладен побачити невидимий світ. Так наші предки робили століттями, і дивом ця традиція збереглася до сьогодні. Для тих, хто не зможе це зробити, він так і лишиться оберегом в хаті.

ПРАВДА І КРИВДА

Правда і кривда постійно змагалися, хто буде панувати світом. Іншими словами, це боротьба добра зі злом. У кожного є вибір або бути біля правди, або біля кривди. Якщо людина хоче бути вільною, вона повинна все життя прожити разом з правдою, і тоді у неї з'явиться свобода вибору та можливість бути у Вирії. Знаходитись разом з правдою непросто, тому що є багато різних ситуацій і подій у житті, де не зрозуміло чи правда це, чи кривда. Правду можна відчутти лише щирим серцем. Для розуму кривда частіше маскується за правдою. Потрібно відчутти самому свою

долю разом. Важливо не слухати людей, які можуть кривду видавати за правду. Потрібно робити свій вибір, адже це твоя доля.

ЧОТИРИ НАПРЯМКИ ПРАКТИК ХАРАКТЕРНИКІВ

1. **Міць** – досягнення сили тіла і духу в яві.
2. **Коріння** – сприйняття свого роду та лінії вчителів.
3. **Видиво** – досягнення видіння аури (рослин, тварин, людей, сутностей) різних планів та реальностей, ясний стан. Відчуття Сили землі.
4. **Сниво** – розвиток у ві снах від різних світів до Мамає.
5. **Суть** – усвідомлення своєї суті та місії.

Гора Мамає – сім сходів до спасіння

Якщо уважно придивитись, то у нашому всесвіті є вируюче Море Горя. А в середині цього бідового моря стоїть велика Гора Мамає у вигляді семи сходів до спасіння та козаком Мамаєм на верхівці. Якщо вийти з Моря Горя, моря страхів, гніву, розчарування і виру подій – то йдеш шляхом до Спасу Мамає. Але вийти з Моря Горя можуть лише одиниці з великою жагою і волею до спасіння. А от вистрибнути з цього клятого моря можна тільки за допомогою Спасу.

1. СПАС ТІЛА

Спас тіла – є базові вміння керування своїм тілом та збереження його у найкращому стані. Відчуття сили, рівноваги, дихання, Живи, Ярі та стратегії бою з навичками роботи з різною зброєю – базові вміння Спасу тіла. Перша сходинка найскладніша, тому що дуже складно вийти з «Моря Горя» і займатись хоча б тілом. Робота з м'язами, витривалістю, гартування, дихальними вправами – основна на цьому рівні.

2. СПАС ПРАВДИ

Спас Правди – це наскільки ти відчуваєш такі категорії, як правда і кривда, совість і силу землі. Треба визначитись у житті на якому ти боці: світлому чи темному. Чи робиш ти добро чи зло. Чи реагуєш на правду навколо себе чи мовчиш, коли бачиш кривду. Чи допоможеш ти ближньому в біді, чи даси йому руку допомоги в тяжку хвилину. Багато ситуацій в житті дають нам непростий вибір. Але, якщо ти станеш на бік правди – то тоді зможеш перейти на наступну сходинку Гори Мамає.

3. СПАС СЯЙВА

Спас Сяйва – це вже ключ від невидимого світу. Коли ти визначився з тим, на якому ти боці та вправно і довго працював з тілом – можеш починати дивитись у невидимий світ. Спочатку треба навчитись бачити сяйво навколо рослин, тварин та людей, які є у цьому світі, а потім ти побачиш інших істот, які живуть поряд з нами, інші виміри і реальності. Тут важливо побачити межі сяйва і межі власних фантазій – що є маркерами на цьому шляху. Пробудження в Яві та сприйняття стихій та Сили землі – важливі навички цього рівня.

4. СПАС СНИВА

Твої сни можуть бути корисними у житті. Техніки роботи зі снами називаються Сниво. Першим важливим етапом Снива є похід у «бібліотеку», а останнім – шлях до Мамає. Все це робиться з конем снива, який повинен бути нагодований та витривалий і швидкий. Шлях рівнів Снива: сліпий кінь, кінь з возом, вільний кінь, свідомий кінь, конь у коні, над табуном та разом з Мамаєм. Можливості коня у Снивi залежать ще і від місця де ти засинаєш, і хто тобі допомагає у цій непростій мандрівці.

5. СПАС СТАНУ

Спас стану – це стани тіла і свідомості, в які можливо заходити і виходити. Є сім базових станів та 40 станів великої карти реальності Спасу. Характерницька наука дає можливість вивчити ці стани та застосовувати на шляху до спасіння. У Спасі стану – можливі перетворення тіла та перетворення тіні, що робить власне життя неймовірним та незвичайним відносно оточуючих.

6. СПАС ВОЛІ

Кожна людина в житті повинна зробити десять виборів. Є річка життя і, вступаючи в неї, ти робиш **перший** вибір. І назад дороги немає. **Другий** вибір – доля або воля. Тобто ти повинен вибрати: або плисти за течією і здатися обставинам, або плисти за духом і силою, керувати своїм життям і всіма подіями. Взяти на себе відповідальність. **Третій** вибір – приєднання до правди. **Четвертий** вибір – пройти пороги. **П'ятий** вибір – вийти з потоку. **Шостий** вибір – форма духу. **Сьомий** вибір – концентрація і розсіювання подій. **Восьмий** вибір – «вир або вирій подій». Важливо створити навколо себе цей «вирій» і все переробити на дух і правду. **Дев'ятий** вибір – центр спокою. І важливо виходити з потоку не куди-небудь, а саме в цей центр вирію. **Десятий** вибір – разом із Мамаєм.

7. СПАС МАМАЙ

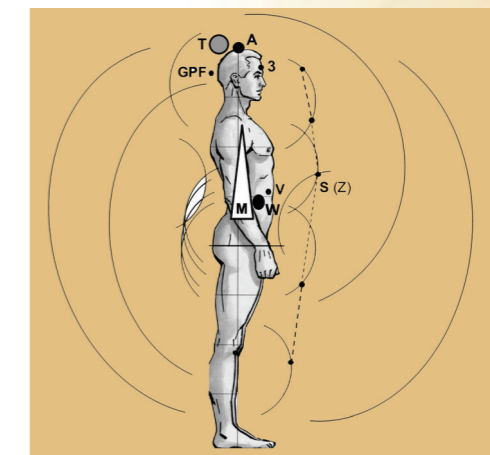
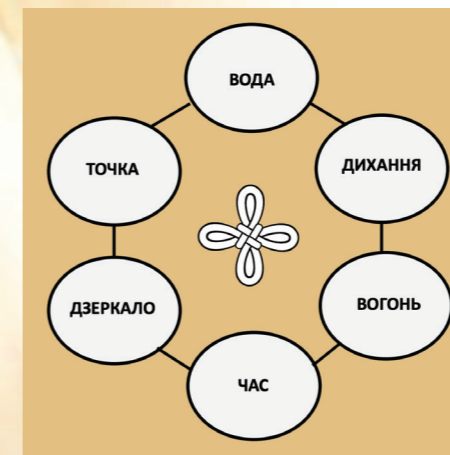
Спасіння від цього клятого життя та кругообігу пірнання у Море Горя. Шлях до вселенського джерела, до Бога, як говорять у подібних випадках. Мамай – це син всесвіту, матері природи та божого промислу. І в українському всесвіті є шлях до свободи і спасіння – то він стосується Мамає. Найвища сходинка вчення Спасу та характерницької науки.

СЯЙВО

Навколо всіх живих істот утворюється багато шарів сяйва. Його можливо побачити. Усе живе світиться. У людини найскладніше сяйво – світимість, а у каменя – найпростіше. Тварини та рослини посередині. За сяйвом можливо визначити межу життя та смерті, здоров'я та хвороби, минулого та майбутнього. Сяйво навколо себе мають і невидимі істоти. Вони також можуть перебувати в різних станах. Характерники здатні бачити та спостерігати за сяйвом видимих і невидимих істот, але це їх велика таємниця.

Характерники теж мають навколо себе багато шарів різнокольорового сяйва, схожого на ріпчасту цибулину. Та хтось за їхнім сяйвом також спостерігає. Найбільша загадка: хто споглядає за характерниками з давніх-давен. Можливо здійснювати перехід із видимого в невидимий світ та навпаки. Ці вміння як даються, так і натреновуються. Можливо це побачити самому, але без характерницької посвяти не обійтись. Найкраще споглядати гармонію світу.

Практики для сприйняття невидимого світу

СНИВО

Є Явь, а є Сниво. Явь – наш уявний світ, а Сниво – тканина сну. Ми багато часу проводимо уві сні, та цей час варто використати для вивчення характерницької науки, адже ми марно втрачаємо час сну.

Найважливіший ритм у житті характерника – це ритм сну та бдіння. Коли встає сонечко, то з ним піднімається велика кількість енергії світла

для активності всіх живих істот. Коли сонце сідає, потік енергії активності зникає. Корисно бути активним, коли сонце на небі, а спати, коли його немає. Якщо робити навпаки, то це не природньо.

Існує багато рівнів снів, нашарованих один на одного, як одешинка у цибуліні. Зовнішні шари, перші два рівні, є перемолотом власних проблем. З третього шару починаються корисні сні.

Сліпий кінь. Зовнішній рівень сніва називається «сліпий кінь» або «гра тіла». Дії у ньому обумовлені фізичними навантаженнями, тяжкою їжею на ніч, хворобами тіла, нервовим напруженням, життєвими проблемами та різними негараздами. Ці проблеми й перемелюються у таких снах, тому тут нічого корисного не знайдеш і нічому не навчишся.

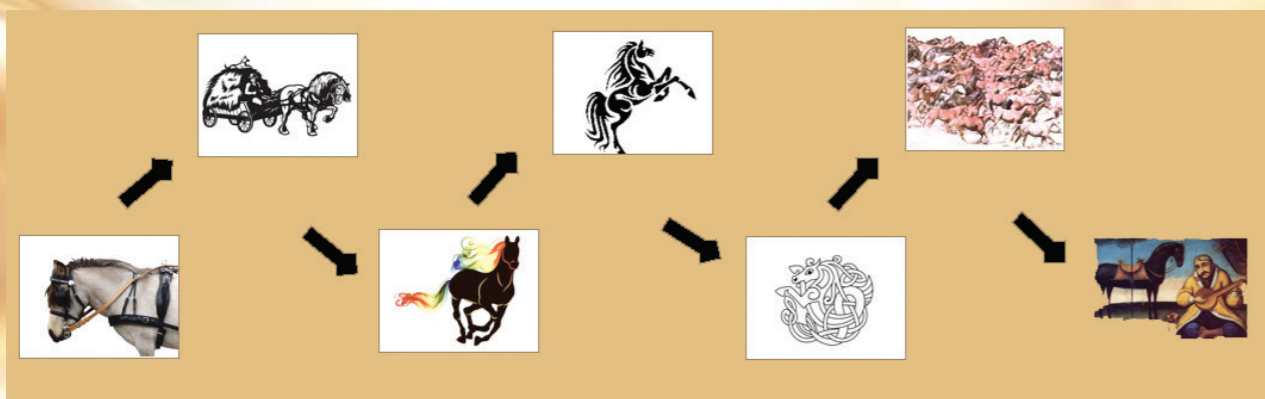
Кінь з возом. Середній рівень зветься «кінь з возом» або «гра свідомості». Він обумовлений нездійсненими бажаннями, пов'язаними з ними мріями та проблемами, образами та зовнішніми прив'язками, психологічними переживаннями, бажаннями близьких та знайомих людей. Якщо у реальному житті бажання не реалізуються, то це напружує тканину сну, то вони починають здійснюватися уві сні. Це також рівень сніва, що є некорисним для розвитку.

Вільний кінь. Внутрішній рівень сніва має назву «вільний кінь». На цьому рівні ви вже звільнені від пут Яві та можете мандрувати по сніву, літати та вчитися. Рекомендується під час цього сніва завітати до характерницької академії та бібліотеки. Існують ще глибші рівні сніва, адже цибулина має багато шарів. Та для користі справи згаданих трьох рівнів достатньо.

Для сніва третього рівня «вільний кінь» та глибших рівнів знадобиться зекономлена та зібрана життєва енергія. Кінь повинен бути нагодований та напоєний, тоді він буде готовим до далеких та небезпечних мандрівок. У іншому разі сон стане лише відпочинком після клопіткого дня.

Ще є рівні «свідомий кінь», «кінь у коні», «над табуном», «разом з Мамаєм» тощо.

СНИВО практики

Воля і доля

Є така давня характерницька практика, яка називається «Воля і доля». Воля і доля – це основні інструменти життя, і потрібно бути в певному стані самодостатності та всеможливості, з постійним приєднанням до правди («дотик до правди»), будучи формою духу, і тоді будеш разом із Мамаєм. Як це пояснити? Кожна людина в житті повинна зробити десять виборів.

Є річка життя і, вступаючи в неї, ти робиш **перший** вибір. І назад дороги немає.

Другий вибір – доля або воля. Тобто ти повинен вибрати: або плисти за течією і здатися обставинам, або плисти за духом і силою, керувати своїм життям і всіма подіями. Взяти на себе відповідальність. І це буде твій вибір.

Третій вибір – приєднання до правди. Ти повинен бути з правдою. Якщо уявити, що є «правда» і «кривда» (відповідно, добро і зло), то ти повинен утримувати в собі правду якомога ближче. А «кривда» (зло, конфлікти зі світом і собою) повинна бути подалі. Що буде тобі ближче, а що подалі – це твій вибір.

Четвертий вибір – пройти пороги. Дуже важливо пройти певні випробування в житті. А життя нам саме підкидає ці випробування на різний смак і за різними нашими можливостями. Для козаків це були пороги, ось чому їх називали запорожцями. І в них була приказка: «Козак з бідую, як риба з водою» – козаки ніколи не боялися перешкод і проблем і завжди їх гідно долали.

П'ятий вибір – вийти з потоку. Потрібно вийти з потоку подій річки життя. Всі плывуть, але іноді ти повинен виходити з цього потоку і деякий час за цим спостерігати. Потрібно вміти зупинитися, щоб у потоці тебе не затягнули хаос, проблеми, дуроці. Періодичний вихід з потоку може бути у вигляді медитацій, якихось духовних практик.

Шостий вибір – форма духу. Неможливо керувати своїм життям і рухами в потоці, якщо не можеш бути формою для духу. Відповідно, ти повинен бути порожнім для того, щоб прийняти в себе дух. Коли ти є формою духу, то правильних виборів у твоєму житті набагато більше. Що таке форма духу? Ми живемо, і у нас є внутрішній діалог. І він нам каже: «Ось це добре, а ось це погано». Коли ми є формою духу, в нас немає внутрішнього діалогу. Коли ми його зупиняємо і впускаємо в себе вище, то починаємо відчувати себе, як ніби, образно кажучи, сходили до церкви. І позитивні для нас події трапляються частіше.

Сьомий вибір – концентрація і розсіювання подій. Тут ти вже можеш впливати на те, як з'являються або зникають певні аспекти в твоєму житті. На цьому рівні ти можеш грати з подіями, передбачати, змінювати майбутнє, змінювати спогади і чорні смуги робити білими. Якщо ти пройшов всі попередні вибори.

Восьмий вибір – «вир або вирій подій». Потрібно вибрати: ти будеш жити у «вирі подій» (це кругообіг) або у «вирії подій» (це рай) в цьому житті. Важливо створити навколо себе цей «вирій» і все переробити на дух і правду. Це вибір між хаосом і комфортними умовами життя.

Дев'ятий вибір – центр спокою. Коли навколо тебе вже «вирій подій», ти всі події підлаштував так, що тобі комфортно, то дуже важливо опинитися в самому центрі, а не кружляти по колу, на периферії. І важливо виходити з потоку не куди-небудь, а саме в цей центр. Важливо, щоб твої події були дуже комфортними і ти з них іноді виходив, але виходив саме в центр спокою.

Десятий вибір – разом із Мамаєм. Так як Мамай в українській традиції – це Ніхто, то тут приходить розуміння, що ти – ніхто, ти – ніде, не має річки і немає потоків. І це твій останній вибір свободи.

Цю формулу сили не можна застосувати за пару годин інтенсивної роботи над собою. Для того, щоб зрозуміти і зробити ці десять кроків, потрібне все життя, проведене в усвідомленні та саморозвитку. Але у кожного свій шлях, а знання – завжди корисні.

10 ОЗНАК ХАРАКТЕРНИКА

Мати тіло гнучке, м'язи пружні, реакцію вовчу, координацію котячу, силу ведмежу, зір соколий.

1. Мати та вмiти користуватися 40 видами звичайної козацької зброї та 40 видами магічної зброї.

2. Мати в хаті картину Козака Мамає та пізнати його таємницю.

3. Умiти входити в різні стани свідомості: бойові та живні.

4. Знати зміст та вмiти виконувати характерницький танок «Богаракан» – танок життя та смерті, добра та зла.

5. Побувати в п'яти місцях Сили на нашій споконвічній Україні та пройти посвяту за допомогою всіх стихій, подолати спеціальні характерницькі випробування.

6. Умiти проходити крізь стіни, перетворюватися на тварин, вільно пересуватися в просторі та часі, вправлятися зі своєю тінню.

7. Знати закони сніва, виграти тотальний бій уві сні.

8. Умiти насилати ману та морок та відводити їх від себе, умiти замовляти та лікувати.

9. Бути патріотом України! Знати та берегти мову та культуру нашого народу, захищати рідну землю, не шкодуючи власного життя.

10. Берегти силу споконвічного духу козацького.

Славлення нашого роду

Ми нащадки Стародавніх аріїв, войовничих скіфів,
мудрих волхвів Русі, Вітязей та богатирів,
прославлених у билинах та переказах Русі-України.
Ігоря та княгині Ольги, Святослава Хороброго, Володимира Великого,
Ярослава Мудрого та Спаса Мамає. Козацьких гетьманів
та отаманів, захисників нашої святої землі. Байди Вишневецького,
Петра Сагайдачного, Петра Дорошенка, Богдана Хмельницького,
Іванів – Богуна, Виговського, Мазепу. Пилипа Орлика,
Павла Скоропадського, Івана Сірка, Якіма Богуша, Костя Гордієнка.
Славетних українців: короля Данила, Костянтина Острозького,
Петра Могилы, Тараса Шевченка, Лесі Українки, Олекси Довбуша,
Григорія Сковороди, Михайла Грушевського тощо.

Ми пам'ятаємо свій рід. Ми знаємо про славетних козаків-характерників. Ми пам'ятаємо наших пращурів – героїв, великих українців. Ми будемо достойні вас! Ми примножимо славу нашого роду.

Слава Україні! Героям слава!

Денис Богуш

Керівник міжнародного проекту «Козак-характерник» та Академії характерництва «Сила землі», лікар нейрофізіолог, майстер бойових мистецтв

Міжнародний проєкт «КОЗАК-ХАРАКТЕРНИК»

Мета проєкту: підняти тему героїв козаків-характерників, розгорнути інформаційну кампанію до того стану, щоб діти, у дитячому садочку хотіли бути схожими на козака-характерника, а не на бетменів, суперменів, мушкетерів тощо.

Елементи проєкту: книги, документальні та художні фільми, відеокліпи, комп'ютерні та мобільні ігри, мультфільми, презентації, шоу, благодійні акції і туристичні маршрути тощо. Важливою частиною проєкту є Академія характерництва «Сила землі».

ВИСНОВКИ

Характерництво – є нематеріальною культурною спадщиною України. Характерництво увійшло в культуру українського народу, як сакральна складова. Поряд з тим, що характерництво є тим культурним пластом, який передавався в інформаційному полі шляхом легенд, переказів, в художніх творах, в свідченнях сучасників, це явище ще є наукою розвитку надприродних здібностей людини, яке отримало розвиток після набуття Україною державної незалежності.

На основі знань характерників, їх традицій сьогодні базуються навчальні процеси шкіл українських національних бойових мистецтв Спасу та Бойового Гопаку.

Сучасними носіями та популяризаторами традиції характерництва в Україні були Безклубий Леонід Петрович – родовий носій та хранитель традиції козацького бойового мистецтва Спас, Бондаренко Анатолій Петрович – родовий носій та хранитель традиції бойового мистецтва Спас, Скульський Анатолій Максимович – родовий носій Спасу. Спас передавався в козацьких родах, методом “від діда до онука”.

Сучасні носії та дослідники традиції характерництва в Україні сформували інформаційно-культурне поле розвитку та передачі цієї традиції. Дослідниками та носіями традиції характерництва в Україні є представники школи українського національного бойового мистецтва Спас (президент Всеукраїнської та Міжнародної федерації “Спас” Олександр Притула), Бойового Гопака (засновник, президент Міжнародної федерації Бойового Гопака Володимир Пилат), Тарас Каляндрук – письменник, дослідник, Костянтин Стасюк – рекордсмен в галузі можливостей організму людини, цілитель, Іван Дудка – цілитель, носій традиції козацької медицини. Цікавим і вартим уваги є міжнародний проєкт “Козак-характерник” та робота Академії характерництва «Сила землі», створені дослідником характерництва Денисом Богушем.

Характерництво, як явище та культурна спадщина, потребує подальшого досконального дослідження, оскільки багато методів і традицій потребують відродження, бо передавалися в таємниці в середовищі запорозького, а пізніше українського козацтва із-за причини переслідування характерництва окупаційними владами в Україні.

Та інформація, культурна спадщина, яка збереглася в Україні сьогодні щодо характерництва, а також той розвиток цього явища в наш час, може свідчити, що характерництво є нематеріальною культурною спадщиною України та українського народу.

ЗМІСТ

ВСТУП (А.Конох).....	1
Характерництво запорозьких козаків як легендарна і сакральна сторінка історії українського народу: від минулого до сучасності (О. Притула).....	4
Сталінський фальсифікат про характерників, або як комуністи з маніяків ліпили гайдамаків (Т. Каляндрук).....	27
Запорозькі козацькі характерники в документальних свідченнях (В. Терлецький).....	44
Характерницька наука (Д. Богуш)	85
ВИСНОВКИ.....	96